

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XX 1 • 2024 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
9 771336 629708

CIELOVÝ PRIESTOR SLOVENSKO

FRANCÚZI V DUBNICKEJ ZBROJOVKE A SNP

SNP AKO SYMBOL KOMUNISTICKEJ PROPAGANDY

Heslá na Slovenskej národnej galérii pri príležitosti 80. výročia vypuknutia Slovenského národného povstania (Foto: Slovenská národná galéria)

Radoslav Ragač
predseda redakčnej rady

Vážení čitatelia,

toto číslo časopisu Pamäť národa sme sa rozhodli venovať problematike Slovenského národného povstania. Dôvod je prostý. Povstanie je jednou z najdôležitejších udalostí našich národných dejín. Nedávno sme si pripomenuli okrúhle 80. výročie jeho vypuknutia, zrejme už posledné aj so zastúpením priamych účastníkov. Slováci sa v povstaní so zbraňou v ruke postavili na dobrú stranu dejín proti nenávisnej ideológii, ktorá sa snažila zničiť základy európskej civilizácie a nahradiť ju „novým poriadkom“, postaveným na rasových základoch, agresii a popieraní demokracie.

Pre nás mladších je Slovenské národné povstanie už len sprostredkovanou a z rôznych dôvodov opakovane idealizovanou či deformovanou minulosťou. O to dôležitejšie je povstanie poctivo vedecky skúmať, pripomínať si jeho demokratický odkaz a odovzdávať ho ďalším generáciám. Inak sa jeho pripomínanie stane len každoročnou formálnou „povinnou jazdou“ ústavných činiteľov a vojakov kladúcich vence pri príležitosti štátneho sviatku.

Rovnako dôležité je skúmať aj neskoršie politické deformácie obrazu Slovenského národného povstania. Jeho komunistická „privatizácia“ začala takmer okamžite po prevzatí moci v roku 1948. Vyvrcholila plytkými hagiografickými traktátmi adorujúcimi povstalecké pôsobenie Gustáva Husáka a Komunistickej strany Slovenska. Pre množstvo povstalcov v tejto karikatúre povstania jednoducho nebolo miesto. Museli zmiznúť tí politicky nevhodní odbojármi, ktorí skončili na komunistických popravisťkách, lágroch a v emigrácii, povstalecká armáda bola málo komunistická, železničiari, ktorí postavili pancierové vlaky, sociálni demokrati, vytrácali sa veriaci, Židia či západná pomoc. Práce autorov s inými názormi mohli až do roku 1989 vychádzať len v samizdate. V zahraničí sa rovnako odohrával súboj o význam povstania medzi demokratmi a ľudáckou emigráciou. Komunistický režim sa nezastavil ani pred ničením ideologicky nevhodných symbolov povstania. Zmiznúť tak museli napríklad pamätník generálov Goliana a Viesta vo Zvolene či známa Jankovičova socha Obete varujú v Pamätníku Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici.

Po Nežnej revolúcii sa v súvislosti so Slovenským národným povstaním už podarilo odstrániť mnohé historické krivdy. Snahy uzurpovať si ho politicky, či predstavovať povstanie ako „sprisahanie proti vlastnému štátu na čele s kňazom“, ktorého symbolom z posledných rokov sú povestné Kotlebove čierne vlajky vyvesené v Banskej Bystrici počas osláv, však v slovenskej spoločnosti trvajú aj naďalej. Preto je Slovenské národné povstanie pre Ústav pamäti národa veľmi významnou historickou témou, ktorej nielen na stránkach Pamäti národa venujeme značnú pozornosť.

ŠTÚDIE

- 3 PAVEL ŽÁČEK
- Cílový prostor: Slovensko. Příprava a vysazení
operačních týmů OSS/MEDTO v září a říjnu 1944
(1. část)

- 17 ZDENKA HEŠTEROVÁ
- Francúzi v dubnickej zbrojovke a ich účasť
v Slovenskom národnom povstaní

DOKUMENTY

- 34 RADOSLAV RAGAČ
- Správy o Slovenskom národnom povstaní a situácii
na Slovensku na stránkach periodika Naše noviny
v septembri 1944 (1. časť)

MATERIÁL

- 47 ADAM BIELESZ
- Súdny proces s veliteľom Pohotovostného oddielu
HG Malacky Eugenom Hollým
- 65 VOJTECH HAMI
- SNP ako symbol komunistickej propagandy (platidlá
a vyznamenania)

ROZHOVORY

- 78 RADOSLAV RAGAČ
- Rozhovor o Slovenskom národnom povstaní. Profesor
Alain Soubigou, Université Paris 1 – Sorbonne,
Panthéon

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

- 84 LUKÁŠ GLEŠK
- Otto Šimko
- 87 ÚPN INTERNE
- 90 PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2023

Pamäť národa

1 • 2024
ročník XX
vychádza 4x ročne

VEDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 21
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Výkonná redaktorka
Mgr. Ivana Černáková

REDAKČNÁ RADA

Predseda

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Podpredseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
Martin Gabčo, PhD.
Mgr. Martin Halmo
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
prof. PhDr. Milan Katunec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Mgr. Peter Mikle
Jerguš Sivoš, PhD.
Dr. hab. Mirosław Szumiło
prof. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
Agáta Šustová Drelková, PhD.
PhDr. Prokop Tomek, Ph.D.
Pavel Vaněk, Ph.D.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Ivana Černáková
Mgr. Lenka Zajíčková

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Koláž vojenských osobných preukazov, priepust-
ných listov a letákov z obdobia SNP
(Zdroj: Archív ÚPN)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2024
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
25. októbra 2024

CÍLOVÝ PROSTOR: SLOVENSKO PŘÍPRAVA A VYSAZENÍ OPERAČNÍCH TÝMŮ OSS/MEDTO V ZÁŘÍ A ŘÍJNU 1944 (1. ČÁST)

PAVEL ŽÁČEK

Poměrně stále ještě málo známou kapitolou konce druhé světové války zůstává pozadí zpravodajských operací Úřadu strategických služeb (*Office of Strategic Services, OSS*) a jeho jednotlivých úseků Tajné zpravodajské služby (*Secret Intelligence, SI*) i Služby zvláštních operací (*Special Operations, SO*) v rámci spojeneckého protinacistického úsilí, připravovaných a realizovaných na území předválečného Československa, respektive válečné Slovenské republiky.¹ Ihned po vylodění ve Francii si americká zpravodajská služba stanovila jako jeden z důležitých cílů průnik do střední Evropy, a to jak z evropského (*European Theater of Operations, ETO*),² tak i ze středomořského válčiště (*Mediterranean Theater of Operations, MEDTO*).

Hned 7. června 1944 proběhla na velitelství zvláštní sekce v Bari (*Special Bari Section, SBS*) v Itálii porada, svolaná důstojníkem strategických služeb (*Strategic Services Officer, SSO*) OSS/Alžír plk. Edwardem J. F. Glavinem, jejímž předmětem byla diskuse o proniknutí na sever (*penetration Northward*) a působení v prostoru střední Evropy. Organizaci těchto zpravodajských aktivit zacílených na Rakousko, Německo, Maďarsko,

- 1 Pozornost jednotlivých autorů se až doposud převážně soustředila na samotný průběh jednotlivých operací, případně jejich tragické vyvrcholení, a nikoliv na přípravu operačních týmů v kontextu amerických zpravodajských aktivit ve střední, východní i jihovýchodní Evropě. Srov. TAYLOR Jr., L. B. O.S.S. Mission. *Man's Magazine*, 1965, apríl, s. 26 – 29, 86 – 89; HYMOFF, Edward. The OSS revolt that failed. *Saga*, 1965, apríl, s. 40 – 43, 84 – 88; BROWN, Anthony Cave, ed. *The Secret War Report of the OSS*. New York: Berkley Publishing Corporation, 1976, s. 287 – 289; ROOSEVELT, Kermit, ed. *The Overseas Targets. War Report of the OSS, Volume 2*. New York: Walker and Company, Washington: Carrollton Press, Inc., 1976, s. 133 – 134; LIČKO, Miroslav. K otázce spojenecké pomoci v Slovenskom národném povstaní. In: *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*. Toronto: Stála konferencia Slovenských demokratických exulantov, 1976, s. 213 – 214, 239 – 246; BROWN, Anthony Cave. *The Last Hero. Wild Bill Donovan*. New York: Times Books, 1982, s. 656 – 663; LIČKO, Miroslav J. Američania v Slovenskom národném povstaní. In: *Zborník o Slovenskom národnom povstaní*. Zväzok III. Toronto: Vydavateľstvo Naše snahy, 1983, s. 183 – 223; RAJNINEC, Juraj. Ďalšia zahraničná letecká účasť v SNP, časť VI. *Letectví a kosmonautika*, 1984, č. 22, s. 867; RAJNINEC, Juraj. Ďalšia zahraničná letecká účasť v SNP, časť VII. *Letectví a kosmonautika*, 1984, č. 23, s. 907; HYMOFF, Edward. *The OSS In World War II*. New York: Richardson & Steirman, 1986, s. 185 – 219; SLÁDEK, Čestmír. Americká vojenská misia na Slovensku. In: *Spojenecké misie*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 1990, s. 19 – 38; BARD, Mitchell G. *Forgotten Victims. The Abandonment of Americans in Hitler's Camps*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, 1994, s. 57 – 69; LIČKO, Miroslav. Západné veľmoci a SNP. In: *SNP v pamäti národa*. Bratislava, Banská Bystrica: NVK International, Múzeum SNP, s. 235 – 248; KOKOŠKA, Stanislav. Americké dodávky zbraní Slovenskému národnému povstaniu. In: *SNP v pamäti národa*. Bratislava, Banská Bystrica: NVK International, Múzeum SNP, 1994, s. 361 – 371; LIČKO, Miroslav. *USA v Banskej Bystrici, 1944*. Bratislava: NVK International, 1994, s. 95 – 146; DOWNS, Jim. Lessons From the Failure of the OSS/SOE DAWES Mission. *Journal of Intelligence History*, 2002, č. 2, s. 29 – 36; DOWNS, Jim. *Druhá svetová vojna: Tragédia OSS na Slovensku*. Bratislava: Magnet Press, 2004, s. 47 ad.; O'DONNELL, Patrick K. *Operatives, Spies and Saboteurs. The Unknown Story of the Men and Women of World War II's OSS*. New York: Free Press, 2004, s. 217 – 227; DOWNS, Jim. DAWES mission. In: PEKŇÍK, Miroslav, ed. *Slovenské národné povstanie 1944. Súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, Veda, 2009, s. 272 – 281; STANISLAV, Ján, ŠVACHO, Jaroslav. *Síločiari pomoci SNP a západní spojenci*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2016, s. 68 – 78, 80 – 84; NEDBAL, Lubor. *Operace KARAS. Zpravodajec mjr. Jaroslav Krátký ve službách Československa za druhé světové války*. Praha: Academia, 2019, s. 290 – 292.
- 2 Srov. MACPHERSON, Nelson. *American Intelligence in War-time London. The Story of the OSS*. London, Portland: Frank Cass Publishers, 2003, s. 160 ad.

Československo a případně i Polsko, měla co nejdříve převzít střeoevropská sekce (*Central European Section*, SICE).

Nemalá část jednání byla věnována – za účasti pplk. Richarda Weila Jr.³ – vztahu nově zřizované sekce k misi OSS u štábu jugoslávského komunistického vůdce maršála Josipa Tita, resp. odpovědnosti za zpravodajské působení z předstunutých základů (*advanced bases*) na partyzánském území. „Bylo [zároveň] rozhodnuto, že Bari jako velitelství pro průnik na sever [*Northern penetration*] by mělo využít každé příležitosti a neomezovat se na operace založené pouze na Jugoslávii.“ V průběhu diskuze se mj. objevil návrh jmenovat do čela SICE Otto H. Jakeše,⁴ dosavadního vedoucího čs. referátu (*Czech Desk*) OSS/Káhira, a to i při vědomí, že byl primárně zpravodajsky zaměřen výhradně na Československo. Jeho příjezd z Egypta se očekával každým dnem.⁵

Mezitím v Londýně vedoucí čs. referátu OSS/Alžír kpt. Edward V. Baranski,⁶ jako garant projektu FALCON,⁷ dne 9. června 1944 informoval II. (zpravodajský) odbor exilového ministerstva národní obrany (MNO) o záměru vyslat asi za měsíc na Slovensko „operační skupinu [...], vybavenou výkonným radiomateriálem a dvěma přístroji Eurika [Eureka] amerického typu s úkolem

– navázat styk s podzemní slovenskou organizací,

– předávat její materiální požadavky o zbraně a trhaviny předstuněmu americkému ústředí v Itálii, které bude s to zaslat materiál v jakémkoliv množství vlastními letouny, vedenými na místo shození technickými přístroji Eurika,

– provádět sabotážní akce podle směrnic čs. voj. ústředí v Londýně za podpory slovenské organizace,

– provádět voj. zpravodajskou činnost ve prospěch amerického a čs. zprav. ústředí v Londýně.“

Jménem OSS zároveň kpt. Baranski žádal o poskytnutí tří vycvičených parašutistů (jednoho telegrafisty) českého nebo slovenského původu a pomoc při navázání styku se slovenskou odbojovou organizací, včetně kontaktních adres, hesla, doporučení místa shozu na středním Slovensku, případně zorganizování přijímacího družstva atd.⁸

Dne 13. června 1944 plk. Glavin informoval nadřízené ve Washingtonu o jednání s výkonným důstojníkem OSS/Alžír mj. Howardem M. Chapinem, velícím důstojníkem základny (*base*) Bari korvetním kapitánem Edwardem J. Greenem, O. H. Jakešem a dalšími nad organizací SICE. Všichni se shodli, že zpravodajský průnik do střední Evropy (*Central*

Kapitán Edward Victor Baranski

(Zdroj: Múzeum SNP)

European Penetration) je nejvyšší prioritou tohoto válčičtí a potřebuje kromě dobré organizace také nejlepší dostupný personál, aby mohl urychleně začít.

Jedním z témat bylo zřízení dvou předstunutých základů v severní Jugoslávii, jednu pro rekrutování maďarských a česko(slovenských) agentů, jejich výcvik i vysazování a druhou pro agenty německo-rakouské. V neposlední řadě měl být ústředí položen dotaz, zda neexistuje nějaká dohoda s Brity, která by ovlivňovala nezávislost OSS při pronikání do jakékoliv části

3 Pplk. Richard Weil Jr. (1907 – 1958), od 27. 2. do 19. 3. 1944 velitel mise OSS CALIFORNIA u štábu maršála Josipa Tita a šéf operací SI na partyzánském území. FORD Jr., Kirk. *OSS and the Yugoslav Resistance 1943–1945*. Texas A&M University Press, 1992, s. 62 – 68; SMITH, Richard Harris. *OSS. The Secret History Of America's First Central Intelligence Agency*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1972, s. 148; TORKAR, Blaž: *Mission Yugoslavia. The OSS and the Chetnik and Partisan Resistance Movements, 1943–1945*. Jefferson: McFarland & Company, Inc, Publishers, 2020, s. 44 – 45.

4 Otto H. Jakes (1908 – 1960), listopad 1943 – říjen 1945 příslušník OSS, rekrutován k čs. referátu střeoevropské sekce úseku SI OSS/Washington, v březnu 1944 přemístěn k OSS/Káhira, červen 1944 – duben 1945 vedoucí čs. referátu (sekce) SICE OSS/MEDTO. V písemnostech čs. úřadů je uváděn jako O. Jakeš.

5 National Archives and Record Administration v College Park, MD (NARA), Military Agency Records, Records of the Office of Strategic Services (RG 226), Entry 190, Box 497, Folder 1547. Memorandum. Subject: Discussion held at Headquarters, SBS, on June 7, 1944, relating to plans for SI penetration of Hungary, Germany, Czechoslovakia and Poland, 8 June 1944.

6 Kapitán Edward Victor Baranski (1917 – 1945), armádní důstojník, 1943 – 1945 příslušník OSS-SI, garant projektu OSS/Alžír FALCON, srpen – září 1944 člen mise TOLEDO, říjen – prosinec 1944 velitel operačního týmu DAY.

7 K projektu FALCON srov. ŽÁČEK, Pavel. Charles Katek, oddaný přítel naší věci. Nástin americko-československé zpravodajské spolupráce v letech 1943–1945. In: *Historie a vojenství*, 2023, č. 3, s. 64 – 65; DOWNS, J. *Druhá světová vojna: Tragédie OSS na Slovensku*, s. 26 – 29.

8 Archiv bezpečnostních složek Praha (dále ABS), fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (dále f. 302), sign. 302-74-2. Úřední záznam, 9. 6. 1944.

balkánského nebo střeoevropského prostoru.⁹

O čtyři dny později byl Washington informován o částečné shodě na předběžné organizaci SICE a personálním obsazení:

Maďarský referát (*Hungarian Desk*): vedoucí Earl Fuller. Jako jeho předstunutá základna v chorvatské Slavonii byl navržen operační tým FLUES.¹⁰

Československý referát (*Czechoslovakian Desk*): vedoucí Otto Jakes, aktuálně se v Bari podílející na zakládání sekce. Jeho předstunutá základna měla být také připojena k týmu FLUES, čs. referát by zastupoval kpt. Baranski.

Německo-rakouský referát (*German-Austrian Desk*): vedoucí Gerhard Van Arkel. Jako jeho předstunutá základna ve Slovinsku navržen operační tým FISHER.^{11, 12}

Krátce poté plk. Glavin jako velící důstojník OSS/MEDTO při vnitřním dělení kompetencí a odpovědnosti za jednotlivé operační směry zpravodajského působení zařadil Československo – spolu s Jugoslávií, Albánií, Maďarskem, Rakouskem a Němcem – do skupiny B (*Company B*), rozmístěné v prostoru Bari a Brindisi,

úplným krycím názvem *Headquarters, Company B, 2677th Regiment OSS (Provisional)*.¹³

Dne 29. června 1944 svolal šéf úseku zpravodajské služby (*SI Branch*) Robert P. Joyce poslední poradu o reorganizaci základny OSS v Bari, které se již jako úřadující představený SICE účastnil mjr. Chapin. Zde byli prozatímní vedoucí jednotlivých referátů E. Fuller, O. H. Jakes a kpt. John I. B. McCulloch informováni, že by měli být natrvalo jmenováni během několika dní. V personální oblasti bylo dále rozhodnuto, že z OSS/Káhira přijde jako asistent vedoucího čs. referátu serž. Jerry Mican¹⁴ a po návratu kpt. Baranskiho z Londýna se předpokládalo jeho přidělení k operačnímu týmu FLUES a následně vyslání na předstunutou základnu v Jugoslávii.

Střeoevropská sekce měla být obsazena celkem asi 15 příslušníky a civilními zaměstnanci, jednotlivé zemské referáty pak třemi osobami. Navíc se doporučovalo organizační zařazení referátu operační přípravy (*Labor Desk*), výlučně zaměřeného na prostor střední Evropy, jako integrální součásti sekce. Výcvikový a vyčkávací (*holding*)

Seržant Jerry (Jaroslav) G. Mican
(Zdroj: NARA, RG 226)

prostor poblíž Bari měl být připraven k využití okolo 5. července 1944.¹⁵

Dne 1. července 1944 zástupce šéfa střeoevropské sekce Divize strategického zpravodajství OSS/ETO a styčný důstojník kpt. Charles Katek¹⁶ předložil exilovému ministru národní obrany div. gen. Sergěji Ingroví plán na vysazení společné operační skupiny do okupovaného Československa, jejímž prostřednictvím by byl materiálně podpořen domácí odboj. Američané

9 NARA, RG 226, Entry 190, Box 497, Folder 1547. From Glavin To Buxton, Shepardson, Washington, 13 June 1944.

10 K přípravám operačního týmu SICE OSS/MEDTO pod velením mjr. Abrama G. Fluése (FLUES Mission; operačně nasazen 26. 8. – 18. 9. 1944 pod názvem mise TOLEDO) srov. FORD Jr., Kirk. *OSS and the Yugoslav Resistance*, s. 40 – 41; LINDSAY, Franklin. *Beacons in the Night. With the OSS and Tito's Partisans in Wartime Yugoslavia*. Stanford: Stanford University Press, 1993, s. 153.

11 K operačnímu týmu SICE OSS/MEDTO pod velením kpt. Charlese O. Fishera (FISCHER Mission; operačně nasazen pod názvem mise MAPLE 27. 8. 1944 – 26. 12. 1944, kdy velitel týmu padl v boji) srov. FORD Jr., Kirk. *OSS and the Yugoslav Resistance*, s. 139; LINDSAY, Franklin. *Beacons in the Night*, s. 159 – 162, 168 – 169; TORKAR, Blaž: Misija Maple in stotnik Charles Fisher. In: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2010, č. 1, s. 118 – 121.

12 NARA, RG 226, Entry 190, Box 497, Folder 1547. #3883(4). Glavin to Buxton and Shepardson, June 17, 1944.

13 Company A nadále zodpovídala za činnost ve Francii, Company D za aktivity na italském území (kromě Company B) a Company C působila z Korsiky (ve spolupráci s Company A a D). NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Staff Memorandum, Number 3, 21 June 1944. Srov. ROOSEVELT, K. *The Overseas Targets*, s. 88; CORVO, Max. *The O.S.S. in Italy 1942–1945. A Personal Memoir*. New York, Westport, London: 1990, s. 176; FUNK, Arthur L. The OSS in Algiers. In: CHALOU, George C., ed. *The Secrets War. The Office of Strategic Services in World War II*. Washington, D. C.: NARA, 1992, s. 170. Obdobné krycí názvy – včetně číselného označení a přídomku (Provizorní) – nesla řada dalších zpravodajských jednotek, útvarů služeb a dalších podpůrných složek AFHQ.

14 Seržant Jerry (Jaroslav) G. Mican (1903 – 1945), absolvent Univerzity Karlovy a Creighton University v Nebrasce, 1943 – 1945 příslušník OSS-SI, srpen – září 1944 instruktor čs. referátu SICE OSS/MEDTO, září – prosinec 1944 člen operačního týmu HOUSEBOAT II.

15 NARA, RG 226, Entry 190, Box 92, Folder 193. Subject: Organization of Section, 30 June 1944; NARA, RG 226, Entry 99, Box 36, Folder 4. Ltr. Chapin to Green, 30 June 1944.

16 Kapitán Charles Katek (1910 – 1971), 1942 – 1945 příslušník OSS-SI, prosinec 1943 – červenec 1944 zástupce šéfa střeoevropské sekce Divize strategického zpravodajství OSS/ETO, od července 1944 šéf československé sekce Kontinentální divize OSS/ETO.

Kapitán Charles Katek (Zdroj: Archív autora)

prislíbili zajistit veškeré vybavení členů mise, včetně radiového kompletu, a ředitel OSS brig. gen. William J. Donovan dokonce osobně garantoval „v rozumných mezích“ dodání zbraní a sabotážního materiálu.

Po několika dnech se náčelník Štábu pro vybudování čs. branné moci brig. gen. Bedřich Neumann – „Miroslav“ dotazoval kpt. Kateka, co přesně mělo znamenat ujištění ředitele OSS, zda by šlo o „materiál pro potřebu malých skupin sabotážních, či materiál ve větším rozsahu pro potřebu podzemního hnutí pro případ povstání.“ Katek ho ujistil, že zbraně a další materiál by byl poskytnut pro druhou eventualitu; dokonce naznačil, že by se v případě potřeby o operacích na Slovensku dohodli i se sovětskou tajnou službou. „Zdůrazňoval zájem gen. Donovana na této akci i vzhledem k budoucímu zájmu, který budou mít o Střední Evropu.“¹⁷

Námořní specialista 3. třídy Charles Sylvester Heller (Zdroj: NARA, RG 226/Múzeum SNP)

Kpt. Baranski již 6. července 1944 konstatoval, že na návrh gen. Donovana zatím ministr Ingr nereagoval. Byl si vědom rychle ubíhajícího času, a proto podporoval přijetí vlastního akčního plánu, bez ohledu na výsledky jednání v Londýně. „Na základě zkušeností, které jsem měl s prosazováním projektu [FALCON] v posledních pěti měsících, věřím, že je čas nejdříve jednat, a s Čechy se koordinovat, až bude tým na zemi.“¹⁸ Odkazoval se přitom na Jakesovu depeši z předchozího dne, jenž upozornil na příslušníka SO/Káhira Charlese Hellera¹⁹ „z Chicaga, který mluví slušně česky a nyní dokončuje školu pro radiotelegrafisty. Je však přidělen do jugoslávské mise. Existuje ovšem možnost, že bychom ho získali pro [naši] konkrétní misi. Máme také Američana vycvičeného SO, který částečně hovoří

slovensky a je vyslán do školy pro radiotelegrafisty. Pravděpodobně budeme tohoto muže také potřebovat [...], pokud nenajdeme radistu, jenž mluví lépe slovensky.“²⁰

Kpt. Baranski navrhoval do Československa seskočit ještě během červencového měsíčního období (*the July moon*), realizovat tak původně stanovené cíle, totiž získávat vojenské i politické zpravodajské informace, koordinovat shozy zbraní a střeliva pro odboj, naplňovat případné další požadavky amerického ministerstva zahraničí či ministerstva války. Na závěr zdůraznil, že zodpovědnost za rekrutování a výcvik členů dalších operačních týmů přešla na středoevropskou sekci v Bari.²¹

Dne 10. července 1944 kpt. Katek v Londýně zopakoval gen. Neumannovi, že OSS „nejde jen o dodání zbraní na Slovensko, nýbrž o to, aby tam mohli dostat především spojenou skupinu ze svých a z našich lidí“. A znovu potvrdil zájem americké zpravodajské služby, „začít pracovat i ve Střední Evropě...“²²

O dva dny později, po přesunu k SICE do Bari, kpt. Baranski hlásil, že díky spolupráci a koordinaci s mjr. Chapinem a O. H. Jakesem vypadala „budoucnost [mise FALCON] nad očekávání povzbudivě.“²³ Nezbytnou podmínkou pro pronikání do Československa byla pomoc z Londýna, v jejímž rámci se požadovaly nejenom podrobné informace o rozmístění a síle odbojových i podzemních skupin, ale také distribuce veškerých zpráv od vysazených českých a slovenských paraskupin. Prioritní strategické cíle měly být získány od Vrchního velitelství spojeneckých expedičních sil (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary*

17 ŽÁČEK, P. Charles Katek, oddaný přítel naší věci, s. 64.

18 NARA, RG 226, Entry 190, Box 100, Folder 187. Subject: Proposed Action for Czech Desk, Algiers. 6 July 1944.

19 Námořní specialista 3. třídy Charles Sylvester Heller (1924 – 1945), 1943 – 1945 příslušník OSS-SO, září – prosinec 1944 radiotelegrafista mise HOUSEBOAT I.

20 NARA, RG 226, Entry 190, Box 100, Folder 187 (také Box 171, Folder 1278). Incoming Message #233. Baranski from Jakes, July 5, 1944.

21 NARA, RG 226, Entry 190, Box 100, Folder 187. Subject: Proposed Action for Czech Desk, Algiers. 6 July 1944.

22 ŽÁČEK, P. Charles Katek, oddaný přítel naší věci, s. 64 – 65.

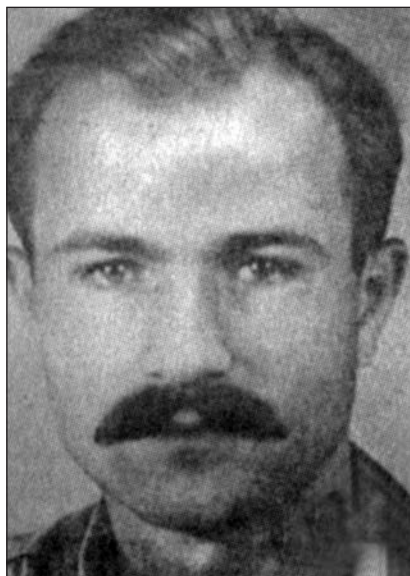
23 NARA, RG 226, Entry 190, Box 100, Folder 187. Memo: Captain George Corbett, 12 July 1944.

Force, SHAEF), americké 15. letecké armády (United States Army Air Forces, USAAF) a také Velitelství spojeneckých sil středomořského válčiště (Allied Force Headquarters, AFHQ) v Casertě.²⁴

Československá sekce Kontinentální divize OSS/ETO ve svém hlášení za červenec 1944 konstatovala, že spolupráce s II. odborem MNO při pokračování projektu FALCON (penetrace Československa), organizovaného pobočkami OSS/Alžír a Bari, se soustředila na dva směry: 1/ Vysazení společných zpravodajských týmů, zároveň projednávané s britskou zpravodajskou službou (Secret Intelligence Service, SIS, interně označována jako Broadway). 2/ Organizaci materiální podpory pro československé podzemí, diskutované paralelně s britským sabotážním a diverzním Úřadem zvláštních operací (Special Operations Executive, SOE).²⁵

Samostatnou operaci do Československa (an independent SO-Czech operation) navrhovala středoevropská sekce Služby zvláštních operací v Londýně. „Mezitím došlo mezi Londýnem a Washingtonem k výměně telegramů o pronikání OSS do Československa ze středomořského válčiště.“ Šéf sekce Stewart W. Herman považoval za nejlepší žádoucí pověřit řešením situace amerického důstojníka s kořeny v Československu, a to jak s odkazem na předchozí jednání, tak na problémy, které mezitím vyvstaly.²⁶

Koncem července 1944 Středoevropská sekce odhadovala, že v průběhu nadcházejících šedesáti dnů ve

Vojín John B. Schwartz (Zdroj: Múzeum SNP)

dvou vilách poblíž Bari vycvičí 10 až 20 agentů Tajné zpravodajské služby pro střední Evropu z řad dezertérů, uprchlíků a válečných zajatců, slovenského, maďarského, českého a zřejmě i německého původu.²⁷

Dne 28. července 1944 byl zpracován – a signován mj. Chapinem – první návrh na vysazení dvoučlenného operačního týmu s krycím jménem HOUSEBOAT, ve složení John Schwartz²⁸ a Charles Heller, se zpravodajským posláním na Slovensku. Z rukopisné poznámky šéfa SICE vyplývá, že zpočátku byla operace plánována ve dvou krocích: jako první měl být 10. srpna 1944 v civilním oděvu vysazen velitel skupiny Schwartz a následně i Heller.²⁹

Návrhu předcházela stručná informace pro vedení středoevropské sekce

o radiotelegrafistovi Hellerovi, aktuálně zapůjčenému od Služby zvláštních operací k jugoslávské sekci („Y“ Section). „Mluví slušně česky (dobrá výslovnost – malá slovní zásoba) a uvedl, že by rád pracoval se Schwartzem, pokud mise proběhne v blízké budoucnosti.“ O. H. Jakes se v této souvislosti zeptal, zda by jej bylo „z tohoto důvodu“ možné vyčlenit z SO „a přidělit k využití v Česko[slovensku]?“³⁰ Z rozhodnutí staršího zpravodajského důstojníka R. P. Joyce byl následně Heller 1. srpna 1944 převeden od sekce „Y“ k SICE, kde měl vyčkat dalšího přidělení do služby.³¹

Koncem července 1944 si kpt. Baranski postěžoval mj. Chapinovi, že do Bari přijel z pověření plk. Glavina a staršího zpravodajského důstojníka OSS/MEDTO plk. Josepha Rodriga s plánem jít na Slovensko, nicméně SICE ho nejprve chtěla vysadit do Jugoslávie, aby tam „získal další agenty [...], identifikoval cílové body [target points] a poslal je [tam] pozemní cestou“. Neexistovala přitom žádná záruka, že v oblasti plánovaného vysazení týmu FLUES budou k dispozici nějaké potenciální agenti. Odhadoval, že příprava skupiny, výcvik i zajištění technického vybavení bude v okupované Jugoslávii trvat neúnosně dlouho. I kdyby se nakonec podařilo operační tým sestavit, šlo by při jeho pozemní infiltraci na Slovensko, případně i cestě zpět do Itálie, o další týdny navíc.

Kpt. Baranski argumentoval: „Určitě bych rád skočil [to jump] do Jugoslávie a získal tak pocit, že jsem během války udělal něco zvláštního, ale myslím

24 NARA, RG 226, Entry 190, Box 100, Folder 187. Incoming Message Form, No. 276. Chapin and Baranski to Donovan, with reference to your No. 4898. 12 July 1944.

25 NARA, RG 226, Entry 210, Box 64, Folder 7. Subject: SI Branch Monthly Report (c36), 1 August 1944.

26 NARA, RG 226, Entry 210, Box 64, Folder 7. Memorandum. Subject: Progress Report, 27th July 1944.

27 NARA, RG 226, Entry 190, Box 92, Folder 193. Incoming Message. To Algiers From Bari, #373. For Robinson from Green and Chapin, Information Toulmin. Re 315. 27[?] July 1944.

28 Vojín John B. Schwartz (1920 – 1985), 1939 – 1940 příslušník čs. armády, 1940 – 1941 válečný zajatec ve Francii, 1942–1945 příslušník OSS-SI, září – prosinec 1944 velitel operační skupiny HOUSEBOAT I.

29 NARA, RG 226, Entry 154, Box 61, Folder 1036. Projected Operations Report, 28 July 1944.

30 NARA, RG 226, Entry 154, Box 14, Folder 184. Charles Heller.

31 NARA, RG 226, Entry 154, Box 14, Folder 184. Memorandum. Subject: Sp 2/c Charles S. Heller, 270-52-23, 1 August 1944.

si, že tento plánovaný výlet by nic moc nepřinesl.“ Podle jeho informací mohlo zpoždění při vysazení operačních týmů FLUES i FISHER nabrat až pět týdnů. „Stále ještě nemají určeno definitivní místo působení, navrhované oblasti jsou od sebe vzdáleny přes padesát mil a veškerá opatření pro organizaci přijetí [reception committee] musí počkat, až se plk. Holdahl³² vrátí zpět do země a potvrdí [cleared] to s Titem.“ Zpochybňoval navíc i jejich úkoly: „[Mjr.] Flues, který mluví pouze anglicky, aktuálně plánuje zorganizovat maďarskou nebo mezinárodní brigádu a pochodovat přes Maďarsko do Německa! [...] Já osobně nemám žádný byznys hluboko v srdci Jugoslávie, odkud by mi trvalo věky, než bych se dostal na Slovensko nebo zpět do Itálie. Ale když dostanu rozkaz, co dělat a kam jít, jsem připraven kdykoli vyrazit.“

Nakonec se kpt. Baranski vrátil k alternativě shozu svého týmu FALCON na Slovensko, kterou realisticky odhadoval zhruba na polovinu září 1944: „Z důvodu vysoké míry rizika byl aktuálně vyloučen seskok naslepo, neboť šance na úspěch se s ohledem na vzdálenost a nedostatečnou místní znalost považovaly za omezené. [...] Pokud bude válka nadále pokračovat, moje mise se jeví jako rozumná, logická a přijatelná.“ Upozorňoval na časový faktor ze specifického úhlu: předpokládal, že Rusové, stojící na slovenských hranicích, obsadí v první polovině září celou zemi. „Operace, kterou mám na mysli, je poválečná mise.“ Proto požadoval buď soustředit tým FALCON v Bari

a pokračovat v přípravách k vysazení, anebo chtěl vyrazit do Washingtonu a projednat instrukce pro zřízení poválečného zastoupení OSS v Československu, včetně počtu a charakteru autorizovaného personálu.³³

Dne 2. srpna 1944 informoval OSS/Alžír velitelství OSS/MEDTO v Casertě, že v polovině měsíce by měl přiletět kpt. Katek z Londýna do Bari na konzultace střeoevropských operací. V rámci příprav na více než dvoutýdenní cestu do Itálie absolvoval řadu jednání o pronikání na Slovensko s důstojníky britské SIS i čs. vojenského zpravodajství. II. odbor MNO byl připraven pomoci SICE v Bari poskytnutím potřebného operačního vybavení, falz dokumentů, výběrem seskokových ploch, konspiračních adres a pak také se zpracováním spojovacího plánu.³⁴

V doporučení k trvalému ustanovení mjr. Chapina do čela střeoevropské sekce v Bari, jedné z klíčových pozic v rámci OSS/MEDTO, bylo mj. uvedeno, že neexistuje významnější, důležitější a také obtížnější úkol než zpravodajský průnik do střední Evropy. „Brilantně se zhostil organizace sekce i bezprostředně [připravovaných] infiltračních operací.“ Naplnění klíčového úkolu – příprava vysoce kvalifikovaného agenturního personálu – mělo vstoupit do konečné fáze. „Čas hraje zásadní roli, máme-li uspět ve svém úsilí proniknout do Maďarska, Rakouska, Německa a Československa.“³⁵

Dne 9. srpna 1944 zaznamenal operační důstojník kpt. George M.

Vujnovich, že mise HOUSEBOAT by měla být realizována v nejbližším možném termínu shozem prvního parašutisty, spolu s pěti balíky, v prostoru Žarnovice na středním Slovensku (místo seskoku: 48° 27' 30" severní šířky, 18° 44' 20" východní délky). V pokynech navíc stálo: pokud by se pilotovi nepodařilo lokalizovat doskočiště v údolí sedm mil severně od Pukance, měl se letoun vrátit i s agentem do Itálie.³⁶

O den později kpt. Vujnovich zopakoval, že operace HOUSEBOAT musí být zahájena co nejdříve. Dvě nadcházející měsíční noci měly být příhodné pro 11. srpna 1944 navrhovaný shoz naslepo.³⁷ Žádost o vysazení ovšem byla velícímu důstojníkovi oddělení letecké podpory (Air Resupply Detachment) v Brindisi npor. Michaelu A. Jimenezovi doručena pozdě, až hodinu před půlnocí.³⁸

Dne 14. srpna 1944 čs. referát SICE hlásil, že operační tým HOUSEBOAT byl sice připraven, ale kvůli špatnému počasí se jeho nasazení zase odložilo na začátek dalšího měsíčního období.³⁹ O. H. Jakes situaci soukromě komentoval: „John Schwartz mě obtěžuje, abych ho nechal naslepo seskočit na Slovensko, a vypadá to, že to tak budeme muset udělat. [...] Mladík z Chicaga jménem Heller bude Johna následovat jako jeho radista.“⁴⁰

Kpt. Vujnovich k připravované operaci doplnil: „Dva muži zpravodajské služby [S.I. men] s radiostanicí na Slovensko. Tato operace [je plánována] ve dvou fázích; první, jeden muž a radiostanice, který má být vysazen;

32 Po onemocnění plk. Holdahla se náčelníkem nezávislé americké vojenské mise (Independent American Military Mission, IAMM) při štábu maršála J. Tita stal plk. Ellery C. Huntington, Jr. Srov. TORKAR, Blaž: *Mission Yugoslavia*, s. 48 – 51; SMITH, R. H. OSS, s. 152 – 154; FORD, K. OSS and the Yugoslav Resistance, s. 94 – 96, 136 ad.

33 NARA, RG 226, Entry 190, Box 171, Folder 1278. Subject: Recapitulation and Future Action for EVB, July 31, 1944.

34 ŽÁČEK, P. Charles Katek, oddaný přítel naší věci, s. 66.

35 NARA, RG 226, Entry 154, Box 14, Folder 184 (také Entry 190 Box 92, Folder 193). Subject: Appointment of Major Howard M. Chapin as Chief of the Central European Section, 5 August 1944.

36 NARA, RG 226, Entry 154, Box 61, Folder 1035. Code of Operation: HOUSEBOAT, 9 August 1944.

37 NARA, RG 226, Entry 154, Box 61, Folder 1035. Subject: Operation HOUSEBOAT, 10 August 1944.

38 NARA, RG 226, Entry 154, Box 61, Folder 1035. Encl. ATF, 12 August 1944.

39 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6 (také Entry 190, Box 92, Folder 187). Subject: Semi-monthly Report, 1-14 August, 14 August 1944.

40 NARA, RG 226, Entry 92A, Box 6, Folder 77. Memorandum. Letter from Otto Jakes, dated 18 August, 1944, 26 August 1944.

Operační důstojník mjr. Walter M. Ross (první zprava), nadcházející velící důstojník operační skupiny DAWES I námořní poručík James Holt Green (druhý zprava), budoucí velitel mise DAWES II námořní poručík James Harvey Gaul (třetí zprava), šéf SO-Bari námořní poručík Nelson B. Deranian (druhý zleva) a budoucí člen DAWES II npor. Lane H. Miller (první zleva), Bari, před 17. zářím 1944 (Zdroj: Jim Downs, Druhá světová vojna: Tragédia OSS na Slovensku)

druhá, až bude [první] zajištěn, provede příjem druhého muže.“⁴¹ Pro posílení operativní práce v německém týlu, zejména na Slovensku, se předpokládalo rekrutování dalšího muže ze zajateckého tábora v Afragole, kde byli shromažďováni Češi a Slováci před odsunem do Alžíru.⁴²

Podle rukopisné poznámky zamítl mjr. Chapin v polovině srpna 1944 návrhy kpt. Baranskiho. „Půjdu s [tým] Flues?“⁴³ Projekt FALCON byl paradoxně ukončen – respektive postupně

transformován na poněkud odlišné operace HOUSEBAT, DAWES a DAY – v době, kdy kpt. Katek konečně ukončil v Londýně jednání a získal britský souhlas.⁴⁴

Dne 16. srpna 1944 kpt. Katek zopakoval přednostovi II. odboru MNO plk. gšt. Františku Moravcovi záměry o misi na Slovensko s jinou než čistě zpravodajskou funkcí, anebo zprostředkováním zásob odboji. „Vyjádřil jsem svůj názor,“ poznamenal si Katek, „že naše plánování v této rychle

se měnící situaci musí počítat s mnoha nepředvídatelnými situacemi, které by mohly na Slovensku panovat v době ukončení bojů. Za této situace by Spojené státy jistě chtěly mít co nej přesnější a nejrychlejší informace o poměrech panujících v Československu. [...] Z tohoto pohledu jsem mohl předvídat potřebu naplánovat americkou misi, která by byla na místě v kritické době po [předpokládaném] vyhlášení příměří a dala nám přesný obrázek o převládajících podmínkách z amerického pohledu.“⁴⁵

41 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: Progress Report of Operations Office for 1 August to 15 August, 15 August 1944.

42 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. (také Entry 190, Box 92, Folder 187). Subject: Semi-monthly Report, 1–14 August, 14 August 1944.

43 NARA, RG 226, Entry 190, Box 171, Folder 1278. Subject: Recapitulation and Future Action for EVB, July 31, 1944.

44 NARA, RG 226, Box 250, Folder 730. The Falcon Project.

45 ŽÁČEK, P. Charles Katek, oddaný přítel naší věci, s. 66.

Organizační struktura Company B – Bari a podřízenost velitelství OSS/MEDTO v San Leuccio při Casertě k 22. srpnu 1944

Funkce, organizační celek		Hodnost, jméno	Místo
Velící důstojník (C. O.), důstojník strategických služeb (S. S. O.)	Commanding Officer, Strategic Services Officer	plk. Edward J. F. Glavin	Caserta
Zástupce S. S. O., velitel oblasti Balkán	Deputy S. S. O., Balkan Area Commander	plk. John R. Toulmin	Bari, Káhira
Výkonný důstojník	Executive Officer	pplk. Thomas G. Early	Caserta
Úsek SI, šéf	SI Branch, Chief	pplk. William P. Maddox	Caserta
Velící důstojník	Commanding Officer	korvetní kapitán Edward J. Green	Bari
Zpravodajský důstojník	Intelligence Officer	Robert P. Joyce	Bari
Operační důstojník	Operations Officer	mjr. Walter M. Ross	Bari
Středoevropská sekce, šéf	SICE, Chief	mjr. Howard M. Chapin	Bari
SICE, maďarský referát, vedoucí	SICE, Hungarian Desk, Chief	Earl Fuller	Bari
SICE, československý referát, vedoucí	SICE, Czechoslovakian Desk, Chief	Otto H. Jakes	Bari
SICE, německo-rakouský referát, zastupující vedoucí	SICE, German-Austrian Desk, Act. Chief	kpt. John I. B. McMulloch	Bari
SICE, referát operační přípravy, vedoucí	SICE, Labor Desk, Chief	Edward A. Mosk	Bari
Jugoslávská sekce, šéf	Yugoslav Section, Chief	por. Holt J. Green	Bari
Adjutant	Adjutant	por. Robert Blythin	Bari
Polní fotografie	Field Photo	por. (j. g.) Harry Forbes	Bari
Zásobovací stanice pro operace	Ops. Supply Station	npor. Michael A. Jimenez	Brindisi

Operační přípravy SICE zachytil ve své zprávě z 21. srpna 1944 šéf sekretariátu OSS/Londýn por. William J. Casey, který se u OSS/MEDTO snažil napravit nedostatečnou komunikaci obou zpravodajských poboček. „*Hodně se diskutuje a přemítá o tom, jak se dostat do Německa, Rakouska, Československa a Maďarska. [...] Během posledních šesti týdnů SI velmi výrazně pokročila. Působí zde silná středoevropská sekce SI v čele s majorem Howardem Chapinem, [...] velmi schopným důstojníkem. [...] Mohu potvrdit, že plánovací a řídicí personál [jednotlivých referátů] je velmi dobrý.*“ Oproti tomu Služba zvláštních operací podle jeho názoru neměla v této fázi čím přispět. „*Pramení to především z faktu,*

že SO v Bari nemá žádný personál – kromě mladých amerických důstojníků nyní zapojených v Jugoslávii – schopný působit v Německu, Rakousku nebo Československu bez podpory silných domácích sil [strong native forces]. Pouze SI zde má agenturní personál vhodný k pronikání do střední Evropy a SO jen čeká, v čem následovat vedení SI. [...] Pro Československo jsou k dispozici dva agenti, každý z nich půjde do akce se spojovacím plánem, připraven [na místě] sestavit tým s vlastním radiotelegrafistou, vybraným ze tří či čtyř vytipovaných v zemi.“⁴⁶

Dne 26. srpna 1944 hlásil O. H. Jakes, že operační tým HOUSEBOAT bude o tři dny později ve složení agent a radiotelegrafista vysazen v operační

oblasti na jihu středního Slovenska.⁴⁷ Krátce před tímto datem bylo rozhodnuto o společném shozu obou parašutistů, zároveň s operační výbavou o váze 300 liber.⁴⁸ I v tomto termínu však byla operace „*pozdržena kvůli povětrnostním podmínkám.*“⁴⁹

Během dvou dnů se OSS/MEDTO ve spolupráci s 15. USAAF podařilo zorganizovat operaci GUNN, v jejímž rámci pod velením šéfa leteckého záchranného týmu (Air Crew Rescue Unit, ACRU) plk. George Kraighera a operačního důstojníka mjr. Waltera M. Rosse přistála 29. srpna 1944 první skupina příslušníků OSS na rumunském letišti v Popești.⁵⁰

Za veškerou činnost v regionu zodpovídal zástupce důstojníka

46 CASEY, William. *The Secret War Against Hitler*. Washington, D. C.: Regnery Gateway, 1989, s. 241 – 242.
47 NARA, RG 226, Entry 190, Box 171, Folder 1274 (také Folder 1282). Reference your memorandum, 26 August 1944.
48 NARA, RG 226, Entry 154, Box 61, Folder 1035. Subject: Houseboat & Barrack, 2[?] Aug. 44.
49 NARA, RG 226, Entry 210, Box 223, Folder 3 (také Entry 190, Box 92, Folder 187). Subject: Semi-monthly Report, 16–29 August, 29 August 1944.
50 Srov. BROWN, A. C. *The Last Hero*, s. 670 – 671.

strategických služeb (*Deputy SSO*) OSS/MEDTO a velitel oblasti Balkán (*Balkan Area Commander*) plk. John R. Toulmin, nicméně když se Rumunsko náhle „otevřelo“, podíleli se na urychlené organizaci a vyslání operačních týmů korvetní kapitán Green, mjr. Chapin a R. P. Joyce v Bari, starší zpravodajský důstojník OSS/MEDTO plk. Rodrigo v Casertě, ba dokonce gen. Donovan a další.

Na žádost zástupce náčelníka štábu AFHQ pro zpravodajskou činnost (G-2) brig. gen. Thomase E. Rodericka a velitele Spojeneckých leteckých sil ve Středomoří (*Mediterranean Allied Air Forces*, MAAF) genpor. Iry C. Eakera vyslal OSS do Rumunska jak letecké záchranné týmy, tak jednotku pro vyhodnocování škod po bombardování (*Bomb Damage Evaluation Unit*), které se ovšem na rozdíl od vlastních operačních týmů neměly zapojovat do zpravodajských aktivit. „Byli jsme na místě velmi brzy, zajistili jsme velké množství materiálu, podíleli se na spektakulárních leteckých záchranných operacích, a připojili se [*became associated*] tak k ruským aktivitám po přesunu jejich sil do Rumunska a později do Bulharska.“⁵¹ Kromě záchrany 1350 sestřelených amerických letců a následně dalších 350 z Bulharska se podařilo výrazně navýšit zpravodajskou činnost v oblasti.⁵²

Dne 29. srpna 1944, v den vypuknutí povstání na Slovensku, kpt. Katek obdržel od plk. Glavina povolení navštívit Bari a okolí. Jeho hlavním úkolem u OSS/MEDTO v Itálii bylo dokončit ve spolupráci s čs. referátem

SICE plány k průniku na Slovensko, tj. nasazení až tří připravovaných operačních týmů. Během jednání se šéf čs. sekce podílel na přípravě několika scénářů dalšího vývoje, včetně evakuace sestřelených letců 15. USAAF z povstaleckého území.⁵³

Šéf SO-Bari námořní poručík Nelson B. Deranian informoval vedoucí vybraných součástí OSS, zejména maďarského, československého a německo-rakouského referátu SICE, o přípravách operací ve střední Evropě. „*Príslušníci SO budú mít príležitosť pri své penetraci Střední Evropy „vyhazovat věci do vzduchu“ [„blow up things“]. Zamýšlené projekty se pravděpodobně budou realizovat v těch nejnebezpečnějších podmínkách. Ve většině případů budou operovat přímo uprostřed nepřátel, zřejmě bez pomoci odbojových skupin.*“

Z personálních důvodů se pro Maďarsko, Rakousko, Československo ani Německo nepředpokládalo sestavení více než jednoho týmu. V každém případě mělo být cílem příslušníků Služby zvláštních operací „*co nejúčinnějším způsobem podpořit činnost pravidelných vojenských sil. Jejich operace se zaměří na oblast demolic, sabotáže a zdržování průmyslové výroby; možná též evakuaci letců a zásobování odbojových skupin.*“ Výběr potenciálních cílů se měl zúžit alespoň na tři v každé zemi. Washington, Londýn a Káhira byly osloveny, aby zaslaly své návrhy, které by podpořily činnost zvláštních operací ve střední Evropě.⁵⁴

Dne 1. září 1944 bylo velitelství OSS/MEDTO v Casertě informováno,

Seržant Joseph J. Horvath (Zdroj: Múzeum SNP)

že proběhne operace HOUSEBOAT „*k infiltraci dvou osob na Slovensko*“ (v depeši uvedeno Slovinisko, sic!).⁵⁵ Následujícího dne operační důstojník z Bari hlásil, že odlet se kvůli poruše motoru neuskutečnil, nicméně večer se předpokládal další pokus.⁵⁶

Dne 3. září 1944 předal II. odbor MNO československé sekci Kontinentální divize OSS/ETO informaci, že na středním Slovensku se v rukou povstalců nachází třicet amerických letců osvobozených z tábora pro válečné zajatce. „*Nejbližším letištěm pod kontrolou československé armády je letiště „Tri Duby“, jižně od Banské Bystrice.*“⁵⁷

Dne 4. září 1944 se z Bukurešti vrátila část rumunské evakuační mise, včetně serž. Josepha Horvatha,⁵⁸ který byl před přidělením k dalšímu operačnímu týmu služebně zařazen

51 NARA, RG 226, Entry 210, Box 223, Folder 3. Subject: Semi-Monthly Report, 19 September 1944.

52 Srov. BROWN, A. C. *The Last Hero*, s. 673; MARK, Eduard. The OSS in Romania, 1944-45: An Intelligence Operation of the Early Cold War. In: *Intelligence and National Security*, 1994, č. 2, s. 320 – 344.

53 ŽÁČEK, P. Charles Katek, oddaný přítel naší věci, s. 66 – 67.

54 NARA, RG 226, Entry 190, Box 90, Folder 38. Subject: Selection of Central European Targets for SO Projects, 1 September 1944.

55 NARA, RG 226, Entry 154, Box 58, Folder 969. Daily Operations Report, Report Number 17, 1 September 1944.

56 NARA, RG 226, Entry 154, Box 58, Folder 969, Daily Operations Report, Report Number 18, 2 September 1944.

57 NARA, RG 226, Entry 115, Box 5, Folder 68. According to the Czechoslovak Intelligence Service, 7 September 1944; STANISLAV, J., ŠVACHO, J. *Síločiary pomoci SNP*, s. 70.

58 Seržant Joseph J. Horvath (1920–1945), 1943–1945 příslušník OSS-SO, srpen/září 1944 člen rumunské evakuační mise, září – prosinec 1944 člen mise DAWES I.

do kanceláře SO-Bari.⁵⁹ Por. Deranian na základě aktuální zkušenosti se záchranou sestřelených amerických letců z Rumunska a návrhu podobného postupu v Maďarsku považoval za nezbytné obrátit pozornost na jejich evakuaci také z Československa. Letci, kteří byli v péči slovenského podzemí, měli být zachráněni, jakmile bude zajištěna bezpečná přistávací plocha. Po ověření zpravodajských hlášení, že taková místa jsou již na Slovensku v rukou spřátelených složek (*friendly elements*), navrhoval sestavit operační tým pověřený působit na vybraném místě osvobozeného území, a to z následujících členů:

- Námořního poručíka Holta Greena⁶⁰ (SO), bývalého velitele týmu RAKEOFF⁶¹, který byl „dobře obeznámen s problémy operace tohoto charakteru“. Jeho zkušenosti, úsudek i hodnota měly být zásadním přínosem pro úspěch mise.

- Vojína (Pvt.) Johna Schwartze (SI), někdejšího vojáka čs. armády, ježmuž se podařilo uprchnout z německého zajetí ve Francii, připravovaného již nějakou dobu ke shozu na Slovensko, jež měl „poskytnout týmu výhodu svých téměř úplných znalostí o oblasti, ve které bude [...] působit, o lidech, s nimiž bude jednat, a mnoha problémech, kterým bude čelit.“ Na základě dokumentů předložených ke schválení se před odchodem na misi nebo krátce poté předpokládalo jeho přijetí (pověření) americkou armádou.

- Specialisty 3. třídy Charlese Hellera (SO), radiotelegrafisty, s obecnou

Námořní poručík James Holt Green
(Zdroj: Múzeum SNP)

znalostí země a jazyka, již nějakou dobu připravovaného k vysazení na Slovensku.

- Seržanta Josepha Horvatha (SO), jenž právě získal cenné a užitečné zkušenosti v Rumunsku; kromě toho mluvil plynule slovensky.

Mezi jejich bezprostřední úkoly po shozu a navázání kontaktů s určenými osobami patřilo co nejrychleji zjistit: „1) Počet, umístění a stav amerických letců v Československu a vyhlídky na jejich soustředění v jednom nebo dvou oblastech pro pozdější evakuaci. 2) Rozmístění přistávacích ploch nebo pásů, které by mohly být použity pro přistávání letadel a evakuaci letců, jejich rozsah, zda jde o místa otevřená anebo chráněná před nepřátelským pozorováním či nepřátelskou akcí. 3) Potřebu výzbroje

pro ochranu letců a ploch do zakončení evakuace. 4) Množství zdravotnického materiálu pro řádnou péči o zraněné letce až do konce evakuace.“

Mimořádná pozornost měla být věnována zajištění radiového spojení mezi operačním týmem a zadním sledem (*rear echelon*) v Bari. S odkazem na rumunský evakuační projekt por. Deranian počítal i s pravděpodobným navýšením personálu. „Tento plán musí být proveden okamžitě v zájmu co nejrychlejší evakuace amerických letců. [...] Je proto požadováno, aby: (a) tento projekt byl bezodkladně schválen, vybraný personál tak mohl pokračovat v nezbytných přípravách a bylo dokončeno detailní plánování; (b) tato záležitost byla oficiálně projednána s plukovníkem Kraigherem, ACRU, a bylo možné zajistit přepravu týmu na konkrétní místo, evakuaci zúčastněných letců a další nezbytnou koordinaci.“⁶²

Počátkem září 1944 se velitelství OSS/MEDTO soustředilo na následující priority: zajištění nových zpravodajských pozic na Balkáně,⁶³ podporu postupu OSS se 7. armádou ve Francii,⁶⁴ rozšíření pomoci odbojovým skupinám v severní Itálii,⁶⁵ navýšení vlastního personálu na úkor poboček v severní Africe a v neposlední řadě zřízení výboru pro plánování a operace (*Plans & Operations Committee*). Do Caserty nejprve 3. září 1944 přijeli zástupce ředitele OSS brig. gen. John L. Magruder a první asistent ředitele plk. G. Edward Buxton Jr., s nimiž byla projednána nezbytná opatření a potřeby k předpokládanému vyslání

59 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: SO Progress Report, 1–15 September, 15 September 1944.

60 Námořní poručík James Holt Green (1909 – 1945), absolvent School of Business Administration, Harvard University, 1943 – 1945 příslušník námořního velitelství OSS a SO, leden – červen 1944 velitel mise RAKEOFF, září – prosinec 1944 velící důstojník mise DAWES I.

61 Por. námořnictva Holt Green působil v čele mise RAKEOFF vysazené do Černé Hory od 19. 1. do 20. 6. 1944. FORD, K. *OSS and the Yugoslav Resistance*, s. 79 – 80, 138; TORKAR, Blaž: *Mission Yugoslavia*, s. 44.

62 NARA, RG 226, Entry 154, Box 54, Folder 905. Subject: Evacuation of American Airmen in Czechoslovakia, 4 September 1944.

63 Srov. FORD, K. *OSS and the Yugoslav Resistance*, s. 93, 108 – 120, 136 – 139, 160 – 161; BIBER, Dušan. *Failure of A Mission: Robert McDowell in Yugoslavia, 1944*. In: CHALOU, George C. *The Secret War. The Office of Strategic Services in World War II.*, Washington, D.C.: 1992, s. 197 – 202, 207 – 210; O'DONNELL, Patrick K. *Operatives, Spies and Saboteurs*, s. 96 – 99.

64 Srov. ROOSEVELT, K. *The Overseas Targets*, s. 240 – 245; BROWN, A. C. *The Secret War Report of the OSS*, s. 360 – 361, 489 – 500; O'DONNELL, P. K. *Operatives, Spies and Saboteurs*, s. 182 – 193.

65 Srov. CORVO, M. *The O.S.S. in Italy*, s. 190 – 192.

zpravodajských týmů do jednotlivých balkánských metropolí (*City Teams*). O dva dny později za jejich účasti proběhla schůze výboru pro plánování a operace.⁶⁶

Dne 5. září 1944 dorazil také mjr. Charles J. Eubank z SO-Washington, který ihned uspořádal několik konferencí zaměřených na koordinaci spolupráce OSS/Londýn s OSS/Bari při pronikání do střední Evropy.⁶⁷ Korvetní kapitán Green a šéf SO-Bari por. Deranian se zúčastnili jednání, zaměřeného na možné scénáře vývoje: jednoho pro situaci, že by Německo v blízké budoucnosti kapitulovalo, a druhého o pronikání do střední

Evropy, pokud by pokračovalo v boji. Za nezbytnou podmínku byla označena úplná výměna informací a stejně tak i využití veškerého personálu dostupného v rámci OSS/MEDTO i OSS/ETO. Na rozdíl od Německa mohly být ze středomořského válčiště okamžitě vyslány operační týmy do Maďarska, Rakouska či Československa. Jejich leteckou přepravu měly zajistit 15. USAF společně s britským Královským letectvem (RAF). „Ve všech záležitostech, o které by OSS-UK mohla mít zájem, bylo snadno dosaženo úplné shody [...]. Realizace plánů je v plném proudu a hledá se cesta, jak naplnit týmy a využít stávající personální kapacitu.“⁶⁸

Seznam amerických letců sestřelených nad Slovenskem, postoupený čs. sekci OSS/Londýn k dispozici OSS/Bari, 7. září 1944⁶⁹

Zachránění	por. John B. Wilson por. Neal T. Cobb por. Maurice W. Terry serž. Edward E. Donatelli serž. Samuel L. Strode serž. Claude H. Davis, jr. serž. Karl G. Rienert	por. George O. Winberg por. Gerald K. Rothermel por. Lincoln E. Artz serž. Norton D. Skinner serž. Frank J. Fuquay serž. Charles W. Benner serž. Jesse C. Houston
Zranění	por. Allen J. Wisner serž. Robert J. Fleharty T/serž. Nick Yezdich serž. Leo S. Kituskie serž. Ernest H. Coleman por. Frank C. Soltesz	serž. John J. Schianca serž. Robert E. Hede des. Frank J. Bulfin serž. Thomas O. Maloney serž. Gerald E. Howland
Mrtví	serž. Robert M. Turner serž. Perry J. Thomas por. Earcel H. Green serž. Jack E. Elliot	T/serž. Albert F. Carlock por. Roy L. Gulledege serž. Andrew C. Parker serž. Archie M. Lafond

Druhá schůze výboru pro plánování a operace proběhla v Bari, a po třetí, která se konala 8. září 1944, následovaly ještě konference gen. Magruder

a plk. Buxtona s gen. Roderickem, genpor. Eakerem, a šéfem operací a zpravodajské činnosti MAAF brig. gen. Charlesem P. Cabellem.⁷⁰

Dne 10. září 1944 nechal gen. Donovan zaslat plk. Glavinovi depeši o výhledu „budoucích operací“ OSS ve střední Evropě, která vycházela z více či méně pravděpodobných předpokladů, rozpadem německé armády počínaje a odmítnutím kapitulace, přechodem nacistické vlády do ilegality a organizováním subverzní války konče. OSS měl být připraven na variantu, že se německý odpor během nadcházejících dvou měsíců rychle zhroutí. „Budeme muset přeorientovat celý náš přístup. Dosud působíme na území kontrolovaném nepřitelem [enemy-controlled territory]. Odhodlaný a vytrvalý odpor partyzánských skupin ve Francii byl důležitým prvkem našeho úspěchu. Tyto odbojové skupiny dychtivě přijaly naši pomoc, i dvojí vedení, jak Britů, tak nás samotných, při použití taktiky a zbraní v jejich zemi proti nepříteli. [...] OSS musí na nepřátelském území vlastními silami dělat to, co jsme byli schopni na přátelském území realizovat s výraznou pomocí odbojových skupin, které jsme vycvičili a zorganizovali. Chladnokrevní, vynalézaví a odvážní muži musí být umístováni za nepřátelské linie kvůli plnění operativních úkolů, jak to nyní děláme ze zpravodajských důvodů. Tito muži musí pochopit, že se nemohou spoléhat na podporu obyvatel, ale sami na sebe a na svou vlastní podnikavost.“⁷¹

Dne 11. září 1944 plk. Glavin informoval gen. Rodericka, že zpravodajská služba OSS navrhuje v první možné chvíli vyslat do Československa tajnou zpravodajskou jednotku (*secret intelligence unit*). Tato mise měla být kryta leteckou záchrannou jednotkou a jednotkou pro vyhodnocování výsledků

66 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: Semi-Monthly Report, 19 September 1944.
67 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: SO Progress Report, 1–15 September, 15 September 1944.
68 NARA, RG 226, Entry 190, Box 90, Folder 38. Draft of Conferences Relative to Coordination of Activities Aimed at Central Europe by OSS-Bari and OSS-London, 7 September 1944.
69 Jména v seznamu zpracovaného zástupcem vedoucího čs. sekce OSS/Londýn Blahoslavem Hrubým z podkladů II. odboru MNO jsem verifikoval a opravil dle publikace KAŠŠÁK, Peter, HRODEGH, Marián. *Konečná zastávka: Slovensko! Letecké aktivity a osudy posádek 15. USAAF zostřelených nad územím Slovenska v letech 1944–45*. Bratislava: Klub Priateľov Vojenskej História Slovenska, 2007. Za pomoc při identifikaci jednotlivých letců děkuji Mgr. Juraji Kalinovi.
70 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: Semi-Monthly Report, 19 September 1944.
71 NARA, RG 226, Entry 190, Box 92, Folder 51. From Donovan via Algiers To Glavin, Caserta, Nr. #1918(4), 10 September 1944.

bombardování; obě tyto aktivity měly být provedeny a výsledky MAAF následně předány. „*Naše operace budou probíhat v podstatě stejným způsobem tak jako v Bukurešti.*“ Zvláštní pozornost, sliboval plk. Glavin, bude věnována sběru zpravodajských informací politické a ekonomické povahy, které požadovalo ministerstvo zahraničí ve Washingtonu a Úřad amerického politického poradce (*Office of the American Political Advisor*) při AFHQ. Stejně tak bylo žádoucí shromažďovat vojenské informace o německých bojových kapacitách.⁷²

Zároveň se plk. Glavin snažil s nejvyšším představitelem OSS/ETO (SSO) plk. Davidem K. E. Brucem řešit otázku navýšení podpory polskému odboji a příslibem SO pomáhat hnutí odporu (*assist resistance*) v Československu. „*Bylo nám řečeno, [...] pokračovat nezávisle v expanzi do střední Evropy, ale zároveň se koordinovat s SOE. [...] I když jsme schopni provozovat SI aktivity v Československu [...]. Nemáme vybavení k převzetí SO aktivit v Polsku nebo pro leteckou přepravu zásob do Československa.*“⁷³ V odpovědi šéf zvláštních operací (SO Branch) OSS/Londýn plk. Joseph F. Haskell sděloval, že Československo a Polsko nespádají do sféry rozhodování SHAEF, ale do působnosti Spojených náčelníků štábů (*Combined Chiefs of Staff*).⁷⁴

Dne 12. září 1944 reagoval plk. Glavin také na prognózy vedení OSS vlastním odhadem situace po předpokládaném útoku spojeneckých sil přes západní německou hranici. „*ETO*

a MEDTO by měly okamžitě zaktivizovat veškerý dostupný personál OSS (jak vyškolený, tak nevyškolený) pro organizaci, výcvik a vysazování SI a SO [týmů] v západním Německu a poslat veškerý materiál R&A [Research & Analysis Branch] pokrývající zájmovou oblast.“ Podmínky pro činnost OSS/MEDTO se pochopitelně lišily: „*Na Balkáně začínají spojenecké a partyzánské síly operovat ve fluidní oblasti, zatímco silné ruské síly vstupují do oblasti na východě a jihovýchodě v Bulharsku a Rumunsku. V důsledku těchto úspěšných operací spojenci a partyzáni s Rusy na pravém křídle proniknou do Maďarska a Rakouska, kde [...] je naše zpravodajská činnost na vzestupu. Za hranicemi Československa, kde by měla také být příhodná situace pro rekrutování zdrojů, bychom měli bez prodlení rozšířit naše SI aktivity.*“ Zároveň ovšem konstatoval, že OSS/MEDTO má extrémně omezené zdroje Služby zvláštních operací pro Rakousko, Maďarsko i Československo.⁷⁵

O den později byly za účasti předstedy pplk. Weila, korvetního kapitána Greena, mjr. Chapina a R. P. Joyce na výboru pro plánování a operace projednány návrhy určené AFHQ na autorizaci přesunu zpravodajských týmů OSS do Prahy, Vídně, Budapešti, Tirany a Sofie. O dva dny později je v nepřítomnosti genpor. Jacoba L. Deverse schválil zástupce náčelníka štábu AFHQ genmjr. Lowell W. Rooks. Z Káhiry byl povolán plk. Toulmin, s úkolem vrátit se do Bari a realizovat tyto plány.⁷⁶

Dne 14. září 1944 konstatoval čs. referát SICE, že operační tým HOUSEBOAT se ani v tomto měsíčním období nedostal na Slovensko, ačkoliv byl třikrát v pohotovosti, z toho dvakrát v letadle. „*Jakmile se náš Houseboat tým dostane na Slovensko, bude jedním z jeho prvních úkolů zjistit, kolik amerických letců je v blízkosti dostatečně velké přistávací dráhy, aby na ní přistály naše B-17 v rámci ACRU operace 15. letecké armády. Pokud je letiště Tri Duby skutečně v držení odbojových skupin, jak hlásí naše kancelář v Londýně [London Office], evakuační letouny naší 15. [USAAF] mohou přistát s naším SO týmem, který je připraven a také přiveze potřebné zásoby a materiál pro československé vnitřní síly [Czechoslovak Forces of Interior, CFI].*“ Na Slovensko se nedostala ani jedna skupina organizovaná plk. Františkem Hiekem – „*Stojem*“⁷⁷ náčelníkem čs. vojenské mise u štábu maršála Tita, a tak O. H. Jakes spekoval, zda by se OSS nepodařilo převzít jeden jeho tříčlenný tým pro vlastní operace.⁷⁸

Za pomoci II. odboru MNO v Londýně bylo mezitím na období 15. až 17. září 1944 s povstaleckým velením předběžně domluveno přistání amerických letadel na letišti Tri Duby u Zvolena.⁷⁹

Dne 15. září 1944 operační důstojník kpt. Vujnovich avizoval bezprostřední plány: vysazení dvoučlenného SI operačního týmu HOUSEBOAT se zásobami (ve svém hlášení jej ovšem zaměnil za HAMMERHEAD, operaci do okolí Bukurešti) a po prvé zmínil

72 NARA, RG 226, Entry 190, Box 92, Folder 46. Subject: Proposed OSS SI Operation in Czechoslovakia, 11 September 1944.

73 NARA, RG 226, Entry 190, Box 92, Folder 46. From Glavin, Caserta To Bruce, London, Nr. 72. Wash #150. Bari #177, 11 Sept 1944.

74 NARA, RG 226, Entry 190, Box 92, Folder 46. From London To Caserta, Nr. #65(4), 16 September 1944.

75 NARA, RG 226, Entry 190, Box 92, Folder 50. From Caserta To London and Washington, Glavin to Donovan, 12 September 1944.

76 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: Semi-Monthly Report, 19 September 1944.

77 Srov. ŠOLC, Jiří. *Bylo málo mužů*. Praha: Merkur, 1991, s. 247 – 253; PREPSL, František. František Hieke-Stoj. Voják tělem i duší. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2020, č. 18, s. 286 – 287.

78 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6 (také Entry 190, Box 92, Folder 187). Subject: Semi-monthly Report for Period 30 August–14 September, 14 September 1944.

79 ŽÁČEK, P. Charles Katek, oddaný přítel naší věci, s. 67; STANISLAV, J., ŠVACHO, J. *Síločiary pomoci SNP*, s. 262 – 269.

krycím jménem DAWES tříčlenný SO tým určený k infiltraci na Slovensko.⁸⁰ Šéf SO-Bari por. Deranian identifikoval, že do Československa pronikne tým ve složení por. Green, serž. Horvath a svobodník (Pfc.) Robert Brown.⁸¹ Služba zvláštních operací se navíc podílela na organizaci týmů poskládaných z několika úseků OSS určených k rozptýlení po různých klíčových místech ve střední Evropě a Německu.⁸²

Ještě 15. září 1944 por. Deranian navrhoval, aby tým DAWES a jím koordinovaný tým SI – tj. HOUSEBOAT – před vysazením obdržely doklady, které by jim posloužily při představení velení 1. československé armády na Slovensku. Dále požadoval instruktáž o vojenské organizaci obou týmů a velitelské odpovědnosti, aby se předešlo jakémukoliv nedorozumění. „Je třeba zdůraznit, že por. Holt Green jako vyšší důstojník je velitelem [všech příslušníků] celé skupiny, nacházejících se ve stejné oblasti. A za všech okolností samozřejmě zůstane velícím důstojníkem SO DAWES týmu.“ Z těchto důvodů měl být obeznámen se všemi záležitostmi vztahujícími se k evakuaci letců, spojení s CFI nebo dalšími odbojovými skupinami, zásobování, demolice a sabotážím, aby vždy znal úplný obraz situace.⁸³

Podle rozkazů, které Green obdržel, měl v cílové oblasti dělat věci, „které jsou nutné [...], včetně [...] udržování aktivního spojení s československými vnitřními silami [...], podávání zpravodajských hlášení vojenské, politické

Svobodník Robert Brown (Zdroj: NARA, RG 226)

a ekonomické povahy, které mohou být cenné pro Spojence při vedení války proti jejich společným nepřátelům, a další obdobné aktivity, spadající do zaměření a úkolů této mise“.⁸⁴

Hodinu po půlnoci do Londýna dorazila depeše od mjr. Chapina a O. H. Jakese, informující o zahájení letecké evakuační mise v 10 hodin dopoledne 17. září 1944. „Mise má sestávat ze dvou létajících pevností nesoucích 9 000 liber nákladu a šestici mužů, kteří přistanou na Trech Dubech a zůstanou na zemi tak dlouho, aby se vyložili a naložili. Je zajištěno krytí stíhačkami, které zůstanou ve vzduchu po celou dobu operace.“

Kpt. Katek nejprve ve spolupráci s II. odborem MNO odeslal tuto zprávu na Slovensko a v průběhu dne navíc podal hlášení ministru Ingrovi, který byl nadcházející akcí nadšen. V odpoledních hodinách směřovala do Bari ještě aktuální informace

o meteorologických podmínkách nad Slovenskem:⁸⁵ „Operace OK na 17. Slováci informováni. Signály dle dohody. [...] Předpověď počasí Tri Duby k 13.00 [hodině] 16. září [1944]. „Jasno, dohlednost 50 km, bezvětrí, vhodné letové počasí, žádné nepředvídatelné změny. [...] Hodně štěstí.“⁸⁶

Dne 16. září 1944 se v Casertě konala další schůze výboru pro plány a operace, které se opět zúčastnili pplk. Weil, korvetní kapitán Green, mjr. Chapin, R. P. Joyce, dále por. Russel Dorr a jiní ze skupiny Bukurešť (Bucharest party), na níž byly schváleny finální plány na sestavení městských týmů, včetně týmu pro Československo, které se měly urychleně letecky přesunout do vybraných měst. „Jsme si vědomi toho, že SHAEF bude mít ve své gesci zodpovědnost za oblast Československa a Polska a může ji v brzké době rozšířit i na Rakousko, anebo jeho část. V koordinaci s Londýnem“ – argumentoval plk. Glavin – „připravujeme takové plány penetrace do jihovýchodní a střední Evropy, abychom týmy dostali do hlavních měst, jakmile se otevrou [...], jako se otevřela Bukurešť a Sofie, ještě předtím, než spojenecké síly reálně obsadily zbylé části země.“⁸⁷

Definitivní potvrzení operace DAWES – realizované za výrazné pomoci čs. sekce OSS/Londýn – znamenalo její zahájení ráno 17. září 1944. Plánovalo se přistání dvou amerických bombardérů B-17 G Flying Fortress, poskytnutých 15. USAAF prostřednictvím ACRU, které se chystaly ze

80 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: Progress Report of Operations Office for 1 September to 15 September, 15 September 1944.

81 Svobodník Robert Roy Brown (1923 – 1945), absolvent St. Philip High School a Army Radio School v Chicagu, září 1943 – leden 1945 příslušník OSS-SO, únor – březen 1944 OSS/Káhira, duben – červen 1944 OSS/Bari, červen – srpen 1944 člen mise REDWOOD, září – prosinec 1944 radiotelegrafista mise DAWES I.

82 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: SO Progress Report, 1–15 September, 15 September 1944.

83 NARA, RG 226, Entry 190, Box 116, Folder 407. Subject: DAWES Mission, 15 September 1944.

84 NARA, RG 226, Entry 154, Box 54, Folder 905. Subject: Czechoslovakian Resistance Groups; SO Activity in Connection with, 25 September 1944.

85 NARA, RG 226, Entry 210, Box 286, Folder 4. September 16, 1944.

86 NARA, RG 226, Entry 210, Box 286, Folder 4. September 17, 1944.

87 NARA, RG 226, Entry 99, Box 26, Folder 6. Subject: Semi-Monthly Report, 19 September 1944.

Slovenska evakuovat 20 až 40 amerických letců. Těto příležitosti mělo být využito k infiltraci jednoho SI týmu složeného ze tří mužů a stejně silného

týmu SO v čele s por. Greenem, jenž byl připraven se připojit k odbojové skupině (*resistance group*) na Slovensku. Do obou letadel se navíc vešlo

120 samopalů Marlin, 45 000 kusů munice, 10 bazuk a 100 nábojů do nich, radiotelegrafické vybavení a také zásoby potravin.⁸⁸

Pavel Žáček • Target area: Slovakia. Preparation and deployment of OSS/MEDTO operational teams in September and October 1944

Still a relatively unknown chapter from the end of World War II, it remains the background of the intelligence operations of the US (Office of Strategic Services, OSS) covered by Brig. Gen. William J. Donovan, prepared and executed on the territory of pre-war Czechoslovakia and wartime Slovak Republic.

During June 1944, the *Central European Section* (SICE) was formed at the Italian base in Bari, part of the *OSS Mediterranean Theater of Operations* (MEDTO), to take over intelligence activities targeting Austria, Germany, Hungary, and Czechoslovakia, headed by Maj. Howard M. Chapin. Operational teams, prepared in July and August 1944 by the *Czechoslovakian Desk* under the command of Otto H. Jakes to be deployed to Slovakia were based on the project of Capt. Edward V. Baranski, codenamed *FALCON*, the aim of which was to obtain military and political intelligence and to coordinate the deployment of arms and ammunition for the resistance.

First, a suggestion was approved to deploy a *HOUSEBOAT* operations team, consisting of John Schwartz and Charles Heller, with an intelligence mission in Slovakia. The drop site was selected in the Žarnovica area of central Slovakia. Although the two paratroopers were on alert three times, twice in the aircraft, they failed to be dropped.

At the end of August 1944, on the day of the outbreak of the uprising in Slovakia, SICE in Bari was visited by the head of the Czechoslovak section of the OSS/London, Capt. Charles Katek, whose main task was to finalize plans for the penetration of Slovakia in cooperation with the Czechoslovak SICE.

At the beginning of September 1944, OSS/MEDTO Deputy Director Brig. Gen. John L. Magruder and First Assistant Director Col. G. Edward Buxton Jr. with whom the necessary arrangements and requirements for the anticipated dispatch of intelligence teams to the various Balkan capitals (*City Teams*) were discussed. Two days later a meeting of the Planning and Operations Committee was held in their presence.

After the return of the OSS teams from Romania, and the rescue of the downed American airmen, it was recommended to form the operations teams for Slovakia (*HOUSEBOAT*, *DAWES*), consisting of the following members: naval lieutenant J. Holt Green (SO), former commander of the *RAKEOFF* team in Montenegro, J. Schwartz (SI), radio operator Ch. Heller (SO) and Sergeant Joseph Horvath (SO).

With the help of Czechoslovak military intelligence in London, a landing of American aircraft at Tri Duby airfield near Zvolen was tentatively arranged with the rebel command for the period 15.-17. September 1944.

PhDr. Pavel Žáček, Ph.D. (1969)

Absolvent Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity v Praze. Zakladatel a šéfredaktor *Studentských listů* (1989 – 1991), *Securitas Imperii* (1994 – 1998) a *Paměti národa* (2004 – 2006). V letech 1993 – 1998 vedoucí odboru dokumentace a I. náměstník ředitele Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR, 1995 – 1996 hostující odborný pracovník CREES na Stanfordské univerzitě v USA. Vedecký pracovník Ústavu pro současné dějiny AV ČR (1999 – 2006), ředitel odboru Archiv bezpečnostních složek MV ČR (2006 – 2007), zmocnenec vlády ČR, dočasný ředitel Archivu bezpečnostních složek a první ředitel Ústavu pro štúdium totalitních režimů (2007 – 2010). Člen vedeckej rady Estónskeho ústavu historickej pamäti a rumunského CNSAS. Od roku 2017 poslanec Parlamentu ČR. Zaoberá sa výskumom činnosti spravodajských služieb a ďalších bezpečnostných zložiek 20. storočia, protitotalitného hnutia odboja a odporu najmä v strednej a východnej Európe. Autor viac ako 120 odborných článkov, desiatok zborníkov, monografií a edícií dokumentov.

Kontakt: pazout1@hotmail.com

88 NARA, RG 226, Entry 154, Box 58, Folder 969. Daily Operations Report, number 29, 16 September 1944.

FRANCÚZI V DUBNICKEJ ZBROJOVKE A ICH ÚČASŤ V SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ

ZDENKA HEŠTEROVÁ

Slovenský zbrojársky priemysel zaznamenal v priebehu roka 1944 svoj najväčší rozmach. Súviselo to najmä so stále sa stupňujúcimi požiadavkami nemeckej armády na zbrojnú výrobu, čo spôsobilo podriaďovanie záujmov celého priemyslu a hospodárstva výrobe zbraní a munície. Nemecké zbrojné závody trpeli častými leteckými útokmi a prerušovanie výroby spôsoboval aj nedostatok potrebných surovín. Nemecká zbrojná výroba sa presúvala do relatívne bezpečnejších oblastí, kam patrilo aj územie Slovenska. Slovenská zbrojná produkcia nemala pri celkovom objeme zbrojnej výroby Nemecka veľké zastúpenie, ale v priebehu roka 1944 s postupom sovietskej armády a Spojencov zohrávalo Slovensko stále dôležitejšiu úlohu. Objem výroby zbraní dosahoval na vtedajšie pomery v slovenskom hospodárstve závažné rozmery. Škodove závody v Dubnici nad Váhom sa stali najväčším zbrojárnym komplexom na území Slovenska vyrábajúcim pre potreby nemeckej brannej moci.

PRESUN FRANCÚZOV NA NÚTENÝCH PRÁČACH ZO ZÁVODU FLUGMOTORENWERKE OSTMARK WIEN DO ŠKODOVÝCH ZÁVODOV V DUBNICI NAD VÁHOM

Umiestnenie podnikov na území Slovenska zvyšovalo ich význam aj v súvislosti s bombardovaním nemeckého územia a nemeckých zbrojárných fabrík. Ríšsky minister pre zbrojenie a vojnovú výrobu Albert Speer už 19. decembra 1942 vydal príkaz týkajúci sa celej zbrojnej výroby: „Vzrastajúca sila nepriateľských leteckých útokov núti

urýchlene učiniť predbežné opatrenia pre premiestnenie dôležitej výroby zbrojného priemyslu.“¹ Nariadenie však vyvolalo značný odpor zo strany osôb zodpovedných za najdôležitejšiu výrobu. Situácia sa zmenila až po sérii spojeneckých náletov v jarných mesiacoch 1943. Konferenciou v Casablance 14. – 24. januára 1943 sa začala nová etapa vzdušnej ofenzívy proti Nemecku. Americký prezident Franklin D. Roosevelt a britský premiér Winston Churchill sa dohodli na spoločnom postupe. Cieľom spojencov bol „postupný rozklad a zničenie nemeckej armády, ekonomického a priemyselného systému“.²

Začalo sťahovanie zbrojárskej výroby z bombardovaných fabrík na území Ríše do relatívne bezpečnejších oblastí. Slovenské zbrojovky boli vzdialené od nepriateľských leteckých základní a až do 16. júna 1944³ bolo Slovensko na rozdiel od Nemecka a iných oblastí Európy ušetrené leteckých útokov a stálo aj mimo dosahu bojových operácií. Dubnický závod mal navyše v podzemnej časti vybudované obrovské trojpodlažné výrobné dielne. Nárazová doska chrániaca podzemnú časť závodu bola ešte zosilnená 1 600 tonami železa, pričom s prácami na kryte sa začalo v apríli 1944.

1 SPEER, Albert. *Řídil jsem Třetí říši*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 318.

2 *The United States Strategic Bombing Survey European War. Volume 3. The Effects of Strategic Bombing on the German War Economy (document)*. Washington, 31. 10. 1945, s. 12. Boli stanovené primárne ciele vzdušnej ofenzívy: 1) nemecké lodenice, 2) nemecký letecký priemysel, 3) infraštruktúra, 4) nemecký naftový priemysel, 5) iné ciele nepriateľského vojenského priemyslu. Stanovené ciele boli dosť široké a bolo možné ich výber prispôbiť vývoju situácie.

3 Dňa 16. 6. 1944 okolo 10.00 hod. bola americkým letectvom bombardovaná rafinéria Apollo v Bratislave. Viac než 150 bombardérov (B-24 Liberator 15. leteckej armády) zaútočilo na rafinériu, Zimný prístav a železničný most gen. Milana Rastislava Štefánika cez rieku Dunaj. Bratislavská rafinéria bola zničená na 80 %. Pozri: STANISLAV, Ján, ŠVACHO, Jaroslav. *Rafinéria Apollo v perimetri dokumentov: súvislosti a dôsledky bombardovania 16. júna 1944*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2017, 415 s.

Franklin D. Roosevelt a Winston Churchill na konferencii v Casablance (Zdroj: www.wikimedia.org)

Stavebné náklady vrátane materiálu boli vyčíslené na 30 miliónov Kčs.⁴ Škodove závody v Dubnici nad Váhom sa koncom roka 1943 a v priebehu roka 1944 rozrástli do obrovských rozmerov ďalším rozširovaním a presunom výroby z nemeckých bombardovacích

závodov. V rámci tzv. mozaikového rozptýleného hospodárstva sa premiestňovali na Slovensko celé výrobné jednotky z Nemecka.⁵

Firma Flugmotorenwerke Ostmark Wien (ďalej FOW) na južnom predmestí Viedne vo Wiener

Neudorfe vyrábala letecké motory DB 603 (Daimler-Benz 603) pre stíhačky Me-109 (Messerschmitt Bf 109)⁶ a patrila medzi najmodernejšie nemecké výrobné centrá leteckého priemyslu. Komplex bol založený Ríšskym ministerstvom letectva

4 Státní oblastní archiv (ďalej SOA) Plzeň, Archiv Škoda Plzeň, fond (ďalej f.) Generální ředitelství (ďalej GR) Škoda Plzeň, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 1012, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1715/1944. Aktennotiz über eine Besprechung am 15. 3. 1944 im Werk Dubnica.

5 Do Dubnice bola zo západného Nemecka zo zbrojovky *Bochumer Verein für Gussstahlfabrikation* presunutá výroba 88 mm protiletadlového kanóna. Porúrie bolo prioritným cieľom bombardovania práve pre koncentráciu zbrojárskeho priemyslu. Dubnický závod mal vyrobiť 400 kusov 88-milimetrových protiletadlových kanónov Flak 41 s mesačnou produkciou 20 – 30 kanónov. Dubnica prevzala od Bochumskej továrne aj objednávky súčiastok torpéd pre námorníctvo a letectvo. Pre námorníctvo vyrábala pohonný stroj Gt 12 a tlakovú nádobu Gt 12. Mesačný výkon stanovili na 100 kusov pohonných strojov a 50 kusov tlakových nádob. V oboch prípadoch sa s výrobou malo začať v decembri 1943. Štátny archív (ďalej ŠA) Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 48. Meldung über Lieferstand im Monat Gerät (Juli 1944 – März 1945).

6 Messerschmitt Bf 109 často nazývané Me-109 bolo nemecké stíhacie lietadlo využívané počas 2. svetovej vojny. Skonstruovali ho v polovici 30. rokov Willy Messerschmitt a Robert Lusser. Išlo o jednomiestny dolnoplošník so zaťahovacím podvozkom a zatvorenou kabínou. Po viacerých skúškach bol v roku 1936 vybraný ako hlavná stíhačka pre Luftwaffe.

Nemecké stíhacie lietadlo Messerschmitt Bf 109 (Me-109) (Zdroj: Bundesarchiv Bild, kolorované – Ruffneck88, www.wikimedia.org)

Georg Meindl, jedna z kľúčových postáv nemeckého vojnového priemyslu

(Zdroj: A. Brunnthaler: Georg Meindl (1899–1945) – Ein Nazi in der deutschen Rüstungsindustrie)

(Reichsluftfahrtministerium ďalej RLM) a spoločnosť Junkers 2. apríla 1941. Pozostával z hlavného závodu vo Wiener Neudorfe a z pobočných závodov v Brne (továreň na výrobu vstrekovacích čerpadiel) a v Marburgu (výroba vrtúl). RLM poverilo stavbou závodov Alberta Speera, ktorý na začiatku vojny prevzal výstavbu pre vojenské a letecké veliteľstvo. Závody boli dokončené použitím betónových prefabrikátov už za 8 mesiacov.⁷ Pôvodne sa mali v závode vyrábať letecké motory Jumo 222 pre bombardéry Junkers (Ju-288). Po testovaní motora však spoločnosť Junkers oznámila, že ešte nie je pripravený na sériovú výrobu. Preto boli v septembri 1941

prípravy na výrobu zastavené a podiel spoločnosti Junkers vo FOW prevzala spoločnosť Daimler-Benz AG a jej konatelia Dr. Wilhelm Eckenberg a Paul Tappert. Uskutočnila sa prestavba celej výroby na motory Daimler-Benz DB 603. Keďže ani výroba týchto motorov sa nerozbehla (do roku 1943 nebol vyrobený v továrni ani jeden motor), obvinili vedenie Daimler-Benz zo zlyhania a riaditeľa Dr. Wilhelm Eckenberg a Paul Tappert boli odvolaní. Hermann Göring označil FOW za „katastrofu“.⁸

Začiatkom mája 1943 sa poverením Hermanna Göringa stal závodným riaditeľom FOW zároveň aj generálny riaditeľ Steyr-Daimler-Puch AG

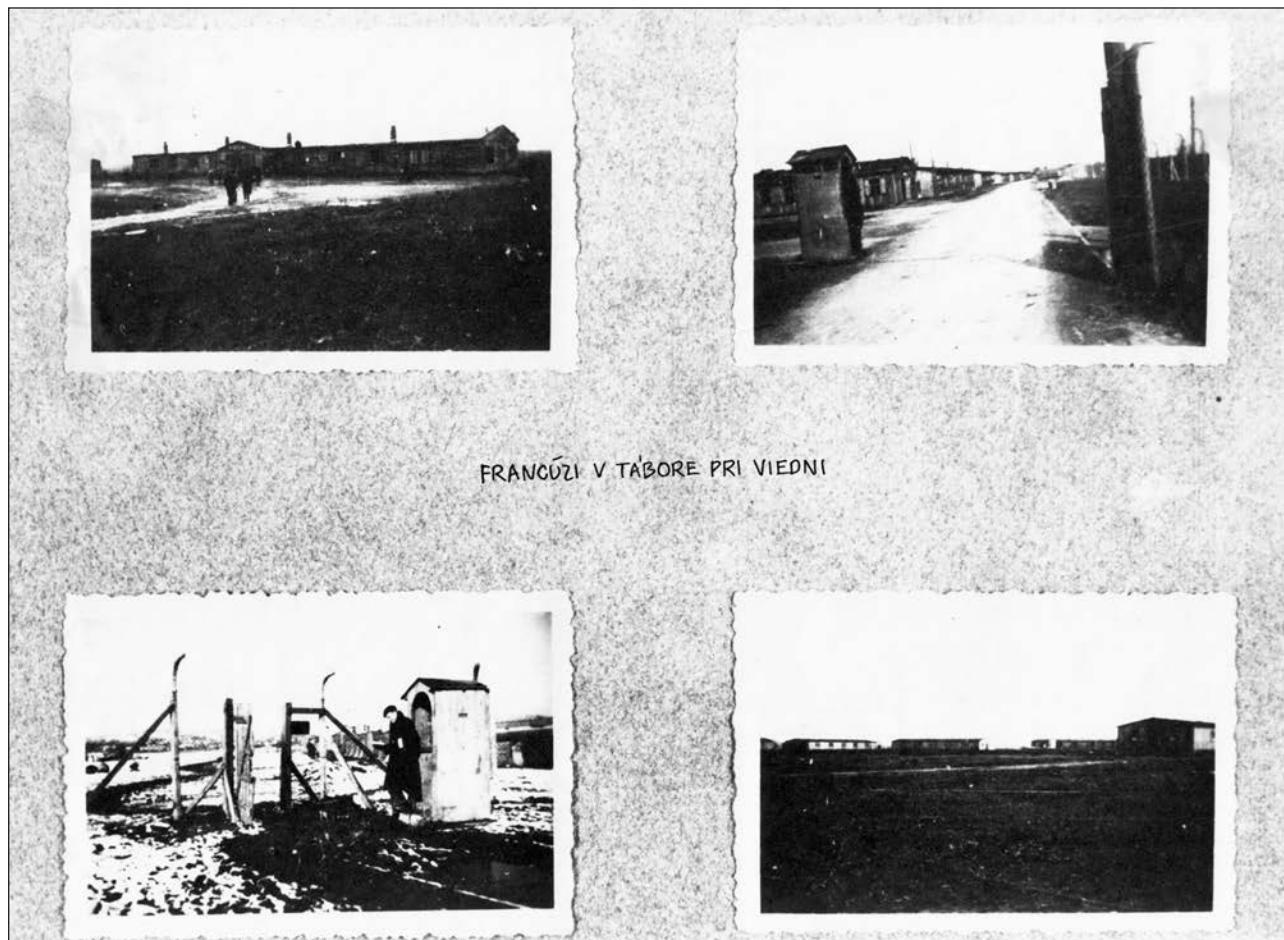
(SDPAG) Georg Meindl.⁹ V čase, keď Meindl v júni 1943 prevzal FOW s približne 15-tisíc zamestnancami a 4-tisíc strojmi, boli vo Wiener Neudorfe vyrobené len tri motory. Jeho úlohou bolo v čo najkratšom čase rozbehnúť výrobu. Napriek tomu bolo do konca roka 1943 dodaných len 515 motorov. V liste zo 14. júla 1943 závodný riaditeľ Georg Meindl žiadal Heinricha Himmlera o poskytnutie približne 2 000 väzňov z koncentračných táborov na výstavbu a prácu v továrni.¹⁰ SDPAG bola jednou z prvých nemeckých zbrojárskych firiem a prvá na území Rakúska, ktorá využívala prácu väzňov z koncentračných táborov. V blízkosti továrne bol z pôvodného tábora pre stavebných robotníkov vybudovaný

7 SPEER, A. *Řídil jsem Třetí říši*, s. 210. Výstavba závodu vo Wiener Neudorfe začala 25. 7. 1941. Plán bol uskutočniť ju v čo najkratšom čase a čo najjednoduchším spôsobom využitím betónových prefabrikátov, keďže závod mal byť po vojne zbúraný.

8 PERZ, Bertrand. Die Errichtung eines Konzentrationslagers in Wiener Neudorf. In: *Jahrbuch 1988*. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1988, s. 91, 105. Pre technické ťažkosti sa koncom roka 1942 uvažovalo aj o uprednostnení spoľahlivejšieho staršieho typu DB 605.

9 Georg Meindl bol jednou z kľúčových postáv nemeckého vojnového priemyslu. Od roku 1922 bol členom rakúskej DNSAP (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei – Nemeckej národnosocialistickej robotníckej strany). V 30. rokoch zastával vedúce funkcie vo viacerých rakúskych podnikoch a 15. 3. 1938 sa stal generálnym riaditeľom spoločnosti Steyr-Daimler-Puch-AG (SDPAG), ktorá bola súčasťou Reichswerke Hermann Göring. Na führerove narodeniny 20. 4. 1938 získal hodnosť SS-Hauptsturmführer a v novembri 1944 bol povýšený na SS-Brigadeführera. Podieľal sa na zriadení satelitných táborov koncentračného tábora Mauthausen pri priemyselných podnikoch (Steyr-Münichholz, St. Valentin, Melk, Peggau, Aflenz neďaleko Leibnitz and Wiener Neudorf).

10 Bundesarchiv Koblenz (ďalej BAK) NS 19/94. Schreiben Meindl an Himmler vom 14.7.1943.

FRANCÚZI V TÁBORE PRI VIEDNI

Francúzi internovaní na nútených prácach v tábore pri Viedni (Zdroj: Dubnické múzeum)

koncentračný tábor, ako jeden zo satelitných táborov Mauthausenu. Pozostával z 34 barakov obkolesených plotom z ostnatého drôtu a kontrolovaných strážnymi vežami. Tábor sa rozprestieral na ploche asi dvoch hektárov na území dnešného miesta Guntramsdorf. Tábor SS sa nachádzal severne od neho a pozostával celkovo zo šiestich barakov. Po bombardovaní v máji 1944 bol koncentračný tábor presunutý z pôvodného miesta v Guntramsdorfe do Wiener Neudorfu. Prvý

transport 201 väzňov dorazil už 2. augusta 1943 z koncentračného tábora Mauthausen. Priemerne bolo v tábore internovaných okolo 2 000 väzňov.¹¹

V závode okrem vojnových zajatcov a väzňov z koncentračných táborov vykonávali nútenú prácu aj zahraniční civilní robotníci. Vzhľadom na to, že takmer všetci nemeckí muži boli povolani do armády, nacistické Nemecko vytvorilo jeden z najväčších systémov nútenej práce. Len vďaka pracovným silám zo zahraničia mohlo udržať

zásobovanie a stále vzrastajúcu vojnovú výrobu. Najväčším problémom pri špecializovanej zbrojárskej výrobe bolo získať kvalifikovanú pracovnú silu. Tento nedostatok sa v závode FOW podarilo čiastočne odstrániť, keď bolo Meindlovi pridelených 8-tisíc Francúzov.¹²

Francúzi boli nasadení na nútené práce na základe zákona o povinnej pracovnej službe STO (Service du Travail Obligatoire). Už v priebehu roka 1942 rokovali Nemci s vládou vo Vichy,¹³ čoho výsledkom bola dohoda

11 MARŠÁLEK, Hans. *Historie koncentračního tábora Mauthausen (Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen)*. Praha: Academia, 2022, s. 116.

12 PERZ, B. Die Errichtung eines Konzentrationslagers in Wiener Neudorf, s. 111.

13 Po nemeckej ofenzíve v západnej Európe bola francúzska armáda porazená a 22. 6. 1940 podpísali obe strany prímerie v Compiègne. Francúzsko bolo rozdelené na severnú časť okupovanú nemeckou armádou a južnú časť, kde bol vytvorený Francúzsky štát (État français) pod kontrolou Nemecka. Na čelo vlády bol od 10. 7. 1940 dosadený maršal Henri Philippe Pétain a sídlom jeho vlády kolaborujúcej s nacistami sa stalo Vichy (vichystický režim).

založená na prepustení jedného vojnového zajatca výmenou za troch povinne pracovne nasadených Francúzov. V septembri 1942 vichystická vláda v snahe zabezpečiť návrat francúzskych vojnových zajatcov rozhodla, že práca je povinná pre všetkých Francúzov od 18 do 50 rokov a pre slobodné Francúzky od 21 do 35 rokov.¹⁴ Zákon STO bol prijatý 16. februára 1943 a platil pre všetkých mladých ľudí narodených medzi 1. januárom 1920 a 31. decembrom 1922. Odmietnutie nastúpiť na nútené práce bolo potrestané represiami. Od júla 1942 do augusta 1943 pracovalo v Nemecku na nútených prácach 670 000 Francúzov.¹⁵ V južnej časti Francúzska vznikali aj Chantiers de jeunesse (tábory mládeže). Vojenskú službu pre brancov malo nahradiť osemmesačné sústredenie v týchto táboroch. V roku 1943 boli práve mladí ľudia z táborov mládeže prví, ktorých odviezli na nútené práce do Nemecka. Nosili oblečené zelené uniformy, v ktorých mnohí z nich prišli aj do dubnickej

zbrojovky.¹⁶ V tábore vo Wiener Neudorfe boli sústredení najmä Francúzi, Poliaci, Česi, Belgičania, ale aj ruskí zajatci, Ukrajinci a Taliani.¹⁷

Vo Wiener Neudorfe bývali v lágroch (Francúzi v lágri č. II, Česi v lágri č. III). Až do apríla 1944 tábor strážila 2. rota mauthausenskej strážnej jednotky SS. Veliteľom bol SS-Hauptsturmführer Kurt Schmutzler, od apríla sa dozorcami stali príslušníci Luftwaffe, ktorí boli v decembri 1944 prijatí do SS.¹⁸ Jedným zo strážcov v koncentračnom tábore vo Wiener Neudorfe bol aj rodák z Československa a sudetský Nemec Bruno Karl Blach. V rokoch 1939 – 1945 bol členom divízie SS-Totenkopf, jednej z najobávanejších jednotiek Waffen SS. V tábore pracoval ako člen kynologickej jednotky. Po vojne bol obvinený zo zvlášť hrubého zaobchádzania s väzňami, z týrania a vražd.¹⁹

„Pomery, v ktorých totálne nasadení príslušníci rôznych národov a národností žili, boli pre všetkých kruté.

Bezohľadné vykorisťovanie, systematické terorizovanie, šikanovanie, urážanie národnostného ctenia príslušníkmi „panskej rasy“, neustále vyhrážanie vyslaním do koncentračných táborov, ťažké ubytovacie podmienky, všestranná diskriminácia, to všetko ťažko doliehalo tak na Čechov, ako aj na Francúzov a príslušníkov iných národností.“²⁰

Po prvom bombardovaní viedenskej oblasti spojeneckými náletmi 27. augusta 1943, ktorými bola zasiahnutá neďaleká letecká továreň na výrobu lietadiel Messerschmitt Bf 109 vo Wiener Neustadte,²¹ rozhodlo RLM o premiestnení výroby leteckých motorov zo závodu FOW vo Wiener Neudorfe do Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. Príkaz bol vydaný dňa 12. novembra 1943.²² Z viacerých alternatívnych plánov bola väčšina závodov nevhodná na umiestnenie leteckej výroby a zabezpečenie pokračovania „produkcie“ v čo možno najkratšom čase. O možnostiach premiestnenia výroby prebiehali rokovania aj vo

14 Zákon zo 4. 9. 1942 (Journal Officiel de l'État français).

15 KEDWARD, Roderick. STO et Maquis. In: *La France des années noires*, tome 2, Seuil, 1993, s. 271 – 294. Francúzsko bolo tretím najväčším dodávateľom nútej pracovnej sily do Ríše po Sovietskom zväze a Poľsku.

16 HALAJ, Dušan, MONCOL, Ľubomír, STANISLAV, Ján. *Francúzi v Slovenskom národnom povstaní*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2003, s. 35.

17 Fenomén nútej práce charakterizovalo násilné odvlčenie z vlasti, deportácia do Nemeckej ríše a nedobrovoľné pracovné nasadenie v často zlých až nefudských podmienkach. V lete 1944 vykonávali nútenú prácu pre Nemeckú ríšu okrem 6 miliónov zahraničných civilných pracovníkov aj 2 milióny vojnových zajatcov a cez pol milióna väzňov koncentračných táborov. HERBERT, Ulrich. *Fremdarbeiter. Politik und Praxis des Ausländereinsatzes in der Kriegs-wirtschaft des Dritten Reiches*. Berlin – Bonn: Verlag Dietz, 1985; SPOERER, Mark. *Nucené práce pod hákovým krížom. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945*. Praha: Argo, 2005.

18 MARŠÁLEK, H. *Historie koncentračního tábora Mauthausen*, s. 415. Ku dňu 27. 3. 1945 bolo v tábore okrem jedného veliteľa SS, 124 poddôstojníkov a 208 strážcov. Stráž zabezpečovalo aj 8 až 12 psovodov SS. Takzvaná psovodská eskadra mala v tábore Wiener Neudorf osobitné postavenie: slúžila na zabezpečenie ochrany továrne a rôznych pracovných oddielov, ako aj v prípade pokusov o útek.

19 PERZ, B. Die Errichtung eines Konzertrationslagers in Wiener Neudorf, s. 88.

20 HEJTL, František. K účasti francouzských partyzánů v bojích Slovenského národního povstání. In: *Sborník matice moravské*, roč. 79, Brno: Krajské nakladatelství, 1960, s. 149.

21 *The United States Strategic Bombing Survey European War. Volume 14. Wiener Neustaedter Flugzeugwerke Wiener Neustadt Austria*. Document 1. 1. 1947, s. 25. K problematike zbrojného priemyslu vo Wiener Neustadt bližšie pozri: PERZ, Bertrand. Rüstungsindustrie in Wiener Neustadt 1938-1945. In: HAHN, Sylvia, FLANNER, Karl. *Die Wienerische Neustadt. Handwerk, Handel und Militär in der Steinfeldstadt*. Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag, 1994, s. 47 – 90. Wiener Neustädter Flugzeugwerke GmbH (WNF) bola vedúcim producentom stíhačiek Me-109. Komplex bol vytvorený Ríšskym ministerstvom letectva v roku 1938 a vlastnil ho štát. Stanovená mesačná produkcia továrne mala byť 750 lietadiel. Podobnú produkciu stíhačiek Me-109 vykazovala aj ERLA a Messerschmitt Regensburg. V komplexe sa od roku 1941 do 1944 vyrobilo 7 509 stíhačiek Me-109, čiže 30 % z celkovej produkcie týchto stíhačiek. Firma pozostávala z dvoch hlavných závodov vo Wiener Neustadt a z niekoľkých pobočných závodov (závod I. a II. Wiener Neustadt, závod III. Fischamend, závod IV. Brno, závod V. Klagenfurt, závod VI. Obergrafeudorf, závod VII. Zemplin) Závodným riaditeľom firmy bol Rudolf Steiniger.

22 ŠA BYTČA, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 48.

Fotografia dubnického závodu z roku 1943 (Zdroj: SOA Plzeň, Archív Škoda Plzeň, f. GŘ Dubnice, šk. č. 5. Ausbau Waffenwerk Dubnica [Juli 1943])

februári 1944 s Erhardom Milchom, ktorý bol jednou z najvplyvnejších osôb v nemeckej leteckej výrobe.²³

Od mája 1944 bola aj továreň FOW vo Wiener Neudorfe viackrát bombardovaná spojeneckými náletmi. Celkovo Spojenci podnikli na továrňu 5 útokov 15. leteckou armádou. Prvýkrát bola bombardovaná 30. mája 1944 a bombardovanie pokračovalo 16. júla a 26. júla, keď závod zasiahlo až 200 zápalných bômb. Poškodené boli výrobné haly a prevádzková budova. Dňa 26. júla 1944 bol zasiahnutý a z veľkej časti zničený aj koncentračný tábor pre

väzňov. Pri bombardovaní prišlo o život celkovo 31 väzňov. Továreň bola vystavená ešte ďalším dvom bombardovaniam 23. augusta 1944 a poslednému 19. novembra 1944.²⁴

Výroba leteckých motorov vo Wiener Neudorfe sa zatiaľ len rozbiehala a už ju bolo potrebné v dôsledku spojeneckého bombardovania presunúť. Na spoločnosti FOW sa prejavila tzv. „megalománia“ Tretej ríše. Uskutočnili sa obrovské investície do špeciálnych strojov a do výstavby závodu, ktorý mal produkovať tisíce leteckých motorov mesačne.²⁵ Vzhľadom na

technickú, ekonomickú a vojenskú realitu však projekt FOW úplne zlyhal. V priebehu prvých dvoch rokov svojej existencie boli v závode vyrobené len 3 letecké motory.²⁶ Americkí ekonómovia, ktorí sa po vojne zaoberali dopadom spojeneckého bombardovania na nemecký priemysel, dospeli k záveru, že išlo o najhoršiu investíciu nemeckého vojnového hospodárstva.²⁷

Výroba súčastí leteckých motorov typu DB 603 (Daimler-Benz 603) sa z Viedne presunula do podzemných výrobných dielní Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. Komplikácie nastali najmä ohľadom zaistenia priestorov. V mesiacoch marec až máj 1944 sa stroje na mechanické opracovanie striel z M I premiestnili do viedenského závodu a stroje na výrobu zapalovačov z oddelenia M II do Brna. Stroje na výrobu diel boli premiestnené z oddelenia M III sčasti do nadzemnej haly, sčasti do iných závodov. Čiastočne bola výroba predovšetkým hlavná a menších súčiastok 88 mm protiletadlového kanóna Flak 36 presťahovaná aj do Zbrojovky v Považskej Bystrici, kde sa malo mesačne vyrobiť 700 hlavní. Na miesto premiestnených strojov sa dovezli stroje z firmy FOW na výrobu súčastí leteckých motorov. Náklady na premiestnenie výroby firmy FOW do Dubnice dosiahli až 122,5 milióna Ks.²⁸ Podľa stanoveného mesačného

23 PERZ, B. Die Errichtung eines Konzentrationslagers in Wiener Neudorf, s. 101.

24 *The United States Strategic Bombing Survey European War. Volume 4. Aircraft division. Industry report (document)*. Washington, 1947, s. 112. Celkovo sa na nemecké továrne vyrábajúce letecké motory uskutočnilo 21 náletov spojeneckou 15. leteckou armádou (BMW. Munich/Allach 5 náletov, BMW. Munich/Oberwiesenfeld 1 nálet, Daimler-Benz Budapest/Manfred Weis 2 nálety, Daimler-Benz Brno/Lisen 1 nálet, Daimler-Benz Brno/Kurim 1 nálet, Daimler-Benz Maribor 2 nálety, Daimler-Benz Steyr 4 nálety a Daimler-Benz Wiener Neudorf 5 náletov). K leteckej ofenzíve proti Nemecku pozri: WEBSTER, Sir Charles, FRANKLAND, Noble. *The Strategie Air Offensive Against Germany, 1939–1945*. London: Her Majesty's Stationery Office 1961. WERNER, Wolf. *Luftangriffe auf die deutsche Industrie*. München, 1985. GROEHLER, Olaf. *Bombenkrieg gegen Deutschland*. Berlin, 1990. FRIEDRICH, Jörg. *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940–1945*. München: Propyläen Verlag, 2002.

25 V prvej etape bola naplánovaná výroba 500 motorov Jumo 222 mesačne, v druhej etape sa mala mesačná produkcia zvýšiť až na 1 000 kusov. Výstavba závodu FOW bola venovaná špeciálna pozornosť v „Göringovom programe“ z 26. 6. 1941, v ktorom plánoval štvornásobný nárast výzbroje Luftwaffe.

26 Zdôvodňované to bolo nedostatkom domácich kvalifikovaných pracovníkov potrebných na rozbeh výroby, ako aj preplánovanie výrobného programu na iný typ motora. To malo za následok zmenu v objednávkach surovín, materiálu a špeciálnych strojov.

27 *The United States Strategic Bombing Survey European War. Volume 3. The Effects of Strategic Bombing on the German War Economy (document)*. Washington, 31. 10. 1945.

28 ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 41. Správa o výrobe v závode za nemeckej okupácie. Zabezpečenie Bloku proti leteckým útokom vyšlo na 30 miliónov Ks, výstavba ubytovania aj vrátane zariadenia pre 200 mužov 35,5 milióna Ks. Pozri: ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 48. Kostenüberschlag für die Verlegung der Flugmotorenfertigung nach Dubnica.

plánu sa malo v závode postupne začať vyrábať 500 kompletných motorov.²⁹

S výrobou leteckých motorov prišiel do Dubnice v mesiacoch apríl – máj 1944 aj výrobný personál v celkovom počte 1 198 zamestnancov (985 robotníkov, 213 úradníkov) nemeckej a českej národnosti. Do Dubnice nemecké orgány premiestnili v letných mesiacoch 1944 aj celkovo 495 Francúzov a niekoľko Belgičanov nasadených u firmy FOW na nútené práce. Dubnický závod poskytol na výrobu leteckých motorov aj 2 198 svojich zamestnancov (2 184 robotníkov, 14 úradníkov).³⁰

Vedúci nemecký personál z presunutej výroby ubytovali v hoteloch a kúpeľných zariadeniach v neďalekých Trenčianskych Tepliciach. Francúzov nasadených na nútené práce umiestnili do drevených barakov postavených v priestore medzi závozom a Prejtou, vpravo od cesty z Trenčína do Považskej Bystrice. Pracovné a sociálne podmienky v Dubnici sa s táborom vo Wiener Neudorfe nedali porovnať. Francúzi prišli do Dubnice vyhladovaní, oblečení v ľahkých tmavozelených uniformách a poltopánkach. Na hlavách mali baretky s oválnym odznakom JOC (Jeunesse ouvrière chrétienne – Kresťanská robotnícka mládež).³¹ V Dubnici sa mohli po pracovnej dobe voľne pohybovať a na základe písomného povolenia mali dovolené vybrať sa aj ďalej do Trenčína alebo do neďalekého kúpeľného mesta Trenčianske Teplice. V závode dokonca dostávali denné vreckové 15 korún slovenských. Nadviazali kontakty s domácim obyvateľstvom, ktoré ich prijalo veľmi priateľsky. V Dubnici chodili na bohoslužby do miestneho kostola. Kvôli nim začali príležitostne slúžiť omše aj vo francúzskom jazyku,

Ubytovanie Francúzov v drevených barakoch v priestore medzi dubnickým závozom a Prejtou (Zdroj: Dubnické múzeum)

Ubytovňa Francúzov v Dubnici nad Váhom (Zdroj: Trenčianske múzeum v Trenčíne, číslo negatívu 27897)

nielen v slovenskom a nemeckom. Dňa 15. augusta 1944 vo večerných hodinách sa uskutočnila pre Francúzov slávnostná svätá omša vo francúzskom jazyku, ktorú slúžil vdp. Michal Valo z Ilavy.³² Keď sa 25. augusta 1944 dozvedeli správu o oslobodení Paríža, v podvečer sa zhromaždili na ceste

vedúcej do údolia, zaradili sa do trojstupu a za spevu Marseillaisy prevolávali na slávu de Gaullovi.³³

Francúzi v dubnickej zbrojovke vykonávali rôznu sabotážnu činnosť. Už vo viedenskej továrni sa sformovala česká protinacistická organizácia. Na jej čele boli Jaromír Omelka

29 ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 48. Niederschrift über Besprechung am 24. 2. 1944 in Dubnica betreffend die Verlegung von FOW nach Dubnica Programm.

30 ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 48. Gefolgschaftsstand Motorenbau.

31 HALAJ, D. *Francúzi v Slovenskom národnom povstaní*, s. 127.

32 *Ročníka 1944 Dubnica nad Váhom*. Dubnica nad Váhom: Rímskokatolícky farský úrad, 1944. Z kroniky farnosti rok 1944, s. 10.

33 Archív Múzea Slovenského národného povstania (ďalej AMSNP) Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Zo spomienok Louisa Pirsona. Boje o Priekopu.

Francúzi pred kostolom v Dubnici nad Váhom, rok 1944 (Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 82_2001)

Francúzi pred kostolom v Dubnici nad Váhom, rok 1944 (Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 86_2001)

a František Hejtl.³⁴ Do organizácie začlenili aj viacerých Francúzov najmä z oddelenia kľukových hriadelov a z údržby. Vo svojej činnosti pokračovala aj v Dubnici a naďalej úzko spolupracovala s Francúzmi.³⁵ Zbrojovka pracovala z hľadiska nacistických záujmov pomerne spoľahlivo a úspešne, napriek tomu sa aj v nej objavila ilegálna činnosť. Z frontu občas prichádzali správy, že pri výstrele predčasne vybuchujú strely v delových hlavniach, niektorí robotníci spomaľovali prácu a zámerne vyrábali nepodarky. Za disciplinárne priestupky boli vojenským dozorom posielaní do väznice zriadenej priamo v závode. Stroje často stáli pre nedostatok materiálu, hoci sa nachádzal na sklade. Výrobné programy, ktoré sa mali stále zvyšovať, sa nedodržiavali. To vyvolávalo nespokojnosť nemeckých úradov a pravidelné návštevy nemeckých kontrolných komisií. Obchodný riaditeľ Škodových závodov Alois Vaněk svojimi časťmi

cestami na Slovensko sprostredkoval styk medzi odbojovým hnutím v Škodovke v Plzni a v dubnickom závode.

So zapojením Francúzov do pripravovaného povstania počítal aj Revolučný národný výbor, ktorý vznikol v Dubnici nad Váhom už začiatkom augusta 1944. Vypracoval plán obsadenia mesta, zbrojovky a urobil opatrenia na mobilizáciu dobrovoľníkov a na získanie zbraní. Na príprave odchodu Francúzov z Dubnice a ich účasti v Povstaní boli zapojení viacerí českí a slovenskí ilegálni pracovníci. Medzi nimi František Hejtl a organizačnú stránku odchodu mal na starosti K. Horěší.³⁶

V dubnickej zbrojovke sa začali vytvárať ochranné zbory zložené z nemeckých príslušníkov. V polovici augusta sa však už obávali, že sa prípadnému partizánskemu náporu neubránia a požadovali pridelenie nemeckých jednotiek. Aby sa tomu zabránilo, rokoval administratívny riaditeľ Jaroslav Cvikl s majorom

Jozefom Markom z MNO o možnosti umiestnenia slovenskej roty, od ktorej sa neskôr očakávalo, že pomôže zapojiť dubnický závod do pripravovaného

Francúz Jacques Cobelcam v slovenskom kroji, Dubnica nad Váhom, rok 1944 (Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 87_2001)

34 František Hejtl bol na nútených prácach vo firme FOW vo Wiener Neudorfe a odtiaľ bol preložený s výrobou leteckých motorov do Dubnice nad Váhom. Počas SNP bol členom 10. práporu 1. československej partizánskej brigády Jána Žižku, neskôr člen jej štábu, veliteľ rozvedky, zástupca komisára a od konca marca 1945 komisár II. Úderného oddielu.

35 HEJTL, F. K účasti francouzských partyzánů v bojích Slovenského národního povstání, s. 150.

36 HALAJ, D. *Francúzi v Slovenskom národnom povstaní*, s. 125.

Francúz André Pellet v slovenskom kroji, Dubnica nad Váhom, rok 1944 (Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 88_2001)

Povstania a zároveň ho udrží proti Nemcom tak dlho, kým sa nepripoja aj partizáni. K obsadeniu závodu slovenským vojskom však už nedošlo, pretože za niekoľko dní vypuklo Povstanie. Plán na zapojenie dubnického závodu do SNP a ani jeho ovládnutie partizánmi sa nepodarilo uskutočniť. Závod bol hneď v prvých dňoch okupácie obsadený nemeckým vojskom.³⁷

ÚČASŤ FRANCÚZOV Z DUBNICKEJ ZBROJOVKY V SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ

Na území Slovenska sa v auguste 1944 sformovala jednotka francúzskych

partizánov *Détachement français des combattants en Tchécoslovaquie*, ktorej velil kpt. Georges Barazer de Lannurien.³⁸ Francúzi prichádzali na Slovensko z územia Protektorátu Čiech a Moravy, z Poľska, Rakúska, ale najmä z Maďarska. Išlo o úteky zo zajateckých a koncentračných táborov alebo táborov, kam boli deportovaní na nútené práce. Po obsadení Maďarska nemeckou okupačnou armádou v marci 1944 sa internovaným Francúzom uzavrela cesta k partizánom pod vedením Josipa Broza Tita v Juhoslávii, ako aj k francúzskym jednotkám na Blízkom východe. Na územie susedného Slovenska odchádzali s cieľom zapojiť sa do pripravovaného ozbrojeného vystúpenia proti nacistickému Nemecku. Rozhodujúci podiel na organizovaní prechodu skupiny francúzskych dobrovoľníkov z územia Maďarska na Slovensko mali dôstojníci Georges Barazer de Lannurien a Michel Bourel de la Roncière spolu so slovenskými členmi odboja.

Francúzska jednotka sa stala súčasťou 1. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika, ktorej velil plukovník Piotr Alexejevič Veličko.³⁹ Formovala sa v oblasti Kantorskej doliny pri obci Sklabiňa. V rámci partizánskej brigády sa vytvorili tri oddiely – ruský pod menom Suvorov, slovenský a francúzsky pomenovaný po generálovi Fochovi. Prvá skupina v počte štyroch Francúzov (René Feunette, Maurice Lafourcade, Léon Wachowiach, Marcel Anglan) prišla do partizánskeho tábora v Kantorskej

Georges Barazer de Lannurien bol veliteľom jednotky francúzskych partizánov na Slovensku počas SNP (Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 2745_63)

doline už 8. augusta 1944. O niekoľko dní neskôr, dňa 15. augusta 1944, dorazila do tábora skupina francúzskych dôstojníkov zložená z poručíkov Georgesa de Lannuriena, Alberta Poupetu, Jeana Tomasiho a štyroch poddôstojníkov v sprievode francúzskeho tlmočníka Vladimíra Jeršova.⁴⁰ S Veličkom sa dohodli na vytvorení samostatnej francúzskej jednotky, ktorá podliehala priamo veliteľovi partizánskej brigády. Dňa 2. septembra 1944 už mala francúzska jednotka 145 mužov, väčšinou utečencov z Maďarska.⁴¹

Francúzi dostali úlohu bojovať už v predvečer Povstania v noci 28. augusta 1944. Boli nasadení na obsadenie

37 SOA Plzeň, Archív Škoda Plzeň, f. GR Škoda Plzeň, šk. č. 1008, inv. č. 859. Správa administratívneho riaditeľa v dubnickom závode Jaroslava Cvikla.

38 Georges Marie Charles Barazer de Lannurien (16. 12. 1915 – 1. 3. 1988) bol veliteľom jednotky francúzskych partizánov na Slovensku počas SNP. Po vypuknutí 2. svetovej vojny pôsobil ako dôstojník francúzskej armády. V júni 1940 padol do nemeckého zajatia. Spolu s Michelom Bourel de la Roncièrom sa im v júli 1942 podarilo utiecť z tábora pre dôstojníkov v Sliezsku, kde boli väznení. Ich cieľom bolo dostať sa k francúzskym jednotkám na Blízkom východe alebo v severnej Afrike. Podarilo sa im utiecť na územie Slovenska, boli však žandármi v Seredi zatknutí a držaní pod policajným dozorom v Trnave. Plán utiecť cez územie Maďarska do Rumunska zlyhal a bol aj s priateľmi zatknutý neďaleko rumunských hraníc. Po vypočúvaní v Siklóši boli internovaní v tábore v Balatone – Boglári. V spolupráci s maďarskými vojenskými úradmi robili administratívnu agendu internovaných. Organizovali prechod francúzskych dobrovoľníkov z Maďarska na Slovensko. Po vojne sa vrátil do vlasti. Slúžil ďalej ako dôstojník vo francúzskej armáde. Pôsobil aj ako vojenský atašé v Budapešti. Pochovaný je vo francúzskom Roscoffe. PLEVZA, Viliam a kol. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944*. 5. zväzok. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1985, s. 270 – 271.

39 TOUPET, Armand, ACHERAY, Albert. *La Brigade Stefanik*. Paris: Éditions France Empire, 1991.

40 HALAJ, D. *Francúzi v Slovenskom národnom povstaní*, s. 42.

41 Z Budapešti pôvodne odišlo približne 200 dobrovoľníkov. Časť z nich sa vrátila späť alebo bola zatknutá pri kontrolách. AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Zo spomienok Michela de la Roncière.

Sprava Georges Barazer de Lannurien, Jozef Dobrovodský a Vladimír Jeršov (Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 791_82)

významného železničného uzla vo Vrútkach. Na druhý deň začala okupácia slovenského územia nemeckou armádou. Slovenské národné povstanie (ďalej SNP) sa začalo ako odpoveď na vstup nemeckých okupačných jednotiek na územie Slovenska. Vojské ústredie (ďalej VÚ) vydalo už predpoludním 29. augusta 1944 rozkaz

k najprísnejšej bojovej pohotovosti vojenských posádok. Večer krátko po 20. hodine vyslal pplk. gšt. Ján Golian heslo „Začnite s vystahovaním!“, ktoré bolo signálom na začiatok ozbrojeného odporu. Ešte nebola zabezpečená koordinácia so sovietskou Červenou armádou ani dostatočná pripravenosť viacerých vojenských posádok.⁴²

K Žiline smerovali nemecké bojové skupiny plk. von Ohlena a plk. Juncka z územia Protektorátu Čechy a Morava, neskôr spojené do divízie Tatra. Na odpor sa im postavila žilinská povstalecká posádka na čele s mjr. Jozefom Dobrovodským⁴³ a k povstaleckým vojakom sa pripojili aj francúzski partizáni. Išlo o prvé spoločné bojové

42 MIČEV, Stanislav a kol. *Slovenské národné povstanie 1944*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2009, s. 92.

43 Jozef Dobrovodský (25. 2. 1909 – 5. 8. 1986) bol major delostrelectva, veliteľ delostrelectva V. a I. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku. Po vzniku Slovenského štátu sa zúčastnil bojov s maďarským vojskom na východe Slovenska počas maďarsko-slovenského vojenského konfliktu. Bol pridelený do Trenčína na Vyššie Vojenské veliteľstvo 1. Pri útoku na ZSSR viedol v hodnosti mjr. del. v rámci slovenských rýchlych jednotiek motorizovaný del. oddiel. Dostal velenie del. pl. 11. Po návrate bol veliteľom del. strelnice vo Vojenskom tábore Lešť, neskôr veliteľ náhradného oddielu del. pl. 2 v Ružomberku, vel. motorizovaného del. pl. 11 v Žiline. Dňa 30. 11. 1943 bol preložený do skupiny radových dôst. PSb (Pracovný sbor) a ustanovený za veliteľa postupne 6., 3., a 1. pracovného pr., kde organizoval odboj. V polovici augusta 1944 bol poverený VÚ úlohou prevziať prípravu Povstania v žilinskej posádke a koordinovať prípravu v posádkach Martin a Ružomberok. Po vypuknutí Povstania riadil obranné boje na prístupoch k Žiline, ako veliteľ obranného úseku Strečno sa osobne zúčastnil aj bojov o Dubnú Skalu, Vrútky, Kraľoviansku tiesňavu a Martin. V bojoch o prístupy k Banskej Bystrici zastával funkcie vel. del. obranného úseku I. TS. „Jaseň“ a vel. del. oddielu Lieska. Po potlačení Povstania bojoval v priestore Starých Hôr ako partizán. Do čs. armády bol prijatý 10. 4. 1945 a ako veliteľ del. zboru sa aktívne zúčastňoval oslobodzovania Československa. Po vojne pôsobil v rôznych veliteľských funkciách v rámci del. útvarov. Pozri: CSÉFAL-VAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, s. 51.

akcie povstaleckých vojakov a partizánov v SNP.⁴⁴ Po ústupe žilinskej posádky na čiaru Strečno-Varín sa rozpútala rozhodujúca bitka o Strečniansku tiesňavu. Nemecké jednotky zaútočili 31. augusta 1944 s cieľom zmocniť sa Vrútok a Martina, a tým si otvoriť cestu na Banskú Bystricu. Francúzom sa počas niekoľkých dôležitých dní od 31. augusta 1944 do 4. septembra 1944 podarilo ľahkými zbraňami, puškami, samopalmi a guľometmi, ktoré dostali od Sovietov, blokovat postup nemeckej armády. Zastavili kolónu tankov a niekoľko z nich zničili.⁴⁵ Jednotka francúzskych partizánov však utrpela v boji značné straty. Poručík Jean Tomasi padol a poručík Albert Poupet bol ťažko zranený. Povstalcami sa však podarilo niekoľko dní odolávať nacistickým útokom a zdržať tak nemecký postup.⁴⁶

Z juhozápadu, z Bratislavy cez Trnavu do Ponitria, prenikla bojová skupina SS Schill. Najväčší nápor sa však sústredil na ovládnutie Považia. Trenčín, ktorý sa so svojou početnou vojenskou posádkou mal stať povstaleckým ohniskom na Považí, nesplnil

očakávania. Dňa 1. septembra 1944 ho nemecké jednotky obsadili bez boja.⁴⁷ To znamenalo rýchly postup nemeckej armády, ktorej prioritným cieľom sa stali zbrojárske závody v Dubnici nad Váhom a Považskej Bystrici. Okresný náčelník telefonoval do Bratislavy a do Žiliny v snahe získať podrobnejšie informácie. S Bratislavou bolo spojenie prerušené, ale dovolal sa do Žiliny, kde mu mjr. Jozef Dobrovodský nariadil pridať sa k partizánom a obsadiť Zbrojovku. To sa však už nepodarilo uskutočniť. Nemecké okupačné jednotky Dubnicu obsadili a v závode zriadili silnú posádku.⁴⁸ Západné Slovensko a stredné Považie, ktoré malo pre Nemecko veľký význam, obsadili nacistické jednotky hneď v prvých dňoch okupácie bez väčšieho odporu. Povstanie tu zasiahlo iba málo regiónov. Zaisťovali si tak najdôležitejšie zbrojovky v Dubnici nad Váhom, v Považskej Bystrici, na Myjave, v Starej Turej, letecké továrne v Nitre a v Trenčianskych Biskupiciach, chemické závody v Bratislave a v Žiline.⁴⁹ Veľké výrobné kapacity a obrovské zásoby zbraní boli pre Povstanie stratené.

Hneď v prvých dňoch po vyhlásení SNP odišlo viacero zamestnancov dubnickej zbrojovky do povstaleckej armády alebo sa pridalo k partizánskym jednotkám. Boli medzi nimi aj menšie skupiny Francúzov, ktoré sa pripájali k francúzskej jednotke kpt. Georges de Lannuriena. Mladí Francúzi internovaní na nútených prácach v dubnickej zbrojovke neboli vojaci ani nepoznali jazyk krajiny. Rozhodli sa zo zbrojovky utiecť a pridať sa k Povstaniu, až keď bolo všetko na útek pripravené a získali ubezpečenie, že ich partizáni prijímajú medzi seba a ozbroja. Koncom augusta 1944 bol vyslaný do Trenčianskych Teplíc poručík Jean Geyssely s cieľom presvedčiť čo najviac Francúzov v dubnickej zbrojovke, aby sa pripojili k jednotke francúzskych partizánov.⁵⁰ Spočiatku medzi internovanými Francúzmi prevládalo presvedčenie ujsť a zapojiť sa do Povstania. Keď sa dozvedeli o vytvorení francúzskej jednotky, Maurice Perrin na to spomínal takto: „Po roku prežitom na nútených prácach v tábore v Rakúsku a Československu pod dohľadom gestapa som hneď pocítil dôveru

44 MIČEV, S. *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 95 – 99.

45 Účasťou francúzskych bojovníkov v SNP sa zaoberá profesor Alain Soubigou z univerzity Sorbonna v Paríži. Francúzskym partizánom na území Slovenska sa venovali aj autori: KOVARIK, Miroslaw. *LA FRANCE MILITAIRE DANS LE SOULÈVEMENT SLOVAQUE DE 1944*. Paris: L'Harmattan, 2004, 278 s.; CHŇOUPEK, Bohuš. *Les Résistants de la dernière chance, des Français dans les maquis slovaques*. Paris: Jacques Grancher, 1986, 189 s.

46 Žilinská povstalecká posádka aj spolu s francúzskymi partizánmi pod vedením kpt. de Lannuriena bránili postavenie na ľavom brehu Váhu. Právý breh Váhu a výšiny západne od Starého hradu mali brániť 2 roty partizánov z 1. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika, tie však do obranného úseku nedorazili. Povstalcami sa nepodarilo zavalíť ani cestu medzi Vrútkami a Žilinou pod strečnianskou skalou, ani vyhodíť do vzduchu železničný most pri strečnianskom tuneli, čím zostali pre Nemcov priechodné. Nemecké jednotky zaútočili na Strečniansku tiesňavu 31. 8. 1944. Keď obrancovia prvý nemecký útok odrazili, Nemci sa presúvali na pravú stranu Váhu na gumených člnoch a využili aj kompu. Na pravom brehu bez odporu prenikli až k priestorom Starého hradu. Druhý nemecký útok popoludní na ľavom brehu Váhu bol už prostredníctvom tankov, za ktorými postupovala pechota. Útok sa ešte podarilo zastaviť, pričom sa vyznamenali Francúzi s protitankovými zbraňami. Po prestrelkách s nemeckými jednotkami museli Francúzi popoludní ustúpiť k lesu. Na druhý deň po ťažkých bojoch ustúpili povstalci na čiaru Rakytie – Domašín. Najťažším dňom bolo 2. 9. 1944. Francúzi po jednodňovom odpočinku v Sklabini boli opäť nasadení v bojoch v Strečnianskej tiesňave. Ich úlohou bolo vytlačiť nemecké jednotky, ktoré prenikali po oboch brehoch Váhu smerom na Vrútky až po obec Strečno. V tento deň padli 4 Francúzi, medzi nimi aj poručík Jean Tomasi, a 3 Juhoslovania. Nasledujúci deň bol určený pre Francúzov na oddych. Posledným dňom bojov v Strečnianskej tiesňave bolo 4. 9., keď nemecké jednotky vo večerných hodinách obsadili Vrútky.

47 JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava: Obzor, 1990, s. 234 – 235. Trenčianska vojenská posádka sa nezapojila do bojov s nastupujúcimi nemeckými okupačnými jednotkami. Jej veliteľ Jozef Zadžora po vyhlásení SNP odišiel 29. 8. 1944 spolu s majorom Jozefom Tóthom do Banskej Bystrice. Trenčín tak zostal bez vojenského veliteľa, Povstanie tu nemal kto viesť. Dôstojníci len nečinne čakali, čo sa bude odohrávať ďalej. Povstalecká akcia v Trenčíne úplne zlyhala.

48 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Zbierka SNP, šk. č. 15, inv. č. 1009/1945.

49 LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 247.

50 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Spomienky Jean Geyssely.

a spolupatričnosť so všetkými dôstojníkmi a vojakmi v tomto boji za slobodu.⁵¹

Jedným z internovaných bol aj Jean Boyer, ktorý opisoval počiatočnú neistotu, či sa pridať alebo nepridať k Povstaniu: „Najväčšie debaty sa viedli o tom, či máme dôvod odísť. Nevedeli sme veľa o tom, čo sa dialo v odboji. Nemali sme informácie o skutočnej sile, vedeli sme však, že Nemci sú tu a napadli Slovensko. Videli sme prichádzať nemecké konvoje do Dubnice. Neboli sme pripravení, nie sme bojovníci.“⁵² Všetko to boli ešte veľmi mladí muži vo veku 20 – 24 rokov, ktorí nikdy v živote nebojovali. V Dubnici s nimi zaobchádzali slušne, mali zabezpečenú stravu a ubytovanie. Preto mnohí z nich váhali, či majú zo zbrojovky odísť a riskovať život v boji. Nakoniec sa k francúzskej jednotke partizánov pripojilo z dubnickej zbrojovky 55 Francúzov z celkového počtu 495 nútene pracovne nasadených francúzskych občanov.⁵³

Skupina Francúzov sa stretávala po večeroch v barakoch, aby pripravila plán odchodu. Dňa 31. augusta 1944 vyslali k Lannurienovi dvoch prieskumníkov, Armanda Lamarquea a Jacquesa Cransaca. Mali požiadať francúzskeho veliteľa, aby prijal Francúzov zo zbrojovky do svojej jednotky. Francúzsku jednotku našli 2. septembra večer v Sklabini, kam sa stiahla po ťažkom boji pri Strečne. Kpt. Georges de Lannurien súhlasil, že ich prijme a zabezpečí im aj potrebnú výzbroj a výstroj. Armand Lamarque a Jacques Cransac po návrate do

tábora informovali ostatných o priebehu stretnutia a o ťažkých bojoch z Lannurienovej jednotky na Strečne a vo Vrútkach. Nadšenie odísť do Povstania medzi internovanými v tábore výrazne poľavilo. Nakoniec 55 Francúzov odišlo v dvoch skupinách. Prvá skupina v počte 18 – 19 mužov opustila zbrojovku dňa 6. septembra. Bol v nej Jean Boyer, prieskumníci Armand Lamarque a Jacques Cransac, porúčici Jean Luc Lehmann a Jean Geyssely, ktorí prišli z Maďarska, kapitán Gérard Forestier a podporučík Paul-Maxime Donnadiou. Skupina odišla z Dubnice sama bez akejkoľvek slovenskej pomoci. Po dvoch dňoch v horách stretli na ceste v údolí Turca niekoľkých príslušníkov francúzskej jednotky na čele s veliteľom Georgesom de Lannurienom a jeho pobočníkom René Picardom. Išli na stretnutie s plukovníkom Veličkom ohľadom nasadenia francúzskej jednotky v boji o Priekopu.⁵⁴

Povstanci chceli dobyť späť priestor Vrútky – Priekopa a zahnať nepriateľa do Strečnianskej tiesňavy. Francúzska jednotka bola lokalizovaná severne od Martina. Nemci sa 7. septembra zmocnili Priekopy, čo im umožnilo postup na východ smerom na Ružomberok a aj južne smerom na Martin. Prioritným cieľom povstalcov bolo dobyť späť Priekopu. Francúzsku jednotku dňa 8. septembra previezli nákladnými autami do martinského pivovaru. Francúzi na čele s de Lannurienom a Picardom dostali rozkaz zaútočiť na Priekopu 9. septembra o 6. hodine ráno.⁵⁵ Louis Pirson spomínal na ťažké boje v Priekope:

„Nasadenie v Priekope bolo nesporne najsmrtonosnejšie. V odkrytom teréne, vyzbrojení iba ručnými zbraňami, sme museli čeliť Nemcom, ktorí boli opevnení v dedine a mali podporu delostrelectva a tankov.“⁵⁶ Len za jediný deň mali Francúzi straty 7 mŕtvych a 13 ranených, ktorých umiestnili do Zvolenskej nemocnice.

Po ťažkých bojoch o Priekopu poslal veliteľ 1. československej armády gen. Ján Golian francúzsku jednotku na niekoľkodenný odpočinok a reorganizáciu do kúpeľov Sliač. Tu sa k nim 15. septembra pripojila druhá skupina Francúzov z dubnickej zbrojovky v počte 36 mužov. Pobyt na Sliači využili na oddych, reorganizáciu, doplnenie výzbroje a výstroje a na výcvik nových členov z dubnického tábora. Od gen. Jána Goliaňa dostali slovenské uniformy, ktoré sa podobali na francúzske. Aby sa odlíšili, hore na ľavom rukáve mali našitý trojfarebný znak – francúzsku trikolóru.⁵⁷

Po niekoľkodňovom oddychu na Sliači dostal kpt. de Lannurien rozkaz presunúť sa s jednotkou do Slovenského Pravna. Hrozilo, že sa Nemcom podarí preniknúť do údolia Turca, v tomto priestore ich obkľúčiť a zlikvidovať. Nemecké jednotky prenikli do Turčianskej kotliny 21. septembra a obsadili Martin. Kpt. de Lannurien sa presunul s jednotkou k Čremošnému a odtiaľ do Svätého Kríža nad Hronom. Plukovník Veličko sa rozhodol posilniť stav francúzskej jednotky priradením päťdesiatich slovenských dobrovoľníkov, ktorým velil rotmajster Viliam Hanák.⁵⁸ Francúzska jednotka

51 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Spomienky Maurice Perrin.

52 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Zo spomienok Jeana Boyera.

53 AM SNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Amicale des Partisans Français de Slovaquie EN 1944/45. Týchto 55 Francúzov nasadených na nútené práce v dubnickej škodovke je oficiálne uznaných spolu s členmi francúzskej jednotky kpt. de Lannurien ako súčasť francúzskej armády detašovanej na Slovensku.

54 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Zo spomienok Louisa Pirsona. Boje o Priekopu.

55 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Zo spomienok Louisa Pirsona. Boje o Priekopu.

56 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Zo spomienok Louisa Pirsona. Boje o Priekopu.

57 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Zo spomienok Jeana Boyera.

58 ZEMKO, Ján a kol. *Detva*. Martin: Osveta, 1988, s. 85. Počas pobytu francúzskej jednotky v Detve sa rotmajster Viliam Hanák dňa 8. 10. 1944 oženil s Máriou Markovičovou v Kostole sv. Františka z Asisi. Zosobášil ich plk. Jean Geyssely (v civilnom živote kňaz) a svedkami boli kpt. Georges de Lannurien a Gérard Forestier. Už o niekoľko dní neskôr 18. 10. 1944 Hanák padol počas bojov v Krupine.

sa tak rozrástla na 250 mužov. Poslali ich do Svätého Kríža a Jánovej Lehoty. Pre mladých Francúzov z dubnického tábora pod vedením poručíka Lehmana to bolo prvé nasadenie v boji. Po neúspešnom povstaleckom útoku na Jánovu Lehotu a veľkých stratách povstanci ustúpili. Stratili Jánovu Lehotu a 27. septembra aj Žarnovicu. Koncom septembra 1944 sa po ťažkých bojoch v Turci a na Pohroní 1. československá partizánska brigáda M. R. Štefánika s celým štábom a vojenskými oddielmi (vrátane francúzskej jednotky) presunuli do Detvy, aby si na niekoľko dní oddýchli. Tu sa dňa 1. októbra 1944 uskutočnila v uliciach Detvy slávnostná udalosť, prehliadka všetkých troch plukov – ruského, slovenského a francúzskeho, za prítomnosti ruského plukovníka a veliteľa brigády Piotra Alexejeviča Velička, veliteľa 1. československej armády generála Jána Goliana a náčelníka Hlavného štábu partizánskych oddielov na Slovensku a predsedu Slovenskej národnej rady, Karola Šmidkeho.⁵⁹ Od 1. do 10. októbra prebiehal v Detve výcvik spojený s odpočinkom. Podľa zoznamu príslušníkov francúzskej jednotky pozostávala v tej dobe zo 192 Francúzov, 5 Belgičanov, 36 Slovákov a Juhoslovanov vrátane 4 slovenských ošetrovateliek a 54 mužov slovenskej čaty.⁶⁰

Jednotka kpt. de Lannuriena bola s Francúzmi v zbrojovke aj naďalej v kontakte. Komunikáciu medzi

Francúzmi v dubnickom tábore a partizánmi sprostredkoval obyvateľ dediny Lieskovec (dnes časť Dubnice nad Váhom) Július Petrovič. Presviedčal aj ďalších Francúzov, že majú možnosť odísť cez Valaskú Belú a znova organizovane bojovať.⁶¹ Dňa 24. septembra chcela ďalšia skupina opustiť závod a pripojiť sa k francúzskej jednotke, len to sa už vzhľadom na vývoj udalostí nepodarilo uskutočniť. Obe zbrojovky padli hneď v prvých dňoch okupácie do nemeckých rúk. Dubnica sa stala protipovstaleckou pevnosťou so sídlom jednotky protipartizánskej útočnej trestaneckej brigády SS Dirlwanger. Nemeckej jednotke pomáhal novozriadený Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy (ďalej POHG) pod velením Alexandra Sedláčka. V dubnickom závode bolo aj vlastné oddelenie nemeckej bezpečnostnej polície Sicherheitsdienst (ďalej SD), ktorá vyšetrovala zamestnancov závodu zo spolupráce s partizánmi.⁶² Ujsť zo zbrojovky a pridať sa k partizánskym skupinám nebolo v takýchto podmienkach vôbec ľahké. Väčšina Francúzov zostala v zbrojovke naďalej pracovať, aj keď spolu s českými a slovenskými zamestnancami uskutočňovali príležitostnú sabotážnu činnosť a z dubnického závodu pašovali pre partizánov materiál.⁶³ Riaditeľ zbrojovky Franz Sonnewend po upevnení svojej pozície prostredníctvom nemeckého vojska nariadil prenasledovanie a rozsiahle zatýkanie

podozrivých osôb. Pre prípad partizánskeho útoku dal rozmiestniť okolo dubnického závodu guľomety a na kopci nad Blokom niekoľko pechotných diel.⁶⁴ Partizáni Dubnicu ani Zbrojovku nikdy nedobýli. Menej početné partizánske skupiny nemohli vážnejšie ohroziť prevádzku zbrojoviek. Na základe hlásenia náčelníka Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby SS – obersturmbannführera Jozefa Witisku zo dňa 20. septembra 1944 malo dochádzať k ozbrojovaniu obyvateľstva obcí severne od Trenčína banditmi s cieľom zaútočiť na závod v Dubnici.⁶⁵ Žiadna akcia sa však neuskutočnila a už na začiatku októbra 1944 Nemci konštatovali, že aktivita partizánskych skupín v okolí poľavila.⁶⁶ Dubnická zbrojovka aj naďalej spoľahlivo plnila nemecké požiadavky na zbrojnú výrobu.

Dňa 7. októbra 1944 priletel na povstalecké územie z londýnskeho exilu gen. Rudolf Viest, ktorý prevzal od gen. Jána Goliana velenie povstaleckej armády na Slovensku. Poslednou fázou obrany povstaleckého územia bolo obdobie od začiatku generálnej nemeckej ofenzívy 18. októbra až do vojenskej porážky povstania koncom októbra 1944. Od Banskej Štiavnice v smere na Zvolen bojovali proti Schillu aj Francúzi a 1. československá partizánska brigáda M. R. Štefánika, brigáda Za slobodu Slovanov, brigáda Jánošík a zväzok V. A. Karasiova Stepanova.

59 ZEMKO, Ján a kol. *Detva*, s. 84.

60 HALAJ, D. Francúzi v Slovenskom národnom povstaní, s. 79 – 80.

61 HALAJ, D. Francúzi v Slovenskom národnom povstaní, s. 56.

62 ZEMENE, Marián. Dubnica v rokoch 1848 – 1945. In: BYSTRICKÝ, Valerián, ROGUĽOVÁ, Jaroslava. *Dubnica nad Váhom: od minulosti po súčasnosť*. Dubnica nad Váhom: Mesto Dubnica, Historický ústav SAV, 2010, s. 148.

63 ŠA Bratislava, pobočka Trenčín, f. OÚ Trenčín 1923 – 1945, šk. č. 33, inv. č. 19/1945. Príprava Povstania v Trenčianskych Tepliciach.

64 VANĚK, A. *Dělali jsme, co se dalo. Za hrst vzpomínek z doby okupace*. Plzeň: Závodní pol. organ. čs. strany nár. socialistické, Škodovy závody, 1947, s. 41.

65 SUŠKO, Ladislav. *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938-1945. Von München bis Salzburg 1938-1940. Buch 2. Slovensko v jeseni 1944*. Dokumenty. Bratislava: LÚČ, 2008, s. 149. Dokument 105-S. Hlásenie náčelníka Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby SS – obersturmbannführera Jozefa Witisku z dňa 20. 9. 1944 vojenskej spravodajskej službe – odd. C – v Hlavnom úrade říšskej bezpečnosti a ostatným bezpečnostným úradom.

66 PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko*. Dokumenty. Bratislava: EPOCHA, 1970. Dokument B, s. 555.

Partizánom a vojakom sa však postup nemeckej armády nepodarilo zastaviť. Nepriateľ dobyl Žibritov a Krupinu.⁶⁷ Zo všetkých strán obkľúčené povstalecké územie o necelých desať dní toľto tlaku podľahlo. Obsadením Banskej Bystrice nemeckými jednotkami bojovej skupiny SS Schill 27. októbra 1944 sa skončil odpor povstaleckej armády ako organizovaného celku, bola rozpustená a v odpore sa pokračovalo partizánskym spôsobom boja.⁶⁸

Príslušníci francúzskej jednotky boli v novembri rozdelení do menších partizánskych skupín v horách a pokúšali sa prejsť k ruskému frontu na východe. Dňa 18. novembra 1944 bola francúzska jednotka už len v počte 76 mužov nastúpená v Iľanovskej doline na Liptove. Bol to pozostatok pôvodne 250-člennej skupiny. Kpt. Georges de Lannurien vydal rozkaz, aby sa rozdelili na desaťčlenné skupiny a postupne sa prebýjali cez nemecké oddiely a spojili sa so sovietskou armádou. Potom sa mali vydať smerom na Košice, kde sa rota znova sformuje.⁶⁹ Niektorí Francúzi padli do nemeckého zajatia, väčšina sa však podarilo, či už samostatne alebo s inými partizánskymi jednotkami, sa spojiť so sovietskou armádou alebo rumunskými oslobodzovacími vojskami.

Pred blížiacou sa hrozbou evakuácie do Nemecka utiekla v noci z 5. na 6. februára 1945 z dubnickej zbrojovky do okolitých hôr veľká skupina pozostávajúca až zo 186 Francúzov. Viedol ich Pierre Berniot a útek organizoval Pierre Tournau. Pripojili sa k Zväzku partizánskych oddielov Jána Žižku vo

Francúzski partizáni z 9. práporu partizánskeho Zväzku Jána Žižku, apríl 1945
(Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 89_2001)

Valaskej Belej. Jeho pôsobenie bolo vymedzené operačným úsekom v trojuholníku Bánovce nad Bebravou – Trenčín – Považská Bystrica, kde sa nachádzali najvýznamnejšie zbrojovky

v Dubnici nad Váhom a Považskej Bystrici.⁷⁰ Vo Zväzku partizánskych oddielov Jána Žižku⁷¹ bolo začlenených 55 Francúzov do 9. práporu a zvyšok v 10. prápore vytvoril samostatnú rotu.

67 MIČEV, S. *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 108.

68 MIČEV, S. *Slovenské národné povstanie 1944*, s. 108.

69 *Na večnú slávu synom Francúzska. A la gloire éternelle des fils de France*. Bratislava: Zväz protifašistických bojovníkov, 1956, s. 20.

70 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 86/2001. Amicale des Partisans Français de Slovaquie EN 1944/45. Jediný zoznam z 9. roty tejto brigády obsahuje 35 mien Francúzov.

71 K 20. septembru mala už partizánska jednotka Teodora Polu okolo 500 členov, a preto sa konštituovala na partizánsku brigádu Jána Žižku. Ako prechádzal smerom na Uhrovec, zaraďoval do svojej skupiny miestne partizánske oddiely. Z týchto jednotiek sa organizovali roty, ktorých bolo spočiatku osem. Brigáda sa postupne rozrastala, čo si vyžadovalo ďalšiu zmenu organizácie. K 11. novembru 1944 mala spolu 1 190 členov. Najvyšší počet členov (1 596) dosiahla brigáda po príchode partizánov z Jegorovovej brigády, ktorých bolo 500. Štáb partizánskeho hnutia 4. ukrajinského frontu sa preto rozhodol povýšiť brigádu na Zväzok partizánskych oddielov Jána Žižku. Bol rozdelený do 10 práporov. Pozri: Vojenský historický archív (ďalej VHA) Bratislava, Zbierka partizánskeho hnutia 1942 – 1945; MITÁČ, Ján. Odboj a činnosť partizánskeho hnutia v Bánovciach nad Bebravou a okolí v roku 1944 (august – november). *Vojenská história*, roč. 14, 2010, č. 4, s. 32 – 33.

Francúzski partizáni z 9. práporu partizánskeho Zväzku Jana Žižku, apríl 1945 (Zdroj: Archív Múzea SNP, číslo negatívu N 85_2001)

Neskôr boli prerozdelení do jednotlivých práporov. Francúzski partizáni bojovali v 9. prápore s ustupujúcimi nemeckými jednotkami v priestore Závady, Uhrovca a Rudňanskej doliny. V 10. prápore sa zúčastnili bojov o Čičmany, Belú, Necpaly v Turci a o prístupy do údolia Veľkej Fatry.⁷²

V ťažkých zimných mesiacoch mali partizáni neustále problémy so zásobovaním, nedostatočnú výzbroj a neboli pripravení na podmienky v zasnežených horách a dlhé vyčerpávajúce pochody. Pierre Tournau spomína na udalosť z 22. – 23. februára 1945: „Cez deň, dožil som sa v ňom 23 rokov, sme pochodovali za slabého sneženia, ktoré potom prešlo do víchrice. Po dvoch

dňoch hladovania dali sme sa variť sneh s borovicovým ihličím. A chlipkali ho s pocitom, že sme naisto stratení. Vtedy si naši velitelia uvedomili, že sprievodca je zradcom a naschvál s nami blúdi, aby nás doviedol do pasce gardistov. Odviedli ho kus od skupiny, vypočuli a po dlhšej chvíli zarachotil výstrel z pištole. To sa stalo 23. februára.“⁷³

Gardistická hliadka chytila Piera Tournau v marci, keď sa vracal do Lieskovca údolím od Ilavy. V ilavskej väznici ho vypočúvalo gestapo. „Od východu z času na čas temno zahrmla kanonáda. Neskôr som sa dozvedel, že to boli povestné „Kaťuše“. Tá kanonáda pocho-piteľne značne ovplyvnila výsledok.

Vypočúvajúcí vzali na vedomie moju historku o úteku pred frontom, o strachu z vojny a odsúdili ma k návratu do tábora Francúzov v Dubnici. Tam som sa stretol s kamarátom Joyelom, ktorý tiež organizoval úteky z dubnického tábora a mal byť popravený gardistami. Na druhý deň však strážne veže odrazu osireli. Nuž naložili sme ako zvyčajne na káru kamene a pokojne ju ťahali a tlačili cez táborové vráta. Tak sme sa dostali až na ilavskú cestu. Už na prvej zákrute sme zhodili káru do jamy.“⁷⁴ Poľnými cestami sa dostali do Lieskovca, v kroví počkali do večera a potom sa schovali u miestneho obyvateľa Júliusa Petroviča. Odtiaľ sa ponáhľali

72 HEJTL, F. K účasti francouzských partyzánů v bojích Slovenského národního povstání, s. 152 – 153.

73 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 586/2001. Pierre Tournau Les Mémoires.

74 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 586/2001. Pierre Tournau Les Mémoires.

Pamätník francúzskym partizánom na vrchu Zvonica pri obci Strečno (Zdroj: Zdeněk Beliančin)

do Valaskej Belej, ale tam už svoju partizánsku skupinu nenašli, pretože sa medzitým presunula.⁷⁵ Prápor Zväzku partizánskych oddielov Jána Žižku sa spojili so sovietskou armádou 10. apríla 1945.⁷⁶

Francúzi bojujúci na

území Slovenska počas 2. svetovej vojny v SNP, ale aj v partizánskych bojoch v horách preukázali veľkú odvahu a odhodlanie postaviť sa nacistickému Nemecku. Celkovo sa týchto bojov zúčastnilo 400 francúzskych občanov, z ktorých významnú časť

tvorili práve mladí Francúzi internovaní na nútených prácach v dubnickej zbrojovke. Napriek tomu, že neboli vojaci a do boja nastúpili často len po niekoľkodňovom výcviku, bojovali po boku skúsených vojakov a partizánov. Tí, čo prežili, sa po oslobodení

75 AMSNP Banská Bystrica, f. IV., šk. č. 39, inv. č. S 586/2001. Pierre Tournau Les Mémoires. Pridali sa k inej skupine, s ktorou bojovali v Ostrave, až sa napokon pripojili k sovietskej armáde a spolu s ňou vstúpili do oslobodenej Prahy dňa 7. 5. 1945.

76 VHA Bratislava, Zbierka partizánske hnutie 1942 – 1945.

územia Slovenska vrátili späť do svojej vlasti. Na našom území 107 francúzskych občanov položilo život v boji alebo sa stali obeťami nacistických represálií. Hroby francúzskych bojovníkov sa rozprestierajú od Strečna,

cez Priekopu pri Vrútkach, Slovenskú Lupču, Banskú Bystricu, až po Levoču, Bardejov. Ako obeť nacistických a gardistických represálií skončili aj v hromadných hrobách v Kremničke a vo vápenke v Nemeckej.⁷⁷ Na počesť

francúzskych vojakov a partizánov, ktorí bojovali na území Slovenska počas 2. svetovej vojny, bol postavený pamätník na vrchu Zvonica pri obci Strečno.

Zdenka Hešterová • Frenchmen in the Dubnica armoury and their participation in the Slovak National Uprising

In the Slovak National Uprising, 35 nations and nationalities fought alongside Slovak soldiers and partisans against Nazi Germany and its collaborators. 400 French citizens also took part in these battles, a significant part of whom were young Frenchmen interned as forced labourers in the Dubnica armaments factory. The French were put to forced labour under the Compulsory Labour Service Act of the STO and formed one of the strongest labour representations in the Nazi military factories. A total of 495 Frenchmen were relocated to Dubnica by the German authorities in the summer months of 1944, along with the production of DB 603 aircraft engine parts from the Flugmotorenwerke Ostmark Wien (FOW) plant in Wiener Neudorf following the bombing of the Vienna area by Allied air raids. The Revolutionary National Committee, which was established in Dubnica nad Váhom at the beginning of August 1944, also counted on the involvement of the French in the upcoming uprising. In the very first days after the declaration of the SNP, 55 Frenchmen left the Dubnica armoury and joined the French unit of Capt. Georges de Lannurien. The French unit was part of the 1st Czechoslovak Partisan Brigade of M. R. Štefánik, commanded by Colonel Piotr Alexejevič Veličko. The Frenchmen from the Dubnica armoury were first deployed in combat at Svatý Kříž and Jánova Lehota. Other groups were unable to leave the plant and join the French unit, as the armoury fell into German hands in the very first days of the occupation. After the occupation of Banská Bystrica by German troops on 27 October 1944, the resistance of the insurgent army as an organized unit ended, it was disbanded and the resistance was continued by guerrilla warfare. Members of the French unit were divided into smaller partisan groups in the mountains in November and attempted to cross to the Russian front in the east. Before the imminent threat of evacuation to Germany, a large group consisting of up to 186 Frenchmen fled from the Dubnica armoury into the surrounding mountains on the night of 5-6 February 1945. They joined the Jan Žižek Partisan Detachment in Valaska Bela. The French interned at forced labour in the Dubnica armaments factory, despite the fact that they were not soldiers and often entered combat after only a few days of training, fought alongside experienced soldiers and partisans. On our territory, 107 French citizens gave their lives in combat or became victims of Nazi repression.

Mgr. Zdenka Hešterová, PhD. (1987)

Absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v odbore doktorandského štúdia slovenské dejiny. Obhájila dizertačnú prácu na tému: Zbrojársky priemysel na strednom Považí v rokoch 1938 – 1945. Po ukončení štúdia pracovala ako vedúca Podjavorinského múzea v Novom Meste nad Váhom. V súčasnosti pracuje v Centre výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa v Bratislave. Vo svojom výskume sa venuje slovenským politickým a hospodárskym dejinám prvej polovice 20. storočia v medzinárodnom kontexte, zbrojárskemu priemyslu na Slovensku počas 2. svetovej vojny, so zameraním najmä na najväčší zbrojársky podnik v Dubnici nad Váhom, leteckej výrobe, holokaustu židovského obyvateľstva, odsunu českých zamestnancov z územia Slovenska do Protektorátu Čechy a Morava atď. Súčasným výskumným projektom je Propaganda Slovenského štátu a jej vplyv na slovenskú spoločnosť a kultúru v európskom kontexte (1939 – 1945). Kontakt: hesterova@upn.gov.sk

77 HALAJ, D. Francízi v Slovenskom národnom povstaní, s. 140.

SPRÁVY O SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ A SITUÁCII NA SLOVENSKU NA STRÁNKACH PERIODIKA NAŠE NOVINY V SEPTEMBRI 1944 (1. ČASŤ)

RADOSLAV RAGAČ

Periodikum *Naše noviny* vzniklo v júni 1940 rozhodnutím veliteľstva československej exilovej armády v kontexte úsilia zvýšiť kultúrnu a osvetovú činnosť v armáde. Prvé číslo novín vyšlo 14. júna 1940. Ilustrácie boli v počiatkoch dielom Bohumila Bočka. V roku 1944 malo periodikum stále pôvodnú jednoduchú cyklostylovanú formu v rozsahu niekoľkých strán, priebežné číslovanie strán a vychádzalo ako denník. Vydávala ho Československá samostatná obrnená brigáda, konkrétne jej výchovná čata. V redakcii pôsobili českí aj slovenskí redaktori, a preto sa v príspevkoch stretávame s obomi jazykmi.

Hlavnými zdrojmi informácií o situácii na Slovensku boli vyhlásenia a kroky československej vlády a členov vlády, napríklad Jana Masaryka, monitorovanie rozhlasového vysielania Slobodného vysieláča z Banskej Bystrice, oficiálneho rozhlasového vysielania z Bratislavy, správy povstaleckého vojenského velenia či noviny. V skúmanom období mesiaca september 1944 redaktori venovali Slovensku značnú pozornosť

a od 5. 9. 1944 takmer každodenne prinášali konkrétne správy o bojoch, reakciách a krokoch slovenskej vlády a ďalšie informácie o politickej situácii na Slovensku. Povstanie vnímali veľmi pozitívne ako „veľký čin“ domáceho odboja – zadosťučinenie a jednoznačné prihlásenie sa Slovákov k Československu a k demokratickým myšlienkam. Ojedinele sa stretávame aj s reakciami proktorátnej vlády na povstanie. Napriek

faktografickým omylom a nadsadzovaniu povstaleckých úspechov ide o málo známy a obsahovo zaujímavý pohľad na Slovenské národné povstanie očami vojakov našej exilovej armády.

Texty boli ponechané v pôvodnom jazyku, sú uverejnené s opravenými preklepmi a minimálnou úpravou pravopisu. Prepis bol vykonaný z exemplárov periodika nachádzajúcich sa v Archíve Ústavu pamäti národa.

1944, 5. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 243/1504, s. 2.

VŠECHNY SPOJENECKÉ I NEUTRÁLNÍ vysílačky opakují prohlášení čs. vlády, že muži i ženy bojující ve svazku čs. jednotek na slovenském území jsou příslušníky čs. branné moci, nosí zjevně zbrane, liší se uniformou nebo jiným označením a dodržují válečné zvyklosti. Min. Viest¹ prohlásil, že prakticky celá armáda na Slovensku se dala do služeb Republiky československé. Bratislava oznámila, že gen. Čatloš² byl zbaven velení slovenské armády, protože umožňoval českým a komunistickým důstojníkům vstup do slovenské armády.

- 1 Rudolf Michal Viest (1890 – 1945, popravený). Legionár, divízný generál, od 12. 10. 1940 štátny minister exilovej čs. vlády, od 8. 5. 1942 zástupca čs. ministra národnej obrany, 19. 9. 1944 ho prezident Edvard Beneš vymenoval za veliteľa 1. čs. armády na Slovensku. Popravený vo Flossenbürgu v marci 1945.
- 2 Ferdinand Čatloš (1895 – 1972), legionár, generál, minister národnej obrany Slovenskej republiky. Od 29. 8. 1944 v „čestnej väzbe“ v prezidentskom paláci, po úteku na povstalecké územie zaistený, 13. 9. 1944 internovaný v ZSSR.

1944, 6. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 244/1505, s. 2, 7 a 8.

NA DOMÁCÍ FRONT�:

Dne 4. září vydalo hlavní velitelství československých vojsk šestou zprávu velitele československých vojsk na Slovensku:

Obranné boje proti německým obrněným útvarům útočícím na trať Žilina – Vrútky a na oblast Nitry trvají. 23 německé tanky byly zničeny. Situace na východním Slovensku beze změny. Těžké boje v oblasti Batišovců³, Popradu, Trstené a Lučence. V Lučenci samotném boje proti něm. dělníkům. Továrny hoří. Vojenská akademie v Bratislavě se bránila statečně značné přesile. Silná letecká nepřátelská činnost nad Slovenskem trvá.

Včerejší zpráva hlavního velitele zní takto: Proti československým vojskům a partyzánským jednotkám nasadili Němci 4 divize podporované tanky a letectvem. Němci útočí na Vrútky a na údolí Nitry. Na trati Žilina Vrútky se bojuje o tunel 5 km jižně od Strelna. Za útoku Němců k Nitře, jižně od Topolčan byli Němci zastaveni a zničeno jim 5 tanků. Měli dvě stě mrtvých. Těžké boje u Trstené, Štrbského Plesa, Popradu, Telgártu a Tomašové. U Telgártu jsou československá vojska v útoku. Silná nepřátelská činnost nad Slovenskem trvá.

Slobodná vysílka v Báňské Bystrici přestala vysílat po leteckém útoku Němců. Bratislava využila odmlčení se stanice k propagačnímu hlášení, že boje na Slovensku již ustaly. Přiznala však v zápětí, že čs. vojska se zmocnila koncentračního tábora v Ilavě, osvobodila vězněné a ozbrojila je.

V úterý pak oznámil německý rozhlas, že Tukova vláda podala demisi, kterou Tiso přijal. Bratislava večer tuto zprávu potvrdila a oznámila, že novým předsedou vlády je dr. Štefan Tiso, dosavadní přednosta hlavního zemského soudu,⁴ který mimo ministerského předsednictví bude i ministrem zahraničí a spravedlnosti. Je to bratr dr. Josefa Tisa.⁵ Ministrem národní obrany na Čatlošově místě byl jmenován gen. Štefan Hašík.⁶ Ostatní ministerstva zůstávají téměř beze změny. Nová vláda se sešla včera odpoledne, složila slib do rukou Tisových a měla delší zasedání.

Bratislavský rozhlas byl včera večer rušen slovenskými větami připomínajícími způsob, jakými tajemný hlas rušil před časem německé vysílání. Heslům nebylo bohužel rozumět.

ČS. VLÁDA dala na listinu válečných zločinců gen. von Hubinského⁷ a gen. Warteho, kteří vedou německé divize proti čs. vojskům domácí fronty na Slovensku. Vláda také oznámila, že pomoc vnitřní armádě a partyzánům je už na cestě.

SLOVENSKO ZADOSTUČINĚNÍM

Všeobecné povstání na Slovensku a velká účast slovenské armády v povstání, které je zřejmě československé, je zadostučiněním pro všechny, kteří se nedali zmást vnějšími událostmi na Slovensku od chvíle, kdy nasadili nynější vládci Slovenska důležité složce československého státu pitvornou masku. Je to významná událost pro naši budoucnost. Nic není důležitějšího pro československý stát než důvěra ke Slovákům a Slováků k ostatním. Jen při této důvěře se dají bez malicherných rekriminací a výbuchů prestižních záchvatů řešit vzájemné vztahy, spolupráce a jednota, napravit chyby, zapomenout roztrpčení, vzít si poučení bez vyčítání. Bylo každému v historických zemích jasné, že Slovensko přijde s velikým činem, aby dokázalo, že maska, kterou nosilo, byla maska zrůdná, ničím nepředstavující slovenskou národní tvář.

Slovenské povstání všeobecne pak je zadostučiněním těm, kteří se dostávali do sporu s některými složkami emigrace. Téměř každý totiž, kdo odešel z domova, až když už Němci vládli a když už zuřila

3 Ide o Baťovany.

4 Štefan Tiso (1897 – 1959), právník, sudca, od roku 1939 prednosta Hlavného súdu v Bratislave. 5. 9. 1944 menovaný za predsedu vlády Slovenskej republiky, zároveň minister zahraničných vecí a spravodlivosti.

5 Ide o omyl, v skutočnosti boli bratrancami.

6 Štefan Hašík (1898 – 1985), od 5. 9. 1944 minister národnej obrany Slovenskej republiky.

7 Alfred Eduard Franz von Hubicki (1887 – 1971), generál tankových vojsk Wehrmachtu, do septembra 1944 stál na čele Nemeckej vojenskej misie a Nemecký generál pri Ministerstve národnej obrany Slovenskej republiky. Od 1. 10. 1944 vo vodcovskej rezerve.

evropská válka, měl odlišné mínění o domácím odporu a aktivitě lidu doma než ti, kteří opustili Republiku za druhé nebo dokonce ještě před druhou republikou. Kdo prošel doma alespoň říjnem 1939 věděl naprosto pevně, že národ je v odporu proti Německu naprosto jednotný, že nenávidí Němce, že není v žádném nebezpečí podvolit se. Věděl však také, jak nerealistické a předčasné výzvy k činům, jichž výsledek mohl být katastrofální pro domov, ale celkem Němcům neuškodil, jsou přijímány. Nemohli jsme proto snést potřásání hlavou nad takzvaným klidem domova. Nemohli jsme snést, když ti, kterým jsme říkali „partyzáni v Hyde parku“ bez osobní legitimace, bez ohledu na situaci chtěli národ burcovat k předčasným činům. Ti zapomněli, že národ, který nesměl bojovat, když měl silnou armádu, nesměl bojovat, když byl za opevněním, nesměl zničit továrny, když tak mohl učinit na jediný rozkaz, nesměl zničit materiál, že ten národ, znaje snahu Němců vykořenit Československo, bude připravovat svoji ránu tak, aby byla naprosto účinná a katastrofální pro Němce a ne pro československý národ. Všemi možnými cestami a činy, mezi nimiž je několik bezmezných hrdinství, udržoval svého ducha a svou pohotovost. Ti, kdo chtěli mít partyzány ve Stromovce za každou cenu a v čas, kdy jim se odtud zdálo, nerozuměli. Ale britští pozorovatelé předvíдали dobře. Složivše si zprávy z našeho domova dohromady, prohlásili, že v čas, který uzná tento rozumný a hrdinný národ za vhodný, vypukne proti Němcům takové povstání, že v intenzitě, odhodlanosti a vášni mu bude málokteré v Evropě rovno. Slovenské události, připravované spolu s odpovědnými činiteli československé zahraniční vlády, nasvědčují, že měli pravdu ti, kdož nikdy nepřestali věřit v duši slovenského národa a kdož, majíce zkušenosti z doby, kdy už vlast byla porobena, věděli, že naši doma udělají proti nepříteli vždy maximum účelného. A že dají všechno, až budou moci získat všechno.

1944, 7. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 245/1506, s. 2.

ÚSPĚCHY NA SLOVENSKU

Včerejší komuniké velitele československých jednotek na Slovensku číslo 8 je ve znamení protiútoků československých bojovníků a jejich dalších úspěchů. V komuniké se praví: Boje vedené ve směru Žilina – Vrútky byly přeneseny do Vrútek, kde jsou podnikány proti Němcům protiútoky. Československé oddíly podnikly nájezd na Nitru, kde se zmocnily zásob a bohatého materiálu. Na zpáteční cestě rozbil a rozprášil čs. oddíl německou kolonu aut. U Telgártu se Němci dali na ústup, za něhož mají velké ztráty. U Topolčaniek získali čs. partyzáni velkou kořist. Činnost německého letectva polevila. Další potěšující okolnost týkající se situace na Slovensku oznámil ministr Jan Masaryk, který přijal britské novináře. Masaryk jim sdělil, že pomoc SSSR, Velké Británie a USA čs. partyzánům je na cestě. Vlastenci na Slovensku bojují dnes již se sovětskými zbraněmi. Dodání zbraní ze SSSR bylo jim velkou morální vzpruhou. Československé jednotky na Slovensku jsou v úzkém spojení s čs. vládou v Londýně.

Jan Masaryk podle anglického vysílání BBC dále prohlásil, že povstání na Slovensku bylo úspěšnější, než se očekávalo. Více než 1 000 Čechů přešlo na Slovensko, aby se připojilo k tamním bojujícím vlastencům.

Dřívější vysílání oznámilo, že slovenští letci pod velením kapitána Faraničky přistáli na území sovětském.

1944, 8. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 246/1507, s. 1, 2.

TUKA DOBAČOVAL – TISO OSVOBOZUJE

V Moskvě dočetli článek Ilji Ehrenburka. Dočetli jeho vzpomínky na krásné Slovensko, slova vyjadřující radost nad tím, že slovenský národ se vzchopil, že v duchu Jánošíkově bije pány, aby bohatým bral a chudým dával, že bije a zahání ty samozvané německé chámy, že dokazuje svou lásku k ruskému

národu, která nikdy neuhasla.⁸ Slovensko projevuje nyní svou odvahu, svou věrnost, svou víru v právo. Slovensko věří, že se může spolehnout na Rusko, neboť Rusko jde a Rusko přijde.

Ještě nám zněla v uších slova Ehrenburkova. Přetočili jsme na bratislavskou vlnu. Štěpán Tiso tam mluvil. Štěpán Tiso, nový ministerský předseda. Snažil se mluvit stroze, pokoušel se o to, aby jeho slova plna výhrůžek a zloby zněla tvrdě, aby naháněla strach těm, kdož se nyní otevřeně postavili proti režimu, nositeli cizích zájmů. Štěpán Tiso má zachránit situaci pro Němce a jejich pomahače. Ze strachu straší. Bude prý jednat rychle a rozhodně tak, jak tomu byl zvyklý jako soudce. Bude se řídit normami, ale půjde bez nich, kde jde o život. On a jeho vláda obnoví prý pokoj a klid v zemi, osvobodí Slovensko od vnitřního nepřítele. Navrátí Slovensko ke 14. březnu 1939, nestrpí polovičatost, vytvoří novou armádu, zorganizuje policii a četnictvo, přijme každého beztrestně zpět, kdo složí zbraně a přihlásí se do jeho řad. Jeho zahraniční politika bude jednoduchá. Poskytne vždy a za všech okolností pomoc Němcům, kteří pomáhají Slovákům proti jejich nepříteli, československým vojákům. Áno, Štěpán Tiso užil slova českoslovenští vojáci! Chopili se prý zbraní na popud židozедnářů a Čechů. Tiso v okamžicích, kdy chtěl být nejvážnějším, se zakoktal. Zadrhoval, když sliboval německým kamarádům a všem menšinám na Slovensku věrnost za věrnost, koktal, když vyzýval obyvatelstvo, aby bylo věrné vládě, aby jí důvěřovalo. Zajíkal se, když lhal o tom, že na celém Slovensku je civilní správa v rukou jeho nohsledů.

Štěpán Tiso mluvil, hrozil a lálel, odmlčel se na chvíli a už bylo rozumět slovům, která tajemný hlas volal na stejných vlnách do éteru: „Tvých hrozeb se nikdo nebojí, to co chceš dělat, již dávno provozuje gestapo. Ani slovensky ses ještě nenaučil!“

Směs pochodových a lidových písní nemůže zakrýt náladu dočasných vládců Bratislavy.

Otevřeně již mluvčí takzvané nové vlády pořádku mluví o čatlošovské zradě, vyzývá dělníky Dunajské paroplavby, aby se ihned vrátili do práce a hrozí, že ten, kdo by tak neučinil, bude považován za zběha. Křečovitě se brání použití slova stávka a tvrdí, že se dělníkům nepodařilo zastavit plavbu na Dunaji. Vhodně skončil: „Kdo meč zdvihá, mečem zaniká.“

ZPRÁVA HL. VELITELSTVÍ ČS. BRANNÉ MOCI Č. 9

Silný německý tlak podporovaný tanky, motorizovanými děly a letectvem v horním Považí podél trati košicko-bohumínské dráhy trvá ze západu a jihu. Naše vojska spolu s partyzány mocně odporují a způsobují nepříteli velké ztráty. Na jiných úsecích nedošlo k větším změnám.

Oblasti vymezené za těžiště obrany jsou pevně v našich rukou.

Londýnský list Times se zabývá v úvodníku velmi podrobně vývojem situace na Slovensku, líčí, jak Němci slibovali Slovákům bezpečnost a hospodářský rozvoj, sliby, které se nikdy nesplnily. Vrhli však slovenská vojska do nerovného boje proti sovětskému svazu a odvedli slovenské dělníky na práce. Slovenští bojovníci nyní pracují velmi úspěšně, informují čs. vládu v Londýně, právě tak jako i vlády tří spojeneckých velmocí. Rezignace Tukovy vlády jen dokazuje, jak neurované a rozhárané jsou poměry na Slovensku.

Ministr Jan Masaryk oznámil v Londýně, že československá vojska již dostala hmotnou pomoc ze Sovětského svazu. Bojují již se sovětskými zbraněmi. Podle zprávy z Ankary se obrátil Jan Masaryk o materiální pomoc také na Velkou Británii a USA a zdůraznil, jak značně stoupla morálka bojovníků domácí fronty při prvních dodávkách zbraní z Ruska. Zároveň vyzval náš ministr zahraniční velmoce, aby uznaly vojska vnitřní fronty za pravidelnou armádu.

Bratislavský rozhlas odůvodňuje odstoupení Tukovou nemocí a starobou a vychvaluje Tuku.

Tiso jmenoval náčelníkem hlavního štábu HG Otokara Kubalu,⁹ který včera vydal gardistům první rozkaz. Nařizuje v něm pohotovostní nástupy za účelem zjištění početních stavů. Svolává okresní velitele, nařizuje navázání styku s HSLS a bezpečnostními úřady a těsnou spolupráci s německými veliteli, od nichž se jim dostane pomoci. Vyžaduje bezpodmínečné plnění rozkazů a zakazuje jednání na vlastní pěst. Zaměstnavatelé jsou povinni uvolnit své zaměstnance pro plnění povinností v HG.

8 Ilja Grigorievič Erenburg (1891 – 1967), spisovatel. Ide o jeho starší cestopisnou povídku roku 1928 z publikace *Európske križovatky*.

9 Otomar Kubala (1906 – 1946), zástupce velitele Hlinkovej gardy (do 20. 5. 1942). Od 7. 9. 1944 náčelník štábu Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy. Vydal príkaz na vytvorenie Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Od 11. 10. 1944 vedúci bezpečnostného odboru Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Zodpovedný za masové popravy a vojnové zločiny. Popravený za zločiny proti ľudskosti v roku 1946.

Bratislava vyzvala opätovne slovenské vojáky, aby sa prihlásili do „nové slovenské armády“.
Mezi orgány slovenského boje jsou jmenovány Národní výbory, Národní rada. Němci oznámili povstání na Slovensku, označivše Čatloše za vinníka.

1944, 9. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 247/1508, s. 2, 3.

PÁN PREZIDENT K SITUÁCII DOMA

Prezident Československej republiky prehovoril včera rozhlasom k našim doma. Prinášame jeho reč, ako nám bolo možné ju zachytiť. Pán prezident vrazil:

Nadišla rozhodujúca chvíľa, kedy Nemecko je vojensky porazené a nadchádza tretie údobie, v ktorom sa budeme zaoberať otázkami vnútropolitickými. Strašná päťročná vojna je už vyhraná. Nemecko sa rúti neodvratne do priepasti. Francija je oslobodená alebo bude v niekoľkých budúcich dňoch. Nemci sú vyhánaní z Belgie, Luxemburska, Holandska, skoro z celej Itálie, Juhoslávie, Grécka a Poľska. Všetci sateliti až na Maďarsko ich opustili. A nie je ďaleko chvíľa, kedy Rudá armáda bude pod Ostravou a v slovenských horách. Velikosť porážky Nemecka bude úmerná velikosti jeho šíalených plánov. Bude to osud zaslúžený, spravodlivý a prísny trest nad Nemeckom bude prevedený až do konca. Sľuboval som vám to a hovoril k vám v dobách najťažších, a preto s uspokojením vyjadrujem vďaka spojencom a všetkým, ktorí sa o to zaslúžili.

A v tejto rozhodnej chvíli došlo na Slovensku k rozhodujúcim udalostiam, k udalostiam historického významu. Slovensko v rozhodnej, dôstojnej a národnej revolte sa postavilo pred celým svetom za Československo. Odstraňuje tak všetko, čo sa stalo v r. 1938-39. Bude to jedna zo slávnych udalostí v slovenskej histórii. Žiadne povstanie, žiaden boj sa nevyrovná tejto slávnej kapitole boja Slovenska za jeho a české oslobodenie. To pravé Slovensko z r. 1938 zostalo v boji proti odporcom, to pravé Slovensko vedelo, že len vo spolupráci s našimi zemami sa zachová. Dementuje tak všetko, čo šířila nemecká a maďarská propaganda. Boj dokazuje, že ide o spoločný zápas Čechov, Slovákov a Podkarpatských Rusov. Boli sme v tom v zahraničí jednotní, v hlavných veciach sme sa nikdy nelíšili.

Prichádzali sem k nám politikovia slovenskí, potom vojaci sem i do Sovietskeho zväzu. Udržovali sme spojenie so Slovenskom od r. 1940 a toto spojenie nikdy nebolo prerušené. Vedeli sme tak, čo sa deje na Slovensku a správne city slovenského ľudu. Po celé tie roky sme skoro denne vymenovali svoje správy a názory. Po celý minulý rok bola spolupráca veľmi účinná. V posledných mesiacoch vymenovali sme denne plány a denne pripravovali, čo sa má urobiť. Naši spojenci boli o tom informovaní.

Nech je tu slávnostne prehlásené, že veľká väčšina slovenských dôstojníkov a vojakov konala v posledných mesiacoch svoje povinnosti voči sebe, svojej vlasti, Slovensku a Československu vzorne. Práve preto dnes Slováci ujdú tomu, čo sa deje dnes v Bulharsku, Maďarsku a vinou Antoneskovou¹⁰ i v Rumunsku. Uvedomte si, čo to znamená pre nás politicky, v tradícii a histórii. Budiž za to vyslovená slovenským bojovníkom veľká vďaka a večná nehynúca sláva. Od začiatku augusta sme vedeli presne deň a hodinu, kedy Nemci, ako prehlásili Tisovi, chcú obsadiť Slovensko. Vedeli sme, čo urobí vláda a činili sme pre tento prípad prípravy. Budiž vydané svedectvo slovenským dôstojníkom, ktorí vypracovali plány a poslali nám ich do Londýna, kde a ako sa postavili na odpor proti Nemcom. Budiž im vyslovené uznanie za to, že sa dívali do Londýna a nie do Bratislavy, ako ku svojej vláde a svojmu hlavnému veliteľstvu a že sme tak všetky rozhodnutia učinili spoločne v plnej zhode. Dľa toho postupujeme. Bude tomu i tak naďalej pri budovaní domova.

Nie ste povstalcami, ste časťou spojeneckej čs. armády a podľa toho musí byť s vami nakladané. O tom vyjde v najkratšej dobe spojenecké prehlásenie. Ste dnes predvojom Rudej armády a súčasťou víťazných armád. Na svojich bodákoch nesiete národné víťazstvo. Hrúti sa Nemecko a zhrúti sa už bratislavský režim. Vy ste mu dali poslednú ranu, ranu smrteľnú. Vám v Čechách a na Morave len krátko

10 Ion Antonescu (1882 – 1946), generál, od roku 1940 rumunský diktátor. Po prevrate 23. 8. 1944 zatknutý. Popravený 1. 6. 1946.

hovorím: Pomáhajte Slovákom už dnes, ako môžete. Príde skoro chvíľa, kedy i vy budete biť, hnať a ničiť Nemcov, zradcov a spoluvinníkov. Bude to boj vo všetkých formách, vo všetkých smeroch a na celom našom území. Prídeme vám na pomoc, príde Rudá armáda, prídu spojenci zo západu. Nemecku sa dostane odplata za celých šesť rokov zločinov. Pre zločincov si pôjdeme treba i do Saska, Bavorska, do Pruska. Dosiaľ som nikdy nehovoril k tým státisícim Nemcom, ktorí nám vrazili dýku do chrbta. Ale skoro o nich hovoriť budeme, o Henleinovi, Frankovi a iných. Dnes len pripomeniem, že Rakúsko-Uhorsko nás prenasledovalo v minulej vojne a že sme sa k nemu zachovali tak ako ono k nám. Nepomstili sme sa. Jestliže sa však Nemci dopustia na konci našej víťaznej vojny vraždenia, pálenia a lúpenia, budeme mať dosť moci volať vinníkov k zodpovednosti. Hovorím to s plným vedomím zodpovednosti. Vinníci sa budú zodpovedať a odplata a očista bude prevedená. Dávame svoje slovo, že nič nezostane neodčinené.

Pán prezident zakončil svoju reč:

Slovenskí vojaci očistu slávne začali a skoro bude očista prevedená na celom území Republiky a bude úplne dokončená.

NA SLOVENSKU jsou podle zprávy čís. 10, vydané velitelem čs. vojsk na Slovensku, prudké boje v oblasti Žiliny a Vrútek. Čs. vojska spolu s partyzány jsou v útoku proti 19. německé SS divizi. Město Žilina, které bylo přechodně vyklizeno, je opět v našich rukou. Na ostatních úsecích je situace nezměněná. Partyzánské oddíly docílily velkých úspěchů na západním Slovensku obsazeném Němci, zvláště v Považí.

Gen. Ingr¹¹ poslal veliteli čs. vojsk na Slovensku jménem svým a jménem zahraničních vojsk pozdravy a přání všeho zdaru. Ve své odpovědi velitel čs. vojsk na Slovensku slibuje, že jeho vojáci budou bojovat za naši věc až do vítězného konce, třeba za cenu velkých obětí.

Ministr Jan Masaryk na tiskové konferenci v Liverpoolu oznámil, že polovina čs. území je osvobozena vojsky domácí fronty. Čs. jednotky drží ve svých rukou nejhlavnější silnice a trati vedoucí z východu na západ, jež by mohly sloužit Němcům za ústupové cesty z Balkánu. Mluvě o poválečné Evropě oznámil Masaryk, že ČSR bude zastoupena v mezinárodním letectvu a mezinárodní policii. Bude třeba postavit pod přísnou kontrolu zbrojení, Německo bude musit být postaveno po určitou dobu pod přísný dohled Spojenců, přičemž doba kontroly bude moci být prodloužena.

Ministerstvo zahraničí Spojených Států varovalo včera oficiálně Německo, že vojenské a partyzánské oddíly na území Československa jsou částí regulérní armády a že s nimi proto musí být podle toho nakládáno.

1944, 10. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 248/1509, s. 2.

DROBNÉ SPRÁVY Z DOMOVA

František Slamen,¹² poslanec tzv. Slovenského snemu, bol podľa hlásenia nem. stanice Transocean zabitý partizánmi neďaleko Brezna dňa 27. augusta. Slamen mal 48 rokov a od 1920 bol členom HSĽS.

Nemeckí dôstojníci, ktorí slúžili v Čatlošovej armáde, boli dňom 21. m. m. zaradení do Waffen SS. Postupne mali byť prevedení do SS všetci príslušníci nem. menšiny, kde mali slúžiť po dobu trvania vojny. Okrem toho boli povolani k lekárskej prehliadke záložníci nem. národnosti. Boli upozornení, že si majú vziať sebou stravu na tri dni.

SLOVENSKO

Zájem všech Čechoslováků se soustřeďuje na Slovensko, kde byl zahájen první organizovaný a otevřený boj proti Němcům na území čs. státu.

11 Jan Sergej Ingr (1894 – 1956), legionár, generál, minister národnej obrany čs. exilovej vlády.

12 František Slameň (1896 – 1944), funkcionár HSĽS, poslanec Snemu Slovenskej republiky. Zastrelený 27. 8. 1944.

Řeč prezidenta Republiky o situaci a boji na Slovensku byla včera v čs. vysílání BBC opakována. A právě tak věnovalo i moskevské radio v čs. vysílání velkou pozornost všemu, co bylo spojeno s bojem čs. jednotek na Slovensku.

Komuniké velitele čs. jednotek na Slovensku, č. 11 oznámila: V situaci není v podstatě změn. Boje v prostoru Vrútky – Žilina trvají. V prostoru Topolčianky – Baťovany byly odraženy nepřátelské útoky. Bylo zjištěno, že zde bojuje 20. německá SS divize. V horním Považí trvají nepřátelské útoky. Trstená je pevně v rukou vlastenců. V prostoru Lučence a Levic nejsou hlášeny žádné boje. Na východním Slovensku jsou velmi činní partyzáni. Doprava je zcela ochromena.

Článek posl. Gottwalda, z Moskvy vysíláný ve zkráceném znění: Slovenský národ odporuje se zbraní v ruce. Slovenští partyzáni, slovenská armáda a četnictvo osvobodili velkou část Slovenska od zrádné vlády. Odpor je organizován slovenskými národními výbory, v jejichž čele stojí slovenská národní rada. Boj je veden pod vedením této slovenské národní rady. Čs. vláda v Londýně se postavila za pozdvižení a prohlásila všechny bojující složky za součást čs. branných sil. Z hlediska Čs. republiky má boj slovenského národa velký morální význam. Je nepochybné, že to bude signálem pro Podkarpatskou Rus a zvláště pro české země. Podle vysílačky „Za národní osvobození“ vydaly bojující oddíly na slovenském území výzvu k českým vojákům, v níž se praví: Bojujeme na Slovensku za českou svobodu, za Československou republiku, neznadili jsme československou armádu. Výzva dále nabádá k všestranné pomoci v boji a končí provoláním: Ať žije čs. armáda!

BRATISLAVA OHLÁSILA, že štátny radca inž. Viest „utekl“ ze svého úřadu v Bratislavě do Báňské Bystrice k Národnímu výboru.¹³

1944, 11. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 249/1510, s. 2.

UDÁLOSTI NA SLOVENSKU

Zprávy o bojích na Slovensku jsou celkem velmi kusé. Jsou omezeny toliko na strohé zprávy úředního komuniké, které vydává velitel čs. vojsk na Slovensku. Přes to si můžeme však udělat dost jasnou představu o tom, jak se události vyvíjejí a s jakou odvahou naše vojska domácí fronty bojují proti několikanásobné převaze.

Ve své včerejší zprávě oznámilo velení, že Němci zvýšili svůj tlak v oblasti horního Považí zvláště kolem trati košicko-bohumínské dráhy. V oblasti Vrútek přešli Němci do útoku. Také v údolí Nitry jsou naše vojska v těžkých obranných bojích. Nedaleko Telgártu, který je pevně v rukou čs. vojsk, byly odraženy opětovné německé útoky za velkých ztrát pro nepřitele.

Na ostatních úsecích fronty je situace beze změny. Partyzánské oddíly vyvíjejí nejužší spolupráci s vojenskými útvary. Zvláště na východním Slovensku v oblasti Prešova a severně od Košic měli partyzáni velké úspěchy. Velitelem německých SS divizí, které jsou zasazeny proti našemu vojsku, je generál Pueckler, který byl dříve činným v Čechách a na Moravě. Jeho jméno je již od dubna letošního roku na listině válečných zločinců.¹⁴

1944, 12. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 250/1511, s. 1, 2 a 4.

BRATISLAVA O OSLOBODENECKOM BOJI

Prinášame opozdene popis začiatku čs. boja oslobodenia, ako ho podal bratislavský úrad propagandy. I keď tento prameň informácií je nepriateľským a nespoľahlivým, obsahuje podrobnosti veľmi zaujímavé.

13 Ivan Viest (1882 – 1963), železničný inžinier, konštruktér rušňov, odbojár. Prednosta Prezídia ministerstva dopravy Slovenskej republiky. Stál na čele povstaleckého Povereníctva pre železnice. Zodpovedný za stavbu povstaleckých pancierových vlakov.

14 Carl von Pückler-Burghauss (1886 – 1945), generál, veliteľ jednotiek Waffen-SS v Protektoráte Čechy a Morava.

Dňa 3. septembra t. r. o 22.00 Bratislava podala tento obraz udalostí:

„Dňa 29. augusta vypuklo v Banskej Bystrici partizánske povstanie. Krásneho augustového rána dostali všetci dôstojníci rozkaz od takzvanej vyššej autority dostaviť sa do hlavného stanu armády. Pred príchodom partizánov a príslušníkov podzemného hnutia vyhlásili títo slovenskí dôstojníci, ktorí boli v Banskej Bystrici, obnovenie Československej republiky a boj proti nemeckým vojskám po boku tzv. bratov, partizánov.

Krátko po schôdzi slovenských dôstojníkov banskobystrický vysielateľ začal vysielanie z miestnosti Protestantského domu v Hornej ulici. Slovenskí dôstojníci, poddôstojníci a vojáci boli donútení strhnúť svoje slovenské hodnosti a znaky Slovenského štátu. Na námestí Andreja Hlinku slovenskí obyvatelia si museli vypočuť preklamáciu o obnovení bývalej Československej republiky a manifest tzv. Revolučnej národnej rady. Tieto československé preklamácie prečítal v banskobystrickom rozhlas z miestnosti Evanjelickej spoločnosti Vladislav Fara, bývalý profesor Priemyslovej školy v Banskej Bystrici profesor Július Chovan z Ústavu telesnej výchovy v Bratislave.¹⁵

Zároveň boli vyvesené v Banskej Bystrici československé a komunistické zástavy a nevzdelaní partizáni podzemia, medzi nimi známi opilci, zahájili za pomoci dôstojníkov slovenskej armády tzv. oslobodzovací boj. Mestská rada v Banskej Bystrici za predsedníctva starostu Ondreja Smidu¹⁶ a za prítomnosti všetkých úradníkov mestskej správy prijala to vnútené oslobodenie v radnici so slzami v očiach.

Takzvaní „nespoľahliví“ statoční Slováci ako okresný náčelník Karol Bulla, starosta Ondrej Smida, mestský tajomník Gašparík, vedúci okresného súdu, poštmajster, zamestnanci strany, členovia Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže ako i iní Slováci boli zatknutí a odvezení na miesto známe len Revolučnej národnej rade, menovanej armádou československých partizánov. Samozrejme „Čechoslováci“, za posledných päť rokov blahobytu sa nezaoberali ničím iným než prípravami pre zničenie našej samostatnosti, zatknutí neboli. Bolo by chybné predpokladať, že povstanie bolo namierené proti Nemecku. Cieľom boja je zničenie nezávislosti Slovenského štátu. Prvého dňa po partizánskom povstaní sa obyvateľstvo Banskej Bystrice starostlivo pýtalo, čo sa stane. V ranných hodinách začali partizáni strieľať v celom meste – lebo ich cieľom bolo lúpenie a vraždenie členov nemeckej strany na Slovensku. Prežije vývoj udalostí, sa chvastá Tisova Bratislava „tak, aby slovenský národ mohol pokračovať v mierumilovnom diele a pokračovať v civilizácii v nezávislom štáte. Nepriatelia, zradcovia a činní účastníci týchto zverstiev, partizáni, budú vyhubení. Urobíme koniec ich vraždenia. Doba účtovania sa blíži. Činnosť členov národne-revolučného výboru v Banskej Bystrici, činnosť takých ľudí, ako Paulíny, pplk. Turza, pplk. Marco, major Frichovský, major Kumbel, četník Balaz, dr. Chovan, Járo Rapo /tri mená, ktoré nebolo rozumieť/ Mrazio, komunista Nabielek,¹⁷ činnosť takých mužov nebude trvať dlho. Naša vlastná armáda oslobodenia, utešuje sa zradná Bratislava, uderí a zničí tých, ktorí sa skrývali pred 29. augustom.“

„Môže sa teraz otvorene prehlásiť, hovorí iný mluvčí bratislavského rozhlasu toho samého večera, že došlo ku zrade v armáde. Istý počet dôstojníkov, ktorí tajne pracovali a teraz bojujú po boku partizánov, je zodpovedný za biedu, ktorá vládne teraz na Slovensku. Počínajúc vrchným veliteľom /gen. Čatloš/ budú všetci zradcovia postavení pred národný súd a rozsudok nad nimi bude prísny. Na týchto zločincov sa vzťahujú slová šéfa propagandy Gašpara,¹⁸ ktorý o nich hovoril ako o zradcoch, ktorí vraj pošpinili naše dejiny atď.“

Takto nazýva vládna Bratislava slovenských vlastencov, ktorí sa postavili do boja po boku spojencov, aby zmyli hanbu uvalenú na slovenský ľud tiso vsko-tukovskou klikou. Bratislavský režim padá pod údermi ľudu, zrútil sa už Tukov kabinet a padne každý kto zapochyboval o oslobodení Slovenska a Československa z područia nepriateľa. „Slovenskí vojaci očistu slávne začali,“ povedal pán prezident. Trest zaslúžený postihol už viacerých kolaborantov, ako to priznal Čulen, keď oznámil, že vlastenci zabili poslanca Slamena. Nechceli poznať dušu a pravú vôľu národa, naopak chceli ho skorumpovať. To im ľud nikdy neodpustí a tvrdo sa s nimi vysporiada.

15 Július Chovan (1914 – 1998), pedagóg, telovýchodný odborník, odbojár v skupine Obrana národa. Spoluorganizoval Vysokoškolský strážny oddiel. Hlásateľ Slobodného slovenského vysielateľa.

16 Ondrej Smida, banskobystrický mešťanosta (15. 5. 1944 – 31. 8. 1944 a zase po potlačení SNP).

17 Miloš Marko, Ludvík Nábělek, Július Chovan.

18 Tido Jozef Gašpar (1893 – 1972), spisovateľ, novinár, politik, stál na čele Úradu propagandy Slovenskej republiky.

SPRÁVA O BOJOCH NA SLOVENSKU

Správa veliteľa československých vojsk na Slovensku číslo 13 hlási: prudké boje v oblasti Vrútok trvajú. Čs. vojská spolu s partizánmi odrazili nemecké útoky v priestore Strečna. V oblasti Trstenej a Tvrdošína ťažké obranné boje. U Telgártu odrazili naše vojská v súčinnosti s partizánmi útoky jednotiek 108. nemeckej divízie. Na juh od Levíc a Lučenca sa Maďari zakopávajú.

Vysielač za Národní osvobození opakoval zprávy banskobystrickej stanice o bojoch na východnom Slovensku, kde východne od Prešova čs. jednotky a partizáni bojujú v tyle nemeckých vojsk oslobodili niekoľko obcí. Bolo zabitých 998 nemeckých vojakov a dôstojníkov, zničených 6 tankov, 3 obrnené autá a 12 automobilov a jeden pancierový vlak. Vlastenecké vojská stratili 2 tanky a 20 padlých.

Vysielač komentoval predvčerajšie výzvy bratislavského rozhlasu, ktorý vyzýval roľníkov, aby sa vrátili na poľné práce a žiadal manželky, aby znemožnili mužom odchod z domova.

Sovietska tlač venuje veľkú pozornosť bojom na Slovensku. Časopis čs. armádneho zboru uverejňuje deklaráciu Slovenskej národnej rady. V deklarácii sa hovorí: Všetky pokrokové a demokratické složky, ktoré sa spojili, utvorili Slovenskú národnú radu ako vrcholný orgán pre správu slovenského územia do doby, kým slovenský národ si demokratickými voľbami neurčí svojich zástupcov. Deklarácia sa vyslovuje za úprimné a bratské spolužitie národov ČSR. Ústavodarné otázky budú vyriešené spoločnými zástupcami Čechov, Slovákov a Podkarpatských Rusov.

Dr. Štefan Tiso ako minister zahraničia poslal Ribentroppovi telegram, v ktorom mu oznamuje svoje menovanie, vyjadruje vďaku a sľubuje vernosť nemeckej ríši.

Ribentropp vo svojej odpovedi sľubuje tiež spojeneckú vernosť, ako i podporu svoju a nemeckej vlády. Jozef Tiso prijal delegáciu mesta Trenčína vedenú županom dr. Jozefom Kállayom, ktorej členmi boli dr. Antonín Hudec¹⁹ a prokurátor dr. Adamkovič a nechal si od nich sľúbiť vernosť a poslušnosť mesta Trenčín.

Bratislava popiera, že by Nemci odvážali zajatých slovenských vojakov z československého vojska do Nemecka. Po výsluchu ich vraj Nemci, argumentuje Gašparov rozhlas, posielajú do civilu, lebo vedia, že Slovensko potrebuje ich pre armádu.

1944, 13. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 251/1512, s. 1.

HLAS SLOBODNÉHO SLOVENSKA

Bohužiaľ nie je rozumeť, alebo len veľmi slabo, vysielaniu banskobystrického vysielača. Zachytili sme však niekoľko viet, keď napríklad Tukovmu nástupcovi pri jeho nástupnej reči odpovedal neznámy hlas slobodného vysielača.

„Toto je hlas Slobodného Slovenska,“ zahajuje vysielanie Banská Bystrica. „Hovoríme k vám na vlnách bratislavského rozhlasu. Podávame vám pravdu o Slovensku, na rozdiel od Gašparovských lží. Pozor! Pozor!; Nemci dočasne obsadili slovenské hlavné mesto. Budeme k vám hovoriť denne na vlnách bratislavského rozhlasu. Bratislavskí zradci mobilizovali nemeckú armádu proti nám. Prehliadli každý kút bratislavského rozhlasu a postavili ho pod dozor verných gestapákov. Všetky ich pokusy sú márne. Pozor! Pozor! Poslúchajte hlas Národnej slovenskej vysielačky, hlas slovenskej slobody.“ Potom nasledovalo komuniké československých vojsk na Slovensku.

Hnutie odporu má tiež už svoje oficiálne noviny. Sú to Národné noviny, ako to priniesol vládny bratislavský list Slovenský štát. Strediskom československých vlastencov bol vraj Turčiansky Sv. Martin a Liptovský Sv. Mikuláš. Malým obrazom toho, ako rozšírené je oslobodenecké hnutie na Slovensku, je výzva bratislavského rozhlasu, varujúca, aby bezpečnostné orgány neposlúchali rozkazy anonymných osôb, ktoré sa vydávajú za veliteľov četníctva. Mach úradne vyhlásil, že četníctvo na Slovensku spadá výlučne pod kompetenciu jeho ministerstva vnútra, od ktorého dostane pokyny. Zároveň hrozí, že postaví všetkých, ktorí by neposlúchli, pred válečný súd.

19 JUDr. Anton Hudec bol advokátom v Bánovciach nad Bebravou a potom v Trenčíne.

Nemci tiež vyhrožujú. V nemeckom vysielaní prehlásili slovensky, že na území Slovenska mnoho Nemcov bolo zabitých. Sľubujú tisícnásobnú pomstu za každú kvapku preliatej nemeckej krvi. Každý, kto vraj zdvihne ruku proti Nemcovi, bude za to ťažko pykať. Nemci označujú toto svoje varovanie za posledné a volajú „Preč ruky od Nemcov!“

Odpoveď prišla hneď na to. Niekoľko hodín pozdejšie oznámila Bratislava, že partizáni zastavili rýchlik Budapešť – Berlín na jednom nemenovanom veľkom nádraží. Hliadka a prednosta stanice nariadili 17 vysokým nemeckým dôstojníkom, medzi ktorými bolo päť generálov, aby ihneď vystúpili. Podľa bratislavského hlásenia boli títo nemeckí dôstojníci zabití.

VOJENSKÁ SITUACE NA SLOVENSKU

Statečný boj čs. jednotek na Slovensku pokračuje neztenčeně dále. Zpráva velitele čs. jednotek na Slovensku č. 14 podává tento obraz situace: V prostoru Vrútky byly odrazeny útoky nepřátelských vojsk v obranných bojích za těžkých ztrát pro nepřítele. V údolí Nitry podnikli Němci útok tanky, který byl odražen a sedm tanků zničeno. V prostoru Telgártu se naše obrana stabilizovala. Na ostatních úsecích je klid. Partyzánské oddíly vyvíjejí zvýšenou činnost.

Dnešní den je již šestnáctým dnem bojů. Bratislavský rozhlas vyzývá neustále slovenské vojáky a úředníky, aby se vrátili a hlásili se u Tisových úřadů. Je jim zaručována beztrestnost a bude s nimi počítáno „při nové organizaci armády“. Ďurčanský²⁰ a Tido Gašpar měli proslovy k zástupcům slovenských vrstev. Útočili na „Čechobolševiky a Čechoslováky“. Benešem najatí parašutisti z Francie, Poláci a židi prý připravovali to, co nazývá bratislavský rozhlas pučem. Česká mafie prý „puč“ vyvolala. To, co se prý přidalo ze Slováků, to jsou jen „zradcovia čechoslováckeho raženia, lidé bezpátevní, korupčníci“.

Tak mluvil Tido Gašpar. Ďurčanský tak naivně nepopíral rozsah a sílu slovenského povstání, nýbrž napadal „alibizmus, který se zahnízdil v celém novém životě Slovenska“.

Stěžoval si na nepochopení a nezájem o samostatnost Slovenska v širokých vrstvách.

Do moskovského radia promluvil k bojujícím Slovákům st. rada dr. Vrbenský.²¹

1944, 14. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 252/1513, s. 2.

UDÁLOSTI NA SLOVENSKU

Velitel československých vojsk na Slovensku vydal komuniké čís. 15:

V oblasti Vrútek je situace beze změny. Pokus Němců prorazit od Žiliny na jih byl zmařen a čtyři německé tanky byly při tom zničeny. V údolí Nitry zahájili Němci útok. Náš protiútok získal půdy. V Popradu, jehož větší část je v našich rukou, zuří pouliční boje. Partyzánské oddíly zahájily útočnou činnost v oblasti Lučence. Činnost nepřátelského letectva je silná. Dodatkem k tomuto komuniké bylo hlášeno, že partyzánská brigáda v oblasti Prešova čítá na 4 000 mužů. Osvobodila v oblasti Prešova vesnice Gajdel, Vrycky a Německé Pravno. Odzbrojila při tom asi 3 000 německých vojáků a příslušníků SS a zajala vedoucího německé strany. V Kežmaroku bylo pobito 450 Němců. Na trati Prešov, Hanušovice, Gíraltovce byly vyhozeny tři mosty a zničeny tři vojenské vlaky. U Humenného byl zničen železniční most 250 metrů dlouhý. Partyzánské oddíly vyvíjejí svou činnost až ke Košicům. Na jiných úsecích spolupracují partyzáni úzce s čs. vojenskými jednotkami.

SLOVENSKÁ NÁRODNÍ RADA zaslala ze svého slavnostního zasedání někde na Slovensku telegram prezidentu ČSR Dru. E. Benešovi do Londýna. V depeši pozdravuje Národní rada pana prezidenta a prosí, aby tlumočil její pozdrav také zahraničním vojskům československým. Doufá, že dosavadní

20 Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974), novinář, politik, minister.

21 Bohuslav Vrbenský (1882 – 1944), stomatolog, odbojář, politik, minister výživy lidu a minister veřejných prací (1919 – 1920), od roku 1939 v emigrácii v Moskvě, člen Československej národnej rady v Londýne.

spolupráce povede ještě k těsnější spolupráci se všemi spojeneckými národy. Prezident Republiky odpověděl telegramem, v němž vyslovuje dík za pozdravy. Vzkaz Národní rady dotvrzuje jednotnost, svornost a spolupráci v ČSR, v níž Češi a Slováci budou rovnoprávní, demokratičtí a svobodní. Zdar vašemu podnikání, se končí telegram. Slovenská Národní rada poslala také telegram maršálu Stalinovi, v němž mu děkuje za pomoc.

1944, 15. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 253/1514, s. 2, 3.

Z BOJOV NA SLOVENSKU

Správa číslo 16 veliteľstva československých vojsk na Slovensku hlási, že v priestore Vrútky, Žilina, Trstená menšie nepriateľské útoky. V údolí Nitry naše protiútoky získali pôdu a boli oslobodené tri obce. Pri Telgárte nepriateľské útoky odrazené, nepriateľ utrpel ťažké straty a na východ mesta prešiel do obrany a zakopáva sa. U Lučenca prudké boje s maďarským pohraničným vojskom. Na východnom Slovensku partizáni veľmi účinné rušia nemecké transporty a sústavne znemožňujú ich dopravu, hlavne medzi mestami Sabinov, Humenné, Prešov. Prezident republiky povýšil veliteľa československých vojsk na Slovensku na brigádneho generála a udelil mu čs. válečný kríž ako i medailu za zásluhy prvého stupňa. Minister národnej obrany generál Ingr u tejto príležitosti zaslal vyznamenanému telegram, v ktorom mu blahopraje k povýšeniu a vyznamenaníu a vyslovuje svoje uznanie nad vystúpením a vedením branného boja na Slovensku.

DEKLARÁCIA Slovenskej národnej rady, ktorá, ako sme už zaznamenali, bola v liste čs. armádneho zboru v SSSR, Slobodné Československo, obsahuje prehlásenie, podľa ktorého sa pokrokové a demokratické složky zjednotili v Slovenskej národnej rade, ktorá je najvyšším orgánom zákonodarným a výkonným až do toho okamžiku, keď voľbami bude zriadený zákonitý vládny organizmus. Ústavné, hospodárske a sociálne otázky budú riešené podľa zásad demokratickej spravodlivosti. Jednota československého ľudu je hlavnou zásadou všetkého jednaníu.

BRATISLAVA včera večer v obvyklou hodinu nevysílala. Bylo jen oznámeno, že nepřátelská letadla jsou nad Bratislavou a Nitrou.

1944, 16. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 254/1515, s. 2.

SLOVENSKO

Velitel čs. jednotek na Slovensku, který byl povýšen prezidentem Republiky na brig. generála,²² oznámil v komuniké č. 17 tento obraz vojenské situace na Slovensku: V horním Považí probíhá oboustranná činnost hlídek. V prostoru Vrútek bombardovaly silné svazy spojeneckých letounů německá soustředění a způsobily jim velké ztráty. V údolí Nitry probíhají prudké boje s nepřítelem, který útočí tanky a motorizovanou pěchotou za silné podpory letadel a dělostřelectva. Nepřátelská autokolona postupující údolím Hronu na Novou Baňu byla rozprášena a za pronásledování ustupuje k Zlatým Moravcům. Na ostatních úsecích poměrný klid. Od 29. srpna do 13. září sestřelila vlastní protiletectvá obrana 31 nepř. letoun. Z toho 3 maďarská. Maďaři pojednou prohlašují, že se neúčastní vojenských akcí na Slovensku. Jejich prohlášení vysílalo bratislavské radio. Němci se dopouštějí za bojů krutostí a mezinárodní konvence zásadně překročují. V Považské Bystrici přestrojila se polovice německého oddílu do uniform slovenského vojska a značná část do civilních šatů. V Ružomberku hnál tankový oddíl před sebou dělníky z Rybárpole, aby tak zabránil střelbě slovenských vojáků. Tímto způsobem se také zmocnil kasáren v Prešově.

Němci vypálili vesnice Budětín, Strážov a Závodie.

22 Plukovník generálního štábu Ján Golian bol rozhodnutím Slovenskej národnej rady z 5. 9. 1944 povýšený na brigádneho generála.

V Londýně se konala včera večer velká manifestační všeslovanská schůze na počest Slovenska.

Deklarace Slovenské Nár. Rady

Vysílačka Za národní osvobození přinesla doslovné znění Deklarace Slovenské národní rady, která byla vydaná dne 1. září 1944 a vylepována ve slovenských městech. V Deklaraci se praví, že všechny demokratické a pokrokové složky Slovenska zvedly boj proti dosavadnímu režimu a proti Němcům. Ten boj ohlašují dnešního dne /t. j. 1. září/, kdy byla Národní rada ustanovena. Slovenská Nár. rada je jediným mluvčím Slovenska a přejímá zákonodárnou a výkonnou moc do té doby, kdy svobodný národ si demokraticky zvolí své zástupce. Jsme pro bratrskou spolupráci s českým národem v nové Československé republice, praví deklarace. Všechny problémy a otázky budou rozřešeny demokraticky ve spolupráci. Deklarace dále oznamuje, že v sociálním ohledu bude cílem Národní rady zvýšit standart dělnictva a budovat lepší život a šťastnější všeho lidu. Ostře je odmítán Tisovský režim, který zavlékł Slováky do bojů s bratrským ruským národem. Deklarace zdraví Rudou armádu a vyzývá celý slovenský národ do zbraně, aby všichni Slováci mohli v rámci Československé republiky si zařídit svobodný život. Deklarace končí „Ať žije Československá republika“ a je podepsána dne 1. září 1944 v Banské Bystrici.

1944, 17. septembra. Naše noviny, roč. 5, č. 255/1516, s. 2.

ČESKOSLOVENSKÁ VOJSKA NAVÁZALA STYK S LEHKÝMI PRVKY RUDÉ ARMÁDY

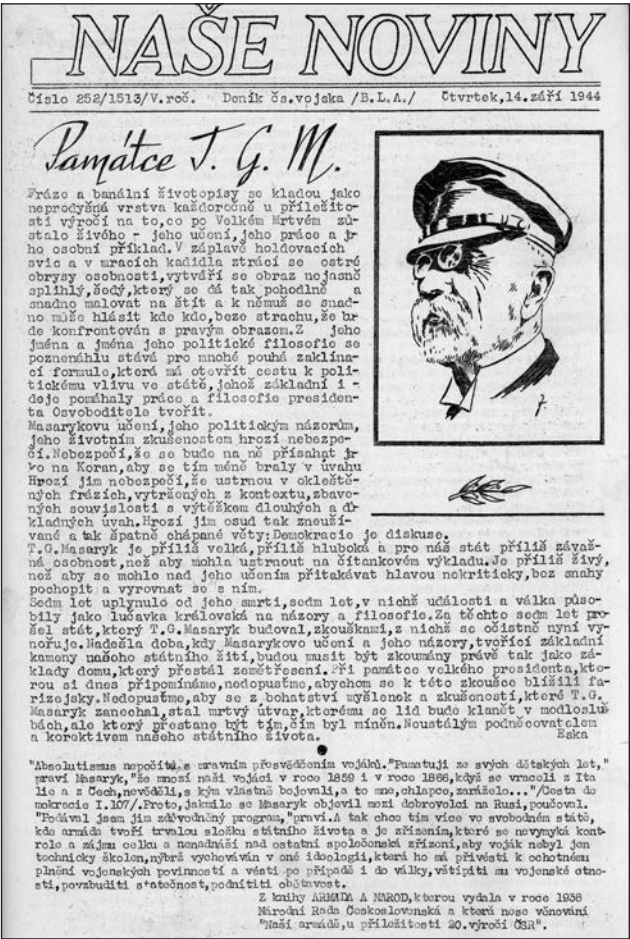
Válečná zpráva číslo 18, kterou vydal velitel čs. vojsk na Slovensku, obsahuje skvělou zprávu, podle níž jednotky čs. vojsk se spojily již s lehkými prvky Rudé armády. Je to první hlášení o tom, že Rudá armáda operuje již na našem území, i když snad ne ve velkém měřítku. Lze však očekávat, že nyní již brzy přijde našim vojskům vnitřní fronty velká a mocná pomoc a že tato pomoc přijde včas. Zpráva ze Slovenska zní takto:

Situace v horním Považí je nezměněná. Několik německých výpadů bylo odraženo. V údolí Nitry trvají těžké obranné boje proti útočícímu nepříteli, jehož útoky jsou podporovány tanky, děly a letectvem. Nepřítel utrpěl těžké ztráty. Na ostatních úsecích silná průzkumná činnost obou stran. Na úsecích nedošlo k větším změnám. Na východě navázaly naše jednotky styk s lehkými prvky Rudé armády. Činnost německého letectva na Slovensku poněkud zeslábla. Do bojů zasáhla poprvé naše letadla.

Tajný vysílač Národního osvobození oznámil k tomu, že čs. jednotky zajaly gen. Turance, který spolu s gen. Malárem velel slovenským jednotkám, které byly vyslány proti Rudé armádě. Turanec bude souzen. Boje na Slovensku vedou k dalšímu rozkladu tzv. bratislavských vládních kruhů. Vyslanec Bratislavy v Berlíně, Černák byl odvolán z Berlína a na jeho místo byl poslán Dr. Galánek, který až donedávna zastupoval Bratislavu v Sofii. Také Dr. Karvaš, který vedl Slovenskou národní banku, ztratil své místo. Převzal je Dr. Antonín Mederly.

NA SCHŮZI VŠESLOVANSKÉHO VÝBORU, jež se konala v pátek v Londýně na počest bojujícího Slovenska, byl hlavním řečníkem člen státní rady Vlado Klementis. Poslanec David ve svém proslovu zdůraznil, že slovenský národ svým bojem dokázal, že chce žít v jednotném, nedělitelném, československém státě. Vyjádřil důvěru, že i v českých zemích brzy dojde k povstání, které dokončí započaté dílo osvobození. Mezi dalšími řečníky byl Ivan Petruščák, který promluvil za Podkarpatské Ukrajince, plk. Štefanovič, jenž tlumočil city jihoslovanských národů, Štěpán Melanovský, který hovořil za Poláky. Pozdravy bulharského národa přinesl Baděv. Proslov sovětského novináře Jarošenka měl, jak se dalo očekávat, největší úspěch. Přítomní manifestovali svou lásku a důvěru k Sovětskému svazu, jehož Rudá armáda stojí na hranici Republiky.

ČS. NÁRODNÍ VÝBOR V PAŘÍŽI poslal min. zahraničí Janu Masarykovi poselství, v němž slibuje věrnost čs. vládě a prez. Benešovi.

Tomáš Garrigue Masaryk – podobizňa v novinách zo 14. septembra 1944 k článku na jeho pamiatku (Zdroj: Naše noviny, A ÚPN)

Karikatúra k aktuálnej situácii zo 17. septembra 1944 (Zdroj: Naše noviny, A ÚPN)

Radoslav Ragač • News about the Slovak National Uprising and the situation in Slovakia on the pages of the periodical Naše noviny in September 1944 (Part 1)

The periodical *Naše noviny* was founded in June 1940 by the Czechoslovak Army in Exile's decision as a part of efforts to increase cultural and educational activities in the military. The first issue of the newspaper was published on 14 June 1940. In 1944, the periodical retained its original format of several pages and was published as a daily newspaper by the Czechoslovak Independent Armoured Brigade Group. Both Czech and Slovak editors worked in the editorial office, and therefore articles were published in both languages.

The main sources of information about the situation in Slovakia included statements and actions of the Czechoslovak government and its members, monitoring of the *Slobodný vysielateľ* radio broadcast from Banská Bystrica, the official radio broadcast from Bratislava, reports from the rebel military command, and newspapers.

The editorial team viewed the uprising very positively as a "great act" of domestic resistance — a form of satisfaction and a clear declaration by Slovaks of their support for Czechoslovakia and democratic ideals. Occasionally, we also encounter reactions from the Protectorate government to the uprising. Despite factual errors and exaggeration of the rebel successes, this provides a little-known and content-rich perspective on the Slovak National Uprising through the eyes of the soldiers in our exile army.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD. (1975)

Archívnicko – históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde aj pedagogicky pôsobil. V minulosti riaditeľ Slovenského národného archívu (2008 – 2016) a generálny riaditeľ sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR (2016 – 2023). Aktuálne pôsobí ako riaditeľ Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Autor a spoluautor viacerých monografií, výskumných a výstavných projektov, početných vedeckých štúdií a popularizačných textov z rôznych historických oblastí. Expert na kultúrne dedičstvo.

Kontakt: radoslav.ragac@upn.gov.sk

SÚDNY PROCES S VELITEĽOM POHOTOVOSTNÉHO ODDIELU HG MALACKY EUGENOM HOLLÝM

ADAM BIELESZ

Jedným z hlavných cieľov obnovennej Československej republiky bolo potrestanie osôb, ktoré sa podieľali na zániku Československa, aktívne podporovali politické systémy, ktoré sa konštituovali od jesene 1938 na jeho území, prípadne boli pomocníkmi nacistického Nemecka a horthyovského Maďarska.¹ Do tohto rámca zapadali aj súdne procesy s predstaviteľmi režimu Slovenskej republiky, či už na najvyššej, alebo lokálnej úrovni. Dotkli sa aj života Eugena Hollého, niekdajšieho veliteľa miestneho veliteľstva Hlinkovej gardy (MV HG) v Malackách a veliteľa útvaru Pohotovostného oddielu HG (POHG) v Malackách.

Súdny proces s Eugenom Hollým sa uskutočnil v rámci inštitútu ľudového súdnictva. Nachvíľku sa pozastavme pri jeho konštituovaní. Ľudové súdnictvo vzniklo po roku 1945 ako súčasť právneho poriadku, ktorého cieľom bolo potrestať vojnových zločincov, zločiny proti ľudskosti a ďalšie konania. Na Slovensku sa tzv. retribúcia realizovala nariadením Slovenskej národnej rady (ďalej SNR) č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. Išlo o výsledok niekoľko týždňov trvajúcich rokovaní medzi predstaviteľmi Komunistickej strany Slovenska a Demokratickej strany.² Právnu úpravu schválilo zasadnutie SNR dňa 15. mája 1945. Nariadenie upravovalo päť trestných činov v piatich paragrafoch spolu s jednotlivo opísanými skutkovými

podstatami. Ustanovená bola trojstupňová štruktúra mimoriadnych ľudových súdov, ktoré mali rozdelenú pôsobnosť. Na vrchole ľudového súdnictva stál Národný súd (NS) v Bratislave, pod ktorého kompetenciu spadali súdne procesy s najvyššími politickými funkcionármi, za určitých okolností aj bývalí velitelia POHG. Na úrovni okresov a v prípade skutkov s dosahom v rámci okresu mali pôsobiť okresné ľudové súdy (OLS). Najnižšiu úroveň reprezentovali miestne ľudové súdy (MLS). Senát OLS tvoril jeden predseda a štyria prisedia, ktorí boli laickou zložkou retribučného súdnictva. Predsedom senátu a námestníkom museli byť sudcovia z povolania menovaní Povereníctvom pre pravosúdie, ktorí menovali aj prisedia súdu. Obžalobu tvoril obžalobca a jeho námestník, obaja menovaní na

návrh Povereníctva pre pravosúdie. Pri vynesení rozsudku neexistovala možnosť opravného prostriedku.³ Retribučné nariadenie nadobudlo účinnosť 23. mája 1945 a platilo jeden rok s možnosťou neskoršieho predĺženia.⁴ Samotné nariadenie obsahovalo len rámcovú úpravu priebehu retribučných procesov. Konkrétnu realizáciu súdnych procesov ošetrovalo vykonávacie nariadenie, ktoré prijal Zbor povereníkov dňa 5. júna 1945 ako vykonávacie nariadenie č. 55/1945 Zb. n. SNR k retribučnému nariadeniu. V nariadení bol upresnený charakter retroaktivity retribučného nariadenia, organizačné otázky a pod.⁵ Dňa 25. júla 1945 bolo retribučné nariadenie novelizované nariadením SNR č. 83/1945 Zb. n. SNR. O väzbe mohol senát rozhodovať v neúplnom zložení len za prítomnosti predsedu a ním

1 Vid' IX. bod Košického vládneho programu, základného dokumentu na ktorom sa po vojne obnovovala Československá republika: „Vláda bude považovať za svoju najzodpovednejšiu úlohu a za svoju mravnú povinnosť pred českým a slovenským národom, stíhať a vydať súdu a trestu všetkých vojnových previnilcov, všetkým zradcov, všetkých vedomých a aktívnych pomocníkov nemeckých alebo maďarských utláčateľov.“ Pamätná kniha národných výborov v dvojročníci. Bratislava: Karpatia, 1949, s. 15.

2 SYRNÝ, Marek. Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. *Acta Historica Neosoliensia*, 2003, č. 26, s. 138 – 139.

3 MALATINSKÝ, Michal. Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948. *Securitas Imperii*, 2009, č. 28, s. 141 – 151; DAXNER, Igor. *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945-1947*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 15 – 27.

4 MALATINSKÝ, M. Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948, s. 141 – 153.

5 MALATINSKÝ, M. Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948, s. 151 – 152.

určených dvoch prísediach. Doplne-
né boli možnosti vykonania popráv.
Zákonodarca upravil možnosť sankcií
pre prísediach pri NS a OLS, pokiaľ
tito nedodržiavali stanovené povin-
nosti.⁶ Pôvodne deklarované časové
obmedzenie sa na jar 1946 ukázalo
ako nedostatočné a SNR 14. mája pri-
jala novelu retribučného nariadenia
č. 57/1946 Zb. n. SNR. Táto právna
úprava nadobudla platnosť a účin-
nosť 22. mája 1946. Opäť sa upravila
možnosť sankcionovania prísediach,
ktorí si neplnili svoje povinnosti. Pri-
pustila sa tiež možnosť mimoriadneho
opravného prostriedku, ktorý však ne-
mal odkladný účinok na výkon trestu.
Proti oslobodzujúcemu a odsudzujú-
cemu rozsudku ho mohol podať iba
Úrad obžaloby pri Národnom súde, či
už v prospech, alebo neprospech obvi-
neného. Vymedzené boli aj dôvody, pri
ktorých tento nástroj mohol byť použi-
tý. Obvinený alebo obhajca mohli po-
dať mimoriadny opravný prostriedok
iba proti odsudzujúcemu rozsudku vy-
nesenému v neprítomnosti.⁷ Novelizá-
cia predĺžila účinnosť aj fungovanie ľu-
dového súdnictva až do 31. decembra
1947.⁸ Vývoj situácie opäť naznačoval,
že ľudové sudy neukončia svoju čin-
nosť do uvedeného termínu. Situáciu
riešilo nariadenie SNR č. 88/1947 Zb.
n. SNR. Konania pri NS, OLS a MLS
neukončené pred 31. decembrom 1947
spadli do gescie osobitných senátov
krajských súdov. Podstatne sa rozšíri-
la možnosť mimoriadnych opravných
prostriedkov a zároveň sa objavila aj

možnosť riadnych opravných pro-
striedkov. Uvedená právna úprava
vydržala len niekoľko mesiacov. Dňa
25. marca 1948 Ústavodárne národné
zhromaždenie prijalo zákon č. 33/1948
Sb., ktorým boli s drobnými zmenami
obnovené pôvodné nariadenia o retri-
búcii a ľudových súdoch. Táto úprava
ostala v praxi do konca roku 1948.
Okresné ľudové sudy do ukončenia
činnosti vyniesli rozsudky nad viac
ako 20-tisíc osobami. Oslobodených
bolo viac ako 12-tisíc osôb, takmer
8-tisíc ľudí bolo odsúdených.⁹

Spisy OLS v Malackách sa nachá-
dzajú v Štátnom archíve Bratislava vo
fonde *Okresné ľudové sudy 1945-1948*.
Z OLS Malacky sa dochovali spisy zo
súdnych procesov s viac ako 200 oso-
bami. Sem patria aj dokumenty zo
súdneho procesu s Eugenom Hollým.
Súdny spis obsahuje náležitosti ako
správu o zaistení, zápisnice o výslu-
chu zaisteného a jednotlivých svedkov,
obžalobu, ale aj zápisnicu z hlavného
pojednávania. Okrem týchto doku-
mentov v spise nájdeme aj dôkazové
materiály, ktoré na hlavnom pojed-
návaní plánovala predložiť obhajoba
a obžaloba. Naším primárnym cieľom
bolo chronologické zmapovanie prie-
behu celého súdneho procesu. Je dôle-
žité kritickým okom sledovať výpo-
vede obžalovaného, jednotlivých sved-
kov, ale aj vyjadrenia štátnych orgánov.
Uvedení protagonisti do súdneho
procesu vstupovali s rozličnými moti-
váciami. Z nášho uvažovania nemožno
vylúčiť ani povojnovú atmosféru, ktorá

sa vpísala do charakteru mimoriadne-
ho ľudového súdnictva. Aj z toho dô-
vodu sme sa usilovali o komparáciu
častí výpovedí s dostupnými materiál-
mi z iných archívov.

Na úvod krátky prehľad o lokálnej
situácii v Malackách. Z politického
hľadiska si najširšiu podporu v obci dr-
žali sociálni demokrati. Zhruba tretinu
hlasov získali v parlamentných voľbách
v roku 1935, ale aj obecných voľbách
v roku 1938.¹⁰ Posledné demokratické
volby v medzivojnovom Českosloven-
sku priniesli však sociálnym demokra-
tom koniec obdobia, keď držali funk-
ciu starostu. Jozefa Obselku nahradil
Michal Trnčík, kandidát Živnostenskej
strany, ktorá vo voľbách skončila až na
6. mieste. Dôvody Trnčíkovej nominá-
cie o niekoľko rokov neskôr priblížil
v liste Alexandrovi Machovi vtedajší
náčelník štábu HG Karol Danihel. Ten
bol v čase obecných volieb okresným
predsedom HSLS a zo svojej pozície
po voľbách inicioval spojenie niekoľ-
kých pravicových strán, ktoré v novom
obecnom zastupiteľstve mali zabezpe-
čiť pre Trnčíka dostatok hlasov na jeho
zvolenie v porovnaní s Obselkom.¹¹
Samotná HSLS v roku 1935 kandi-
dovala ako súčasť Autonomistického
bloku spolu s inými stranami. V meste
však získala iba polovicu hlasov sociál-
nych demokratov a predstihla ju aj Ná-
rodná obec fašistická, ktorá bola v ce-
loštátnom meradle len marginálnou
politickou silou. Zásadným spôsobom
ľudáci posilnili v obecných voľbách, aj
tak sociálnych demokratov nedobehli.

6 MALATINSKÝ, M. Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948, s. 154 – 155.

7 MALATINSKÝ, M. Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948, s. 158 – 160.

8 MALATINSKÝ, M. Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948, s. 164.

9 MALATINSKÝ, M. Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948, s. 164 – 165.

10 *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*. Praha: Státní úřad statistický, 1936, s. 75; Výsledky obecných volieb na Slovensku. *Robotnícke noviny*, roč. 35, 1938, č. 123, s. 2.

11 Počas medzivojnového Československa sa v obecných voľbách volilo len zastupiteľstvo. Zvolení poslanci si následne zo svojho streda volili starostu. Volebné výsledky naznačujú, že Trnčík mal v zastupiteľstve len tesnú väčšinu. Sociálni demokrati len samotní disponovali dvanástimi mandátmi v 35-člennom obecnom zastupiteľstve, pričom HSLS mala v meste len deväť poslancov. Danihel preto musel osloviť širšie spektrum politických strán od už spomínaných živnostníkov cez agrárnikov, ľudovcov až k československým fašistom. Aj za týchto okolností by sa však Trnčík mohol opierať prinajlepšom o 17 obecných poslancov. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), f. 604 – Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy (ďalej HV HG), archívne číslo (ďalej a. č.) 604-57-1, č. j. 815/Náč.42. Jozef Jursa – informácia; Výsledky obecných volieb na Slovensku, s. 2.

Ostatné politické strany v meste pôsobili, nedosahovali však podporu bežnú v celoštátnom meradle.¹²

Udalosti naviazané na prijatie Mníchovskej dohody a ustanovenie autonómie Slovenska sa dotkli aj situácie v lokálnej správe v Malackách. Činnosť obecného zastupiteľstva a starostu po formálnej stránke naďalej pokračovala. Podobne ako v iných obciach, vznikol aj v Malackách tzv. Národný výbor, mimozákonný orgán formálne určený na „pomoc obecným radám a obecným zastupiteľstvám, aby tak zo vzájomnosti vznikla jedna slovenská vôľa udržať poriadok...“¹³ V Malackách sa tento útvar vytvoril 12. októbra 1938. Viedol ho už zmieňovaný Danihel.¹⁴ Nemáme presnú informáciu, kedy presne Národný výbor v Malackách zanikol, bolo to však najneskôr 19. decembra 1938, keď o rozpustení týchto útvarov rozhodla autonómna vláda.¹⁵ Významnou udalosťou, ktorá symbolizovala politické zmeny v meste, bola manifestácia HG, ktorá sa uskutočnila v doobedňajších hodinách 14. novembra 1938. Okrem početných zástupcov z radov príslušníkov HG sa manifestácie zúčastnil aj jej vtedajší hlavný veliteľ Karol Sidor, minister autonómnej vlády Ferdinand Ďurčanský, ale aj ďalší vyššie postavení činitelia gardy samotnej. Mnohí z nich na manifestácii vystúpili s prejavmi, kde komentovali postoje novej politickej reprezentácie k českému či židovskému obyvateľstvu ako aj nedávno uskutočnenú Viedenskú arbitráž.¹⁶ Podobne ako na celoštátnej úrovni, aj

v Malackách prišlo k postupnému obmedzeniu politickej plurality. Niektoré strany boli priamo zakázané, iné sa po donútení včlenili do HSLS. V Malackách sa tento akt podľa informácií z tlače uskutočnil 20. novembra 1938 na stretnutí v miestnom hoteli Tatra.¹⁷ Ďalšou etapou v politických zmenách po Mníchovskej dohode boli voľby do autonómneho Snemu Slovenskej krajiny. Vzhľadom na obmedzenú politickú pluralitu a volebnú obštrukciu zo strany HSLS bola voličom predložená iba jedna kandidátka. Aj preto šlo už o demokratické voľby, ale skôr o formálny akt, ktorým si ľudáci politici chceli potvrdiť prebehnuvšie politické zmeny. Dobová tlač informovala aj o výsledkoch volieb. V Malackách hlasovalo v prospech jednotnej kandidátky 3 744 oprávnených voličov, nesúhlas vyjadrilo 37 osôb. Namiesto obecného zastupiteľstva riadila politické veci v obci tzv. mestská alebo obecná rada. Táto vo februári 1939 zrušila čestné občianstvo vtedy už bývalému prezidentovi Československa Edvardovi Benešovi.¹⁸ Dňa 2. februára 1939 Krajinský úrad rozpustil obecné zastupiteľstvo. O týždeň neskôr okresný úrad vymenoval na čelo obce vo funkcii vládneho komisára dovtedajšieho starostu Michala Trnčíka.¹⁹

Samostatnou kapitolou života v obci boli marcové udalosti roku 1939. Nešlo pritom ani tak o samotný 14. marec 1939, ako o nasledujúce dni a týždne. Deň po vzniku Slovenského štátu boli Malacky, podobne ako aj iné obce

na západnom Slovensku okupované nemeckými vojskami. Na niekoľko dní sa tieto útvary stali rozhodujúcim činiteľom života obce, či už z hľadiska bežného života jej obyvateľov alebo jej politického vývoja. Postupné upokojenie priniesol až podpis Ochrannej zmluvy, ktorej výsledkom bol okrem iného aj vznik Ochrannej zóny. Jej veliteľstvo sa ešte v roku 1939 usídlilo v Malackách, v priestoroch bývalých Moravských kasární. Nemecký vojenský element ostal v meste prítomný až do prechodu frontovej línie bez ohľadu na to, či išlo o vojakov dislokovaných v malackých kasárňach, alebo o ozbrojené zložky umiestnené vo vojenských objektoch v blízkosti Malaciek.²⁰ Predsedom HSLS v meste do začiatku roku 1940 ostával Karol Danihel. Jeho funkcie v štruktúrach HG však znemožňovali výkon jeho straníckej funkcie a na čele mestskej organizácie HSLS tak de facto stál Štefan Júza, ktorý sa do HSLS vrátil v roku 1938, po dvoch rokoch členstva v sociálnej demokracii. V obci pôsobila aj Deutsche Partei, sídlila tu jej organizačná zložka tzv. Ortsleitung. Na jej čele stál začiatkom roku 1940 Robert Röhrlich, zubný technik v Malackách.²¹

V obci žila skupina osôb, ktoré s politickým vývojom nesúhlasili. Ako vyplýva z dokumentov, ktoré vypracoval okresný úrad či okresné žandárske veliteľstvo, sledované boli najmä aktivity komunistického odboja. V apríli 1940 malackí žandári zaistili Jozefa Popelku, Tomáša Pospíšila a Jozefa Buraja. Dôvodom zaistenia bolo

12 Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935, s. 75; Výsledky obecných volieb na Slovensku, s. 2.

13 SOKOLOVIČ, Peter. Národný výbor v Trnave a jeho vzťahy k Hlinkovej garde. *Historické rozhľady*, roč. 2, 2005, č. 2, s. 160 – 161.

14 Ozveny našich miest a dedín. *Slovák*, roč. 20, 1938, č. 235, s. 4.

15 TIŠLIAR, Pavol. K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: LACKO, Martin, ed. *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Bratislava: MERKURY, 2003, s. 57 – 58.

16 Všetci oddelení Slováci zpět do vlasti. *Slovenský hlas*, roč. 1, 1938, č. 261, s. 2; Manifestačný nástup Hlinkových gárd v Malackách. *Slovenský denník*, roč. 21, 1938, č. 264, s. 2; Záhorie sa vyznamenalo. *Slovák*, roč. 20, 1938, č. 260, s. 3.

17 Od Tatier k Dunaju pod jednu zástavu. *Slovák*, roč. 20, 1938, č. 268, s. 3.

18 Drobnice z Malaciek. *Slovák*, roč. 21, 1939, č. 33, s. 5.

19 Malacky dostaly vládneho komisára. *Slovák*, roč. 21, 1939, č. 36, s. 6.

20 BIELESZ, Adam. *Obyvateľstvo a štátna moc na Slovensku vo vzťahu k nemeckej armáde v rokoch 1939 – 1945*. Dizertačná práca. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2023, s. 16 – 53.

21 A ÚPN, f. 209 – Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB), a. č. 209-758-6, č. j. 128/1940 – prez. Politické strany – činnosť.

Vzhľadom na svoju geografickú polohu sa Malaciek zásadným spôsobom nedotklo vypuknutie Slovenského národného povstania. Niekoľko Maláčanov sa odbojovej akcie zúčastnilo, najčastejšie išlo o osoby, ktoré v čase povstania vykonávali vojenskú prezenčnú službu v posádke, ktorej vojaci prešli na povstalecké územie. Približovanie vojny sa však do života obce prepísalo iným spôsobom. Asi najvýznamnejšie sa to prejavilo 20. septembra 1944, keď sa cieľom bombardovacieho náletu amerického letectva stalo neďaleké letisko Malacky – Nový Dvor, používané v čase SNP aj ako letecká základňa pre nemecké letectvo zasahujúce proti povstaleckej akcii na strednom Slovensku.

Prihláška Eugena Hollého do Hlinkovej gardy (Zdroj: ŠA Bratislava)

Bombardovanie bolo úspešné, zasiahlo však aj civilistami obývané oblasti a v Malackách znamenalo niekoľko strát na životoch.²⁶ Dopady leteckých

bômb do katastra obce boli zaznamenané predtým, ale aj po nálete, a to až do prechodu frontovej línie dňa 4. apríla 1945.²⁷

22 A ÚPN, f. 209 –ÚŠB, a. č. 209-758-6, č. j. 254/1940 – prez. Komunisti – periodická zpráva za mesiac apríl 1940.

23 A ÚPN, f. 209 –ÚŠB, a. č. 209-758-6, č. j. 150/1941 – prez. Komunisti – periodická zpráva za mesiac apríl 1941.

24 Presnejšie by bolo uviesť, že išlo o osoby, ktoré spadali pod rasovú definíciu pojmu Žid, ktorá vychádzala z tzv. Židovského kódexu. Vyššie uvedený počet nemusel byť konečný, nakoľko sa doň nepočítali osoby mužského pohlavia, ktoré v čase súpisu vykonávali vojenskú prezenčnú službu. Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond Ministerstvo vnútra 1938-1945 (ďalej f. MV 38-45), šk. č. 185. Súpis Židov okresu Malacky; *Súpis Židov podľa §-u 6 nariadenia č. 198/1941 Sl. z. - smernice* [online]. [cit. 2024-07-30]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/data/supis-zidov/supis-zidov-smernica.pdf>; *Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov* [online]. [cit. 2024-04-05]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf

25 *Yad Vashem Collections - Names - Search Results* [online]. [cit. 2024-07-29]. Dostupné na: https://collections.yadvashem.org/en/names/search-results?page=1&s_place+war+search+en=Malacky&t_place+war+search+en=vvSynonym&f+fate+en=murdered

26 A ÚPN, f. 209 –ÚŠB, a. č. 209-758-6, č. j. D1-100/1944. Zpráva politická vo všeobecnosti za mesiac september 1944.

27 A ÚPN, f. 209 –ÚŠB, a. č. 209-758-6, č. j. D1-235/1945. Situačná zpráva za dobu od 6. decembra 1944 do 1. februára 1945.

166
44
B/9

Soznam udelených pamätných medailí za zásluhy o
vydobytie slovenskej samostatnosti gardistom
z Malaciek.

Ján Ďuriš, neb.		
✓ Gustáv Gellinger	28.XII.1898	voj. v zál.
✓ Jozef (Krepš) KREPS	12.XII.1903	čat. v zál.
✓ Mikuláš Stiftner	6. X. 1905	voj. v zál.
✓ Ľudovít Brázdoviš	25.VI. 1897	čat. v zál.
✓ Ladislav Retzer	25.IV.1905	des. v zál.
✓ Ján Papoušek	4.VII.1909	nevojak
✓ Jozef Chudej	4. V. 1904	—
✓ Ernest Bilik	31.I. 1915	—
✓ Mikuláš Werner	14.VIII.1909	—
✓ Frdriech Hamuš	19.XII.1893	rot. v zál.
✓ Belo Budinský	20. I. 1898	mpor. v zál.
✓ František Sláma	22.VIII. 1909	per. v zál.
✓ Ľudvik Kolman	1903	nevojak
✓ Peter Straka	29.VI.1904	čat. v zál.
✓ Eugen Hollý	15.V. 1909	per. v zál.
✓ Ing. Štefan Kapsa	10.VIII.1898	mpor. v zál.
✓ Štefan Baňár	20.VII.1907	nevojak
✓ František Konečný	27.X. 1907	—
✓ Štefan Blažíček	18.VII.1883	zástavník
✓ Ľudovít Kadreba	24.VIII.1901	nevojak
✓ Karol Pullman	24.I.1900	voj. v zál.
✓ Vojtech Kvassay	14.IV.1909	slob. v zál.
✓ František Bilkovič	7.X.1893	des. v zál.
✓ Vincent Miklaš	8.II.1908	slob. v zál.
✓ Anton Živica	21.III.1894	—
✓ Ján Blažíček	24.IV.1898	čat. v zál.
✓ Ferdinand Osuský	14.VII.1897	voj. v zál.
✓ Matej Kučera	19 II.1895	rot. v zál.
✓ Štefan Šelo	16.VIII.1891	des. v zál.
✓ Jozef Žďimal	11.VII.1909	nevojak
✓ Viliam Pullman	16.VI.1902	čat. v zál.
✓ František Hirner	18.X.1880	slob. v zál.
✓ Ján Šišulák	12.V.1893	des. v zál.
✓ Štefan Albrecht	20. VIII.1896	voj. v zál.
✓ Vojtech Konečný	16.IV.1913	—
✓ Vincent Albrecht	22.I.1898	slob. v zál.
✓ Jozef Bernhauser	23.II.1901	voj. v zál.

Zoznam udelených pamätných medailí za zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti gardistom z Malaciek (Zdroj: Archív ÚPN)

Mnohé z vyššie uvedených udalostí Eugen Hollý sám zažil, hoci nebol rodeným Malačanom. Narodil sa 15. mája 1909 v obci Sekule, ktorá sa

nachádza zhruba 20 kilometrov od Malaciek. V neďalekom Moravskom Jáne navštevoval ľudovú školu. Po jej skončení študoval tri roky na reálnom

gymnáziu v Žiline a rok v meštianskej škole v Bojniciach. Nasledovali dovedna štyri roky štúdií na obchodných akadémiách v Trenčíne a Nitre. Maturoval v roku 1931. Neskôr nastúpil na vojenskú prezenčnú službu u delostreleckého pluku v Žiline. Po vojenskej službe sa v živote Eugena Hollého rýchlo menili zamestnania. Bol učiteľom, štátnym úradníkom. V roku 1935 si našiel prácu ako účtovník vo Vojenských lesných podnikoch (VLP) v Malackách. Počas septembra 1938 bol mobilizovaný v československej armáde ako výkonný rotmajster delostreleckého pešieho pluku 9.²⁸ Slúžil na bližšie neurčenom mieste na vtedajších československo-maďarských hraniciach, ktorej podoba sa po Viedenskej arbitráži zásadným spôsobom zmenila. Vojenskú službu Eugen Hollý ukončil 6. decembra 1938. Po návrate do Malaciek, 9. decembra 1938 sa Hollý v mieste svojho bydliska prihlásil do HG.²⁹ Nasledujúci mesiac, dňa 5. januára 1939 sa Hollý stal aj členom HSLS. Počas súdneho procesu opakovane tvrdil, že v prvých rokoch pôsobil len ako radový člen HG. Dostupné pramene však jeho činnosť vykresľujú v inom svetle. Hollý sa napríklad objavil na zozname osôb, ktoré dostali pamätne medaily za „zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti gardistom z Malaciek“.³⁰ V máji 1940 mal na starosti mimoriadne cvičenie príslušníkov Hlinkovej gardy. Cieľom cvičenia bolo pripraviť čestnú jednotku na privítanie ministra národnej obrany Ferdinanda Čatloša a vtedajšieho hlavného veliteľa HG Františka Galana. Tí mali do Malaciek prísť kvôli odhaleniu pomníku padlým vojakom.³¹ Najvýraznejším zlomom

28 Vojenský historický archív – centrálna registratúra Trnava (VHA – CR Trnava), Eugen Jozef Hollý – Dotazník k prihláške do čs. brannej moci.

29 Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA BA), fond Okresné ľudové súdy 1945-1948 (ďalej f. OLS 45-48), škatuľa číslo 8 (ďalej šk. č. 8), Tľud 50/1945. Životopis; ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8 Tľud 50/1945. Prihláška do HG.

30 Ide o vyznamenanie udeľované na základe vládneho nariadenia č. 95 z 8. mája 1939 o vyznamenaní za hrdinstvo v bojoch za zabezpečenie samostatnosti slovenského národa a medaile za zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti. Zo zoznamu nejde presne určiť, aký druh činnosti viedol u Eugena Hollého k udeleniu vyznamenania. *Slovenský zákonník 1939* [online]. [cit. 2024-03-21]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/Slovensky-zakonnik-1939.pdf>; A ÚPN, f. 604 –HV HG, a. č. 604-59-2. Soznam udelených pamätných medailí za zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti gardistom z Malaciek.

31 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-59-2, č. j. 286/1940. Soznam udelených pamätných medailí za zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti gardistom z Malaciek.

však bola jeho účasť na osobitnom kurze SS pre príslušníkov Vybraných jednotiek HG (ďalej VJHG) v nemeckom Sennheime, ktorý sa uskutočnil v januári 1942.³² Po návrate z kurzu postupne stúpil v lokálnych štruktúrach HG. Z titulu absolvovaného výcviku v Nemecku dozeral na branný výcvik v okrese pre príslušníkov VJHG.³³ Neskôr sa už vo funkcii miestneho veliteľa HG Malacky zúčastňoval politických školení v okrese.³⁴

Vo funkcii miestneho veliteľa Hollého zastihlo aj vypuknutie SNP. V chaotickej situácii po 29. auguste 1944 prišlo k zmenám v štruktúre HG. Dňa 7. septembra 1944 sa náčelníkom štábu Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (ďalej HV HG) a faktickým veliteľom HG stal Otomar Kubala. Na základe jeho rozkazov sa začali tvoriť tzv. aktivované jednotky, ktoré sa ešte v polovici septembra transformovali na Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. Primárnym cieľom príslušníkov POHG bola činnosť proti povstalcovi, či už samostatne, alebo v spolupráci s nemeckými vojenskými a bezpečnostnými zložkami. Zachytená je existencia 37 útvarov POHG vrátane toho malackého. Vznik POHG v Malackách nevieme datovať presne.³⁵ Eugen Hollý neskôr vypovedal, že ako príslušník POHG začal pôsobiť 24. septembra 1944. V jednom zo zoznamov príslušníkov HG Malacky sa pri jednom členovi ako najskorší dátum služby udáva 25. september 1944.³⁶ Z týchto a ďalších prameňov

Otomar Kubala, na obrázku pred súdom 12. augusta 1946 (Zdroj: Archív TASR)

možno približne zasadiť vznik malackého útvaru POHG do druhej polovice septembra 1944.

Len niekoľko týždňov po nástupe do POHG sa Eugen Hollý stal veliteľom POHG v Malackách. Jeho nástup do funkcie rovnako nevieme datovať celkom presne, avšak v rozkaze HV HG z 19. októbra 1944, kde mu bola prepožičaná nižšia dôstojnícka hodnosť zbrojníka, je uvedený už ako veliteľ POHG Malacky.³⁷ Obžalobca pri

OES mu po skončení vojny dával za vinu podiel na zaistovacích či protipartizánskych akciách. O takmer dva mesiace neskôr, dňa 12. januára 1945 bola Hollému prepožičaná dôstojnícka hodnosť nadzbrojníka.³⁸ Pred prechodom frontovej línie utiekol spolu s rodinou do Nemecka, kde zotrval až do skončenia vojny. Ešte v júni 1945 sa vrátil do Československa. V Malackách bol zaistený 6. júna 1945. Daný bol do väzby Okresného

32 Útvar VJHG vznikol z roku 1941. Medzi príslušníkmi sa mala vychovávať budúca elita Hlinkovej gardy. Okrem ideových predpokladov mali príslušníci VJHG spĺňať aj fyzické parametre vychádzajúce z nacistických rasových teórií. Na Slovensku výcvik príslušníkov VJHG prebiehal pod taktovkou nemeckých inštruktorov na Veliteľskej škole HG v Bojniciach. Najvhodnejší frekventanti boli vybraní na už zmienený kurz do Sennheimu. Najúspešnejší frekventanti získali vyznamenanie tzv. Odznak brannosti, čo sa v Sennheime podarilo aj Hollému. KÁRPÁTY, Vojtech. Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 1, s. 13; ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Hollý Eugen, geb. 15. 5. 1909; HRUBOŇ, Anton. *Fašizmus náš slovenský*. Bratislava: Premedia, 2021, s. 151 – 155; Odznak brannosti – túžba každého Slováka. *Naša telovýchova*, roč. 3, 1942, č. 14 – 16, s. 169.

33 HG Malacky o odznak brannosti. *Gardista*, roč. 4, 1942, č. 210, s. 4; A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-66-3, č. j. 2911/III. Odd. 1942. Rozdeľovník ÚJHG – na župy, okresy – určenie dozoru nad výcvikom.

34 Porady OV HG v Malackách. *Gardista*, roč. 5, 1943, č. 38, s. 4.

35 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica napísaná dňa 5. októbra 1946 pri okresnom súde v Malackách.

36 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-3. Príloha k rozkazu VPO "Lipa" č. 56 čl. III.

37 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-3. Rozkaz č. 35.

38 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-2. Rozkaz č. 8.

Čl. III. Prepožičanie
dôstoj. hodnosti HG. 22. IX. 1944 prepožičiavam dňom 19. X. 1944 hodnosť
zbrojníka HG:

- 1./ skup. Eugenovi Hollému, veliteľovi PO "Bôr",
- 2./ druž. Fridrichovi Hanušovi, zást. vel. PO "Bôr",
- 3./ Ladislavovi Retzerovi, veliteľovi u PO "Bôr",
- 4./ Jozefovi Šútovskému, veliteľovi u PO "Bôr",
- 5./ Ladislavovi Mazalovi, zást. veliteľa DV "Gaštan"
- 6./ Ladislavovi Lacušovi, ref. u DV "Gaštan",
- 7./ Pavlovi Poliakovi, veliteľovi PO "Breza",
- 8./ Jurajovi Lackovičovi, zást. vel. PO "Breza",
- 9./ Františkovi Huštovi, veliteľovi u PO "Breza".

Prepožičaná hodnosť zbrojníka
stáva sa trvalou len po složení predpísanej skúšky.
V opačnom prípade hodnosť zaniká rozpustením PO,
alebo uvoľnením z funkcie v PO.

Prepožičanie hodnosti zbrojníka Eugenovi Hollému zo dňa 19. októbra 1944 (Zdroj: Archív ÚPN)

národného výboru (ONV) Malacky.³⁹ Jeho prípad pripadol pod gesciu OLS Malacky.

Zaistenie a prvotné vyšetrovacie úkony previedol strážmajster Ľudovít Špirko zo stanice Národnej bezpečnosti (NB) v Malackách. Ako svedkov vypočul všetkých vtedajších členov Miestneho národného výboru (MNV) v Malackách, ktorí potvrdili podozrenia, tak ako sú uvedené v návrhu na zaistenie. Hollý, naopak, tieto skutočnosti popieral a tvrdil, že bol len formálnym príslušníkom HG. Vyšetrujúci príslušník NB 16. augusta 1945 rozhodol o postavení Eugena Hollého pred OLS.⁴⁰ Obžalobca OLS

Karol Urbanič žiadal ponechať Hollého vo väzobnom trestnom stíhaní.⁴¹ Hollý už v novembri 1945 žiadal neúspešne o prepustenie.⁴² Žiadosť dôvodil neutešenými sociálnymi pomermi vo vlastnej rodine. Činnosť v HG/POHG obhajoval nutnosťou plniť rozkazy s dodatkom, že nikomu neublížil. Za vinu mu bol dávany aktívny podiel na zaistení dvoch obyvateľov obce, a síce Augustína Ellingera a Ladislava Meštana. Hollý oponoval, že spoluorganizoval vyslanie deputácie na generálny sekretariát HSLS, kde žiadal o vysvetlenie dôvodov zaistenia vyššie uvedených osôb. Tvrdil, že prvému menovanému z dvojice

vydal osvedčenie o politickej spoľahlivosti, ktoré mu malo zabezpečiť prepustenie. Na dôvažok doplnil, že so spolupracovníkmi Ladislavom Retzerom⁴³ a Mikulášom Štiftnerom dosiahli výmaz osôb zo zoznamu na zaistenie, ktoré im predložili príslušníci nemeckých bezpečnostných zložiek.⁴⁴ Dve zo zaistených osôb mali byť po čase prepustené z väzenia Sicherheitsdienstu (ďalej SD) v Senici, a to opäť na popud Hollého, Retzera a Štiftnera. Okrem toho Hollý vypovedal, že niekoľko obyvateľov okresu Malacky od neho dostalo svedectvo o spoľahlivosti vrátane osôb, ktoré sa vracali z povstaleckého územia.⁴⁵

Dňa 1. decembra 1945 Eugen Hollý listom požiadal o pomoc miestnu organizáciu Komunistickej strany Slovenska (MO KSS) v Malackách. Časť tejto žiadosti je v zásade podobná žiadosti poslanej predtým na OLS. Žiadosť orgánom KSS Hollý doplnil doznáním, že v rámci HG pôsobil aj ako športový funkcionár a „*hľadel na všetkých ako na športovcov a nie ako na príslušníkov toho, alebo onoho politického smeru*“. MO KSS na list reagovala a 9. decembra ho poslala OLS v Malackách s dodatkom, že niektoré dotknuté osoby svedecky potvrdili Hollého vyjadrenia.⁴⁶

Prvý výsluch obvineného sa uskutočnil 15. decembra 1945. Eugen Hollý bol obvinený na základe tretieho

39 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Hollý Eugen z Malaciek – politicky nespohľadivá osoba – zaistenie.

40 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Hollý Eugen z Malaciek – politicky nespohľadivá osoba – zaistenie.

41 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945, č. j. 78/1945.

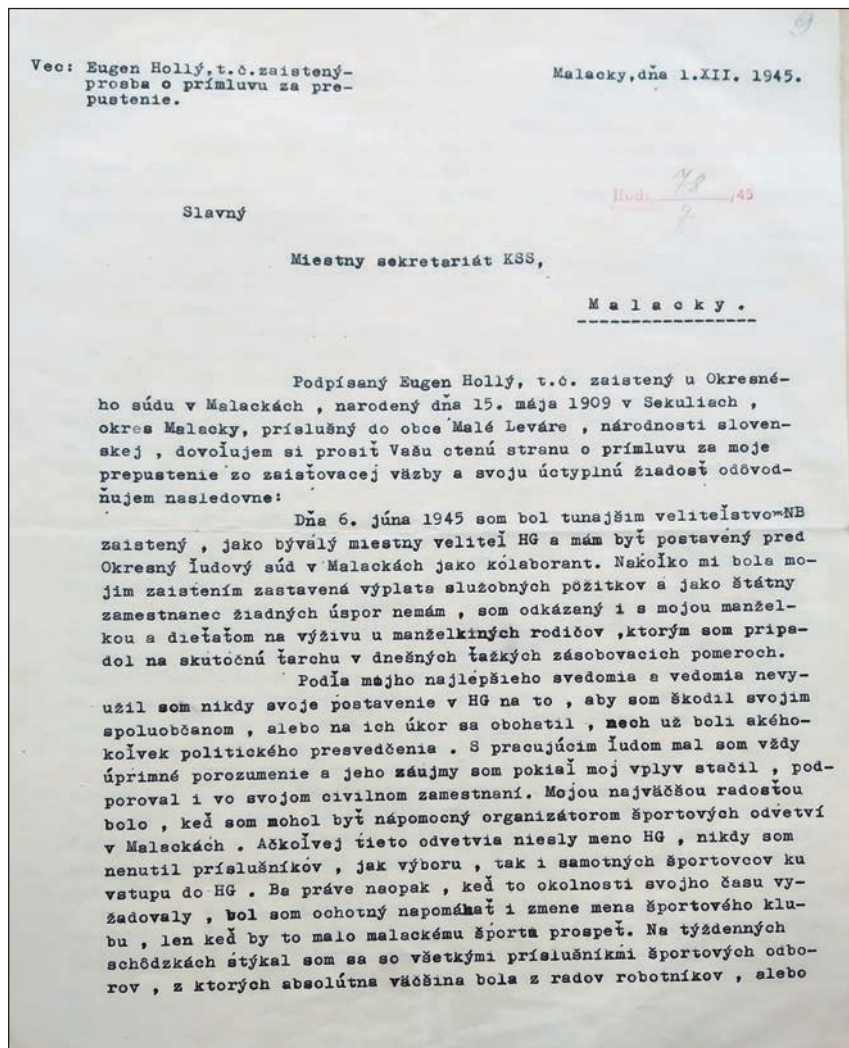
42 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Eugen Hollý – prosba o prepustenie zo zaistovacej väzby.

43 Hollého predchodca vo funkcii veliteľa MV HG Malacky.

44 Podľa ich výpovede išlo o príslušníkov Sicherheitsdienstu zo Senice patriacich do tzv. Operačnej skupiny H (Einsatzgruppe H). Gro jej činnosti spočívalo v perzekúcii židovského obyvateľstva, ale aj aktivitách zameraných proti odbojovému hnutiu. Okrem samotného veliteľstva operačnej skupiny sa na území Slovenska nachádzalo niekoľko veliteľstiev operujúcich pod velením Operačnej skupiny H. Na území okresu Malacky vyvíjali činnosť príslušníci Kommando 7a/Sonderkommando 7a (SK 7a) so sídlami v Senici, Ružomberku či Žiline. Súčasťou SK 7a boli aj tzv. styčné body. V okrese Malacky sa jeden zo styčných bodov nachádzal v obci Gajary. ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka. *Einsatzgruppe H : působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejich příslušníků*. Praha: Academia, 2015, s. 67 – 114.

45 Za zmienku stojí rozkaz náčelníka HV HG z 10. novembra 1944. Rádovi príslušníci, ale aj velitelia gardistických útvarov dostali zákaz akýmkoľvek spôsobom intervenovať za osoby, ktoré zaistili/zajali nemecké vojenské a bezpečnostné zložky. V prípade, ak príslušník HG intervenoval za prepustenie zaistenej osoby, mohol byť vnímaný ako spoluvinník za predpokladu, „*ak sa zaistenému dokázu akékoľvek trestné činy*“. ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Eugen Hollý – prosba o prepustenie zo zaistovacej väzby; A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-3. Rozkaz č. 52.

46 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Eugen Hollý, t. č. zaistený – prosba o prímluvu za prepustenie.

Prošba o „prímluvu“ za prepustenie (Zdroj: ŠA Bratislava)

paragrafu vyššie zmieneného retribučného nariadenia SNR.⁴⁷ Hollý opäť priznal pôsobenie v HSLS a prechod rôznymi druhmi funkcií v štruktúrach HG, vedenie HG a POHG v meste však ospravedlňoval žiadosťou niektorých členov vedenia HSLS v Malackách. Priznal účasť na kurze HG v Sennheime,

tvrdil však, že išlo len o bežný armádny či športový výcvik. Toto vyjadrenie však bolo v rozpore s realitou. Sennheimský kurz sa v dobovej tlači z obdobia druhej svetovej vojny niekoľkokrát objavil a z článkov je pomerne jasné, že okrem športového či branného výcviku boli frekventanti podrobení aj

politickému školeniu v duchu nacistickej ideológie.⁴⁸ V samotnom súdnom spise sa dochovalo Hollého vysvedčenie z kurzu, z ktorého vyplýva, že účastníci boli hodnotení aj inak ako len po stránke pohybovej či brannej zdatnosti. Jednou z oblastí hodnotenia bol aj tzv. svetonázor (v origináli *Weltanschauung*). Hollého hodnotenie obsahuje slovné konštrukcie ako „presvedčený gardista“ či „dobrý ideologický postoj s menej rozsiahlymi znalosťami“.⁴⁹

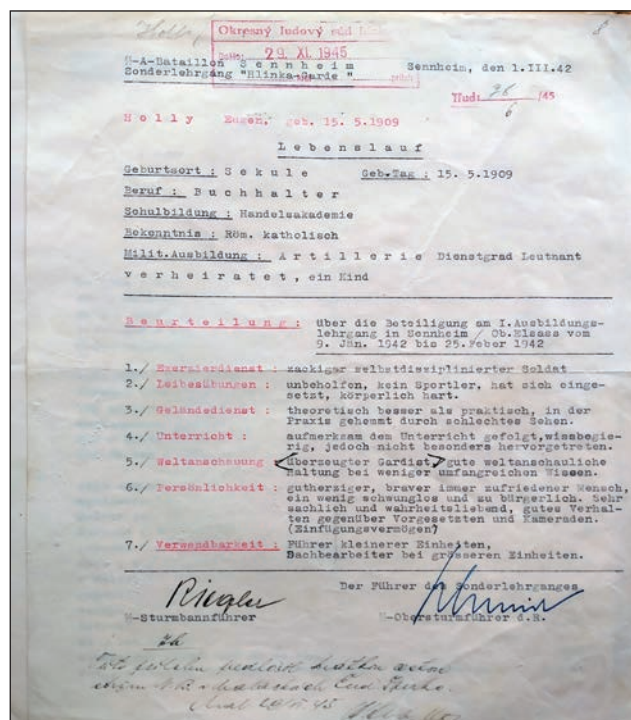
K otázke zaistenia niekoľkých osôb na jeseň 1944 sa Hollý opäť odvolal na nutnosť plniť rozkaz HV HG. Tvrdil však, že zaistil iba Ellingera s Mešťanom. Dodal, že Ellingera neskôr sám odporúčal prepustiť a Mešťan bol neskôr z väzenia prepustený. Tiež sa v jeho výpovedi opäť objavilo tvrdenia o zložení delegácie, ktorá chcela zakročiť proti zaškoľovaniu a to nielen na HV HG ale aj na generálnom sekretariáte HSLS. Rezolútne odmietol obvinenia z pomoci gestapu či z boja proti partizánom. Na rozdiel od predchádzajúcej výpovede Hollý opísal svoje osudy na jar 1945 pred prechodom frontovej línie. S riaditeľom VLP Alojzom d'Agnom a rodinou mal plánovať odchod do Rakúska v snahe zachrániť seba a rodinu. Nezmiel sa pritom, že uprostred marca 1945 bol určený do veliteľskej školy HG v Kienschlagu (dnes Prosečnice, Stredočeský kraj). Prameň, z ktorého táto informácia pochádza, je datovaný na 13. marca 1945 a z jeho charakteru nevieme s určitosťou potvrdiť, či sa školy naozaj zúčastnil, resp. aké boli ďalšie okolnosti jeho účasti v kurze.⁵⁰ V každom prípade sa Eugen Hollý na konci druhej svetovej vojny nachádzal v Nemecku. Spojeneckými

47 Uvedený paragraf vymedzoval skutkovú podstatu tzv. kolaborantstva. *Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva* [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné na: https://sk.wikisource.org/wiki/Nariadenie_Slovenskej_n%C3%A1rodnej_rady_%C4%BD._33_zo_d%C5%88a_15._m%C3%A1ja_1945_o_potrestan%C3%AD_fa%C5%A1istik%C3%BDch_zlo%C4%8Dincov_okupantov_zradcov_a_kolaborantov_a_o_zriaden%C3%AD_%C4%BEudov%C3%A9ho_s%C3%BDadnictva

48 KLAS, Jozef. Zo života úderníkov HG v Sennheime. *Gardista*, roč. 4, 1942, č. 50, s. 7; BALÚCH, Augustín. Úderníci Hlinkovej gardy zasa doma. *Nový svet*, roč. 17, 1942, č. 11, s. 3; BALÚCH, Augustín. Úderníci Hlinkovej gardy zasa doma. *Nový svet*, roč. 17, 1942, č. 11, s. 3; Hlinkova garda na východe. *Náš boj*, roč. 3, 1945, č. 13, s. 3.

49 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Hollý Eugen, geb. 15. 5. 1909.

50 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-2. Soznam frekventantov určených do Veliteľskej školy HG v Kienschlagu.

Časť vysvedčenia z kurzu, ktorý Hollý absolvoval v Sennheime
(Zdroj: ŠA Bratislava)

23. decembra 1944 bola Šutovskému prepožičaná nadzbrojnícka hodnosť.⁵⁵ Hollému bola nadzbrojnícka hodnosť prepožičaná ešte neskôr, a to rozkazom z 12. januára 1945 s antedatovanou platnosťou od 1. januára 1945.⁵⁶ Prišlo aj na vyjadrenie k účasti na protipartizánskych akciách v obci Plavecký Mikuláš na jeseň roku 1944 Eugen Holý ohradil proti obvineniam. Tvrdil, že išlo len o výpomoc žandárskej stanici kvôli vyrabovaniu tzv. Musilovho majera v blízkosti obce.⁵⁷ Ako poľahčujúcu okolnosť Holý opakovane zmienil aj pozitívne vzťahy s ľavicovo politicky

51 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica spísaná 15. decembra 1945.

52 VHA – CR Trnava, Eugen Jozef Hollý – Prihláška do čs. armády.

53 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica spísaná 15. decembra 1945.

54 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-3. Rozkaz č. 35.

55 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-1. Rozkaz č. 82.

56 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-2. Rozkaz č. 8.

57 V okolí obce prišlo od jesene 1944 k niekoľkým prestrelkám medzi partizánmi a vojenskými/bezpečnostnými zložkami nacistického Nemecka, ale aj Slovenskej republiky. Korunu všetkému dali popravy a odvlečenie časti mužského obyvateľstva v apríli 1945 bezprostredne pred oslobodením obce. Podľa pamätníka četníckej/žandárskej stanice obce Plavecký Mikuláš však Karol Musil, vlastník vyššie zmieňovaného majera, naozaj nahlásil dve lúpežné prepadnutia. Žandárska stanica neskôr identifikovala dve osoby, ktoré označila ako známych zločincov, ktorí sa vydávali za partizánov. ŠA BA, fond Okresné četnícke a žandárske veliteľstvo v Malackách (ďalej f. OČAŽV v MA), šk. č. 1. Pamätník veliteľstvi četníckej stanice Plavecký Svatý Mikuláš.

naladenými členmi športového oddielu HG Malacky.⁵⁸

Obžalobca požiadal 18. decembra 1945 o prepustenie Hollého z väzby.⁵⁹ Senát OLS na zasadnutí dňa 16. januára 1946 rozhodol o prepustení Eugena Hollého z predbežnej väzby a stíhania na slobode. Hollý dostal príkaz zdržovať sa v Malackách. Nesmel verejne vystupovať a vždy v stredu a nedelu sa mal hlásiť na stanici NB v Malackách. Súdny proces pokračoval. Obžaloba žiadala vypočuť ako svedkov členov MNV v Malackách z obdobia, keď bol Eugen Hollý zaistený. Obhajoba, naopak, požadovala vypočuť osoby, u ktorých sa počítalo s výpoveďou v Hollého prospech.⁶⁰

Prvé svedecké výpovede sa uskutočnili 19. septembra 1946. Vyššie uvedený Štefan Mládek, v čase výpovede predseda MNV Malacky, ako svedok obžaloby nevedel uviesť, čo sa na jeseň 1944 v Malackách odohrávalo. Zdôvodnil to neprítomnosťou v meste od 17. októbra 1944.⁶¹ Potvrdil však, že Hollý bol veliteľom MV HG. K ďalším otázkam sa vyjadril nevedel, keďže do Malaciek sa podľa vlastných slov vrátil až 8. apríla 1945. Dodal však, že Hollého aktivity boli predmetom preverovania na prvých povojnových zasadnutiach MNV. Preverený nebol práve kvôli funkciám v HG.⁶²

Prednosta MNV a bývalý veliteľ okresného veliteľstva Hlinkovej gardy

(OV HG) Vojtech Budinský sa vyjadril k okolnostiam vzniku útvaru POHG v Malackách. Podľa jeho výpovede krátko po vypuknutí SNP prišiel do obce Otomar Kubala a dal si mestské elity zavolať do Sokolovne,⁶³ ktorú vtedy používala HG. Žiadal vytvoriť oddiel POHG, v čom mu však Budinský oponoval s tvrdením, že garda v Malackách je „celkom diskvalifikovaná“, čo mali potvrdiť aj ďalší účastníci stretnutia. Kubala s hnevom opustil poradu. Podľa Budinského informácií z druhej ruky však útvar POHG v Malackách predsa len začal vznikať. Jeho založenie mali na svedomí bývalý veliteľ MV HG Ladislav Retzer a ďalší člen HG Ján Racsko. Obaja spolu s pomocou ministerstva národnej obrany (MNO) začali tvoriť útvar POHG tak, že MNO začalo rozosielať povolávacie rozkazy k výkonu vojenskej služby v útvaru POHG. S Hollým sa ako s veliteľom MV HG počítalo aj do veliteľskej pozície v malackom útvaru POHG. Budinský sa vyjadril aj k prípadu vyslania delegácie na generálny sekretariát HSLS. Spolu s ďalšími lokálnymi činovníkmi bol členom delegácie, ktorú na generálnom sekretariáte HSLS prijal generálny tajomník Pavol Opluštil.⁶⁴ Ten mal prítomným odpovedať, že o zaistovaní nič nevie a všetky akcie robia Nemci bez vplyvu štátnych orgánov na HSLS. Popudom na zatýkanie malo byť udanie nemeckého štátneho príslušníka, výrobcu čiapok,

istého Balača, ktorý mal byť aj členom Deutsche Partei (DP). Podľa rozsudku v súdnom procese s ďalším malackým príslušníkom HG Ľudovítom Brázdovičom by mohlo ísť o Františka Balača, ktorý koncom februára 1944 požiadal úrady v Malackách o povolenie k pobytu.⁶⁵

Nasledujúce zaistovacie akcie mali prebiehať výhradne po línii nemeckých bezpečnostných zložiek, pričom gardisti mali poskytovať len asistenčné služby. Za zodpovednú osobu na nemeckej strane Budinský označil istého Wurlitzera, o ktorom tvrdil, že bol veliteľom gestapa v obci. iniciátora všetkých akcií Budinský označil veliteľa gestapa v Malackách Wurlitzera. Nositeľ podobného priezviska sa v Malackách skutočne pohyboval. Išlo o nadporučíka Artura Wurlitzera, ktorý však nebol príslušníkom gestapa, ale veliteľom nemeckého poľného žandárstva v Ochrannej zóne. Do kompetencie tohto útvaru patrili aj bezpečnostné úlohy, ktoré však boli spojené skôr s ochranou nemeckých vojsk dislokovanych v Ochrannej zóne.⁶⁶ Budinský v zhode s Hollého slovami vypovedal o akcii POHG v Plaveckom Mikuláši. Upresnil, že išlo najmä o zabezpečenie žandárskej stanice pred partizánmi. V závere dodal, že Hollého vnímal ako človeka, ktorý „... snažil sa tú svoju funkciu vykonávať tak, aby nikomu neublížil“. Dodal však, že „o jeho činnosti nie som informovaný bližšie a len

58 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945. Zápisnica spísaná 15. decembra 1945.

59 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945. Zápisnica spísaná na okres. ľudovom súde v Malackách dňa 16. januára 1946 v trestnej veci proti Eugenovi Hollému.

60 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945 Ohľud 56/46.

61 Dôvodom neprítomnosti bol zatykač, ktorý na Mládku vydala Ústredňa štátnej bezpečnosti. SNA, fond Slovenská národná rada – osobné spisy (ďalej f. SNR – osobné spisy), šk. č. 24. Kmeňový list; A ÚPN, fond Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava (f. KS ZNB S ŠtB Bratislava), BA-V, inv. č. 8292/52, a. č. 351. Plán vyšetrovania, s. 26.

62 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 19. septembra 1946.

63 V tom období budova niesla názov Hlinkov dom.

64 S Budinským sa cesty do Bratislavy zúčastnili okresný predseda HSLS Alexander Heretik, miestny predseda HSLS Ján Vašina a už zmieňovaný Retzer.

65 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1179. Tľud 92/45, s. 2; ŠA BA, f. OČAŽV v MA, šk. č. 9, č. j. 412. Žandárska stanica Malacky – Podací protokol obyčajný.

66 Archiv bezpečnostných zložiek (ABS), f. 215 - Rôzne bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, šk. č. 275. Kommando der Schutzzone in der Slowakei Malacky.

z doslechu ako býv. ved. notár obce Malacky som mal príležitosť počúvať a informovať sa o činnosti obvineného“.⁶⁷

V ten istý deň vypovedal ešte Jozef Šútovský. Okolnosti zriadenia POHG v Malackách reflektoval len z počutia. Na jeseň 1944 dostal povolávací listok, následne narukoval k POHG Malacky. Pri narukovaní sa hlásil k Ladislavovi Retzerovi. Nakoľko videl, že Retzer rozdával rozkazy, značil ho za veliteľa malackého útvaru POHG.⁶⁸ Zhruaba v tom istom čase mal do POHG narukovať aj Eugen Hollý. Po dvoch týždňoch Retzer odišiel na okresné veliteľstvo Hlinkovej gardy (OV HG) a vo funkcii ho nahradil práve Hollý. Šútovský sa vyjadril aj k zaistovacím akciám bezpečnostných zložiek. Podľa jeho názoru ich mali na svedomí príslušníci SD zo Senice a Hollý neniesol žiadnu zodpovednosť. Za spolupracovníkov SD označil Malačanov nemeckej národnosti, konkrétne uviedol už zmieňovaného Františka Balača. Zaistené osoby mali podľa výpovede končiť v táboroch v Senici. Podľa Šútovského opisu by skôr mohlo ísť o improvizované väzenie senickej SD v priestoroch vtedajšieho Roľníckeho skladištného družstva.⁶⁹ Ohľadom rozkazov na zaistenie sa Šútovský vyjadril tak, že rozkazy síce dával Hollý „ale to na nátlak Nemcov, ktorí prichádzali k nemu a kategoricky si žiadali, aby im poskytol asistenciu niekoľkých vojakov, čomu musel vyhovieť“. Odmietol tvrdenia o protipartizánskych výpravách do Plaveckého Mikuláša. V súlade s predchádzajúcimi výpoveďami Šútovský tvrdil, že účasť príslušníkov POHG sa vzťahovala k incidentom v priestore Musilovho majera a nebola protipartizánskou akciou.⁷⁰

Vážnica Sicherheitsdienstu v Senici (Zdroj: Synagógy a židovské cintoríny, www.facebook.sk)

Svedkovia obhajoby sa pred súd postavili 21. septembra 1944. Ako prvý vypovedal František Pekař. Gardisti ho mali zadržať 25. októbra 1944. Dva dni bol zaistený v malackom kaštieli, následne ho nemecké oddiely odvieďli do Senice, kde ostal do 20. novembra 1944. Potom bol prepustený.⁷¹ Presný dôvod zaistenia uviesť nevedel, odmietol však, že by za ním stáli už Hollý alebo Retzer. Oboch naopak označil za iniciátorov snáh o jeho prepustenie. Nedodal však žiadne argumenty, vychádzal čisto z vlastného úsudku. Aj Pekař za hlavného udavača označil Františka Balača.⁷²

Nasledovala výpoveď už Rudolfa Fronca. Ten sa ako vojak slovenskej armády zapojil do SNP. Tvrdil, že po potlačení povstania sa ukrýval v horách, odkiaľ poslal odkaz o tom, že žije. Zároveň žiadal svoju manželku, aby mu vybavila potvrdenie o spoľahlivosti, čo sa jeho manželke malo podariť vybaviť

na mestskom úrade. Dokument podpísal Eugen Hollý. Dňa 19. decembra 1944 sa Fronc vrátil do Malaciek. Z jeho výpovede vyplýva, že podobne sa do Malaciek vrátilo viacero.⁷³

V tomto svetle sa Froncove slová zhodujú s výpoveďou ďalšieho svedka Jána Podmajerského. Eugen Hollý mal zabezpečiť osvedčenie o štátnej spoľahlivosti pre jeho syna, ktorý sa so zranením nôh nachádzal na území kontrolovanom nemeckou armádou a bez osvedčenia tento priestor nemohol opustiť. Aj u Podmajerského sa opakuje podozrenie o udavačstve Františka Balača.⁷⁴

Rudolf Novák sa ako športový funkcionár vyjadril k postoju Hollého k malackému športovému klubu. Tvrdil, že Hollý ako činovník športového oddielu HG Malacky riešil výhradne otázky športu. Nepovažoval ho za radikálneho gardistu, ale skôr za gardistu „z donútenia a pod

67 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 19. septembra 1946.

68 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 685. Ustanovka.

69 Budova dodnes stojí a nachádza sa na Štefánikovej ulici. *Väzným antifašistom, Senica* [online]. [cit. 2024-03-13]. Dostupné na: <https://pam.epocha.sk/pamatniky-zahorie/okres-senica/vaznym-antifasistom-senica>

70 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 19. septembra 1946.

71 Pekař neurčito hovorí o Nemcoch. Z jeho popisu rovnako vyplýva, že išlo o činnosť príslušníkov SD.

72 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 21. sept. 1946.

73 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 21. sept. 1946.

74 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 21. sept. 1946.

nátlakom gardistického stotníka Rabinu.⁷⁵

Posledným svedkom, ktorý 21. septembra vypovedal, bol Karol Markovič. Uviedol, že hoci na jeseň 1944 bol väznený najprv v Malackách a potom v Senici, naďalej mu plynul služobný plat, čo podľa neho bola zásluha Hollého. Podobne ako Novák sa Markovič zmieňuje o nátlaku v súvislosti s gardistickou činnosťou Hollého, nespomenul však Rabinu, ale riaditeľa VLP d'Agnola.⁷⁶

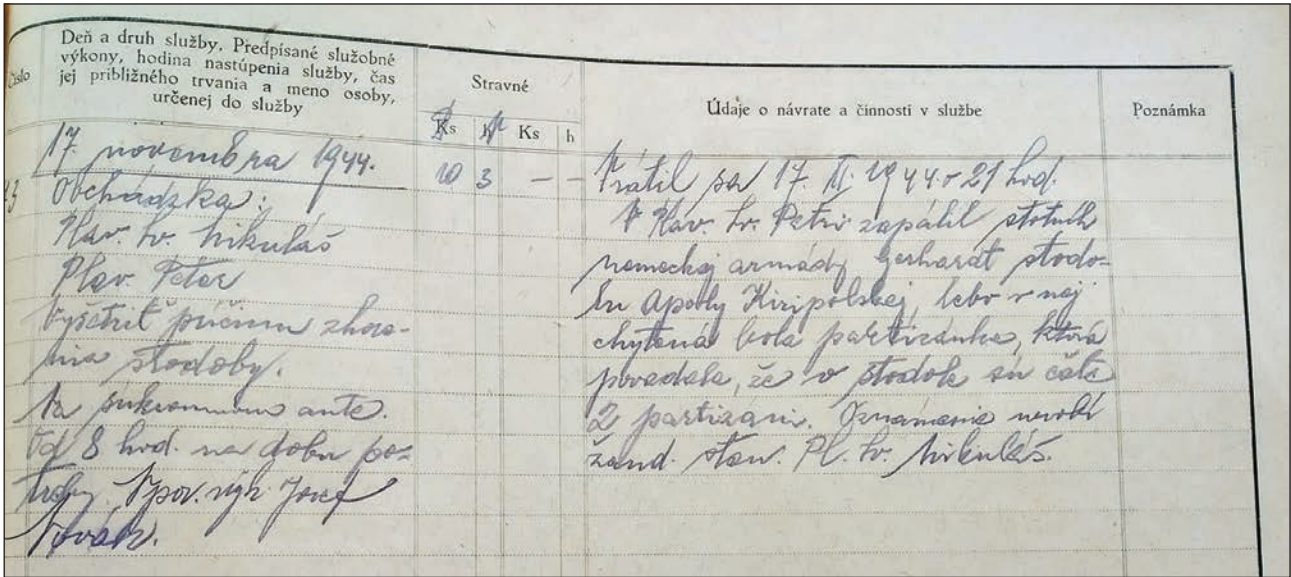
Dňa 27. septembra 1946 predstúpil pred okresný súd svedok obhajoby Štefan Júza. Čiastočne doplnil vyššie uvedené Novákové slová, keď povedal, že hoci pod jeho patronátom sa ŠK Malacky transformoval na futbalový oddiel HG Malacky „*nikdy politiku nemiešal do nášho účinkovania v klube*“. S Markovičom sa pre zmenu zhodol v označení d'Agnola ako osoby, ktorá tlačila na Hollého. Aj Júza spomenul, že Hollý sa snažil skôr pomáhať.⁷⁷

Dňa 5. októbra 1946 Eugen Hollý opäť predstúpil pred súd. Odkázal sa na pôvodnú výpoveď, ktorú však čiastočne doplnil. V súvislosti so zaistením Ellingera a Mešťana sa okrem odvolania na rozkaz HV HG opieral aj o stanovisko ďalších príslušníkov POHG, ktorí tento rozkaz videli. V rozkaze sa mali nachádzať osoby, ktoré v Malackách už vtedy neboli, prípadne o ich výskyte v meste Hollý nemal bližšie informácie. Na súde tieto skutočnosti

Hollý vysvetľoval tak, že udavačom mala byť osoba bez znalosti miestnych pomerov. Nemecké orgány (Hollý ich označil ako príslušníkov SD zo Senice) žiadali však zaistenie väčšieho počtu Malačanov. Na veliteľstvo POHG mali prísť so zoznamom mien určených na ich zaistenie a prevoz do Senice. Hollý zoznam osôb odmietol akceptovať s tvrdením, že „*ani garda nevie o nich žeby boli nespôlahliví*“. K označeniu Františka Balača ako udavača prišlo tak, že pri čítaní mena nemenovaným príslušníkom SD, uvidel Ladislav Retzer na druhej strane papiera poznámku „*Balač, čepičkár*“⁷⁸ v *Malackách*.⁷⁹ V rozpore s predchádzajúcou Budinského výpoveďou Hollý tvrdil, že Balač mal tzv. ríšskonemeckú príslušnosť a bol členom NSDAP. U niektorých mien boli uvedené aj ďalšie poznámky, ktoré sa Hollý na mieste snažil dementovať. Ďalej Hollý tvrdil, že pred nemeckými bezpečnostnými zločkami sa gardisti snažili dosiahnuť vyškrtnutie čo najväčšieho počtu osôb zo zoznamu určeného na zaistenie. Konkrétne uviedol mená niekoľkých ľudí, kde mali jeho argumenty uspieť. U zvyšku Nemci prisľúbili, že po prešetroení zaistených osôb sa domov vrátia všetci tí, u ktorých sa podozrenia nepodari preukázať. Po druhýkrát už príslušníci POHG pri zaistovacích akciách priamo asistovali. Hollý tu vyrukoval s opakovanou obranou, že v tejto fáze už proti nemeckým rozkazom

nemohol protestovať. Iným spôsobom boli vo výpovedi osvetlené okolnosti vzniku útvaru POHG v Malackách. Zhodne s Budinského predchádzajúcou výpoveďou Hollý povedal, že iniciátorom vzniku POHG Malacky bol v septembri 1944 Otomar Kubala, ktorý sa v tejto veci radil s predstaviteľmi ľudáckeho režimu v Malackách. Pôvodným veliteľom mal byť Vojtech Budinský. Ten to však odmietol a namiesto seba navrhol Štefana Rabinu. Kubala návrh s hnevom odmietol. Následne padol návrh, aby velenie POHG v Malackách prevzal miestny veliteľ HG. Hollý tvrdil, že sa zdráhal prijať danú funkciu. Ďalšou osobou navrhnutou bol Štefan Čulen, riaditeľ ľudovej školy v neďalekom Perneku, ktorý tu vykonával aj funkciu veliteľa HG. Čulen zavolať Hollého na poradu, kde žiadal zostaviť zoznam dobrovoľníkov. Do gardy sa však nik dobrovoľne prihlásiť nechcel. Problém mal riešiť už zmienený rozkaz MNO, ktorý za miesto výkonu služby určil HG v Malackách. Dňa 24. septembra 1944 sa týmto spôsobom do POHG dostal aj Eugen Hollý.⁸⁰ Hlásil sa u Retzera, čím však vznikla paradoxná situácia, keď sa hlásil na veliteľstvo, kde sám bol veliteľom. O šesť dní prevzal funkciu veliteľa POHG. Uviedol, že veliteľom POHG ostal do 15. marca 1945, čo je však v rozpore s niektorými dokumentmi datovanými pred 15. marcom 1945, kde už nefiguruje ako veliteľ

- 75 Štefan Rabina (30. 3. 1914 – 4. 10. 1982) patril k elite príslušníkov Hlinkovej gardy. Pôsobil ako veliteľ vodcovskej školy HG v Bojniciach. Po vypuknutí SNP sa stal veliteľom 1. poľného práporu HG, jednotky nasadzovanej po boku nemeckých jednotiek do protipartizánskych akcií. Z politického hľadiska patril k zástupcom najradikálnejších kruhov v HG. Dané myšlienky reprezentoval časopis *Náš boj*, ktorý Rabina vydával. Štefan Rabina pochádzal z obce Gajary (okres Malacky), väčšinu svojho života však žil priamo v Malackách. Po druhej svetovej vojne bol odsúdený na 15 rokov odňatia slobody. Trest si odpykával v Jáchymove do roku 1960, keď sa vrátil späť do bydliska v Malackách. HRUBOŇ, Anton. *Za Slovenský štát, za novú Európu. Hlinkova garda v období nemeckej okupácie*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2015, s. 103 – 104; A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 1261. Rabina Štefan - poznatky; *Rabina Štefan* [online]. [cit. 2024-03-15]. Dostupné na: <https://www.cintoriny.sk/src/index.php?simpleSearch=&type=home&surname=Rabina&name=%C5%A0tefan&cintorinId=66&hrobId=66001133&zosnulId=554124606>; ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 21. sept. 1946.
- 76 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 21. sept. 1946.
- 77 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945. Zápisnica o výsluchu svedka napísaná dňa 27. sept. 1946.
- 78 Asi archaický názov pre klobučníka.
- 79 Podobne Hollý vypovedal ako svedok v procese s iným príslušníkom HG Ľudovítom Brázdovičom. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1179. Tľud 92/45, s. 2.
- 80 V prihláške do československej armády Hollý uviedol dátum 25. septembra. VHA – CR Trnava, Eugen Jozef Hollý – Prihláška do čs. armády.

Staničná služobná kniha okresného žandárskeho veliteľa, 17. november 1944 (Zdroj: ŠA Bratislava)

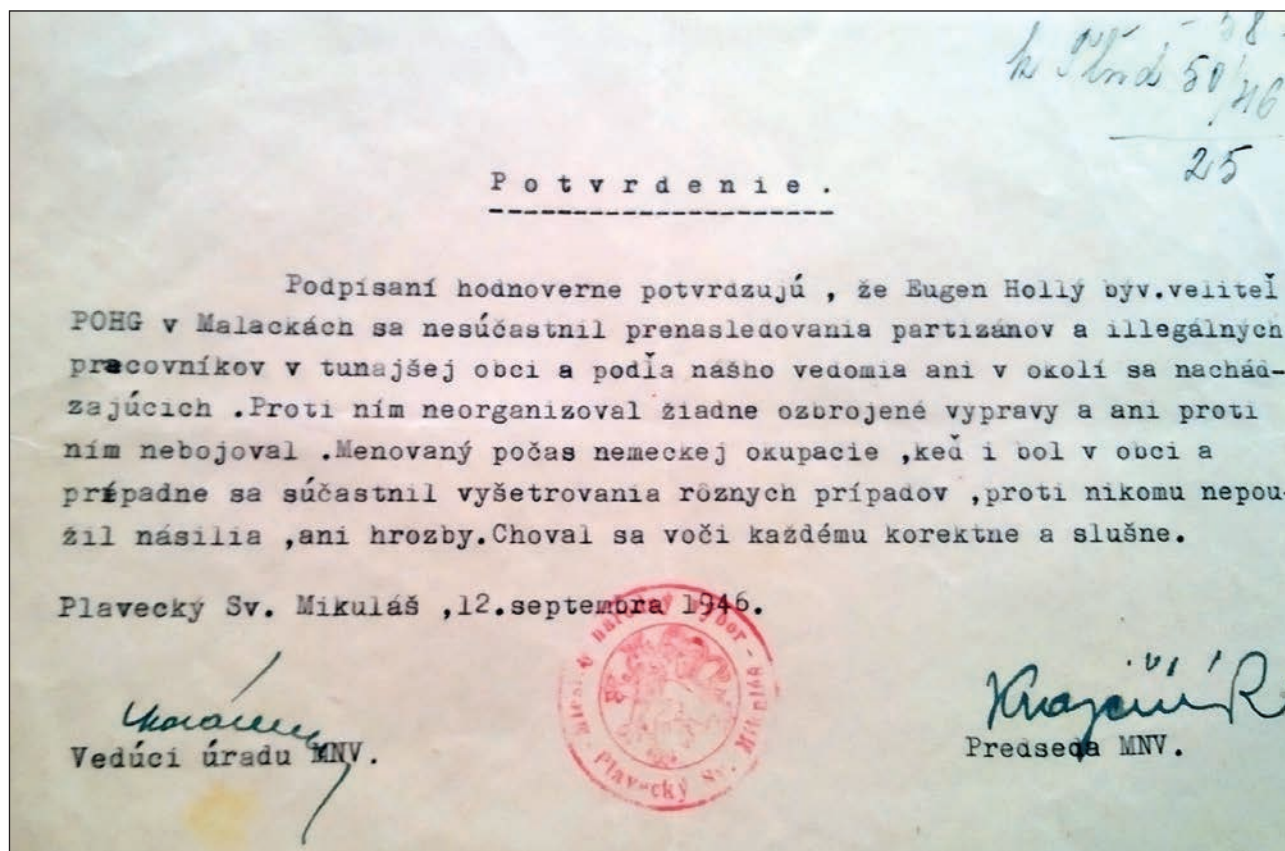
POHG Malacký.⁸¹ Na druhej strane tento dátum mohol súvisieť s Hollého odchodom do Kienschlagu. Často spomínaná protipartizánska akcia sa mala uskutočniť v decembri 1944 na žiadosť okresného žandárskeho veliteľa kvôli krádeži na majeri medzi Plaveckým Petrom a Plaveckým Mikulášom. Zhruba 15 gardistov prišlo do obce a vypomáhalo žandárom pri vyšetrovaní. Hollý sa zmienil, že nešlo o jednorazovú záležitosť a že útvar POHG v Malackách opakovane vypomáhal pri podobných záležitostiach. Doplnením k Hollého slovám je výpoveď príslušníka POHG Jána Karáča z mája 1958. Pred príslušníkmi Krajskej správy ministerstva vnútra Ostrava (KS MV Ostrava) uviedol že: „Je mně známo, že asi dvakrát někteří příslušníci PO HG v Malackách na jejichž jména si nemohu vzpomenout byli na akci v Plaveckem Mikuláši, kde se údajně měli vyskytnout partyzáni. Kdo tuto akci řídil není mně rovněž známo

a když se vrátili nazpět tak vím, že nikoho sebou nepřivezli. Podrobnosti o této akci nejsou mně známy a proto nemohu k tomu více vypovědět.“⁸² Ďalej sa Hollý bližšie venoval otázke účasti na kurze HG v Sennheime. Popieral účasť na základe „... zvláštnej horlivosti ako gardista“. Tvrdil, že kurzu sa zúčastnil na rozkaz HV HG a po tlaku vtedajšieho okresného veliteľa HG Augustína/Gustáva Gelingera. Do výcviku ho malo uvoľniť aj MNO, pod ktorého kompetenciu ako zamestnanec VLP patrilo. Obhajobu uzavrel tak, že rozkaz musel poslúchnuť. Zvláštnym dôkazom neochoty k angažovaniu sa mali byť aj slabé výsledky na kurze. Je síce pravdou, že v hodnotení pre získanie Odznaku brannosti sa Hollý umiestnil ako štvrtý od konca, samotný odznak však získal a ako už bolo vyššie uvedené, jeho slovám odporuje aj vysvedčenie z kurzu.⁸³ Rovnako jeho vyjadrenia kolidujú s predstavami vedúcich predstaviteľov HG, ale aj iniciátora kurzu,

nemeckého poradcu pre HG Viktora Nagelera. Účastníci kurzu mali patriť medzi gardistickú elitu, ktorá prešla pôsobením v HG a navyše absolvovala niektorú z okresných škôl HG. Len výnimočne mal byť do Sennheimu poslaný niekto, kto neabsolvoval okresnú školu HG.⁸⁴

V októbri 1946 prišiel na OLS zo stanice NB členský dotazník HG spolu s ďalšími dokumentami, ktoré Eugen Hollý vyplnil pri vstupe do gardy. Na stanicu NB tento dokument prišiel z poverenictva vnútra.⁸⁵ Okrem životopisných údajov a prihlášky do HG sa v dokumente našli aj otázky a odpovede o politickom zameraní samotného záujemcu o vstup do HG. Hollý pri vstupe do gardy musel odpovedať na otázky *Prečo som gardistom a národným socialistom? a Prečo verím, že myšlienka národného socializmu musí zvíťaziť?* Z odpovedí sa na prvý pohľad javí, že Eugen Hollý minimálne v čase vstupu do HG (koncom roku 1938) prejavoval

81 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-1. Rozkaz č. 82.
82 Podľa vyššie uvedeného zdroja z pamätníka četníckej stanice v Plaveckom Mikuláši ku krádeži na majeri prišlo v novembri 1944. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 1271. Protokol o výslechu s Janom KARÁČEM, s. 2; ŠA BA, f. OČAŽV v MA, šk. č. 10. Staničná služobná kniha pre okresného žandárskeho veliteľa – 21. december 1944.
83 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-66-3, č. j. 2678/III.odd.1942. Odznak brannosti – poradie úderníkov.
84 SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, s. 282 – 283.
85 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Hollý Eugen z Malaciek, dotazník HG – predloženie.

Potvrdenie o neúčasti Eugena Hollého na prenasledovaní partizánov a ilegálnych pracovníkov z Plaveckého Mikuláša (Zdroj: ŠA Bratislava)

lojalitu nielen ľudáckemu režimu, ale aj samotnej Hlinkovej garde.⁸⁶

Dňa 14. novembra vypovedal k okolnostiam svojho zaistenia Augustín Ellinger. Uviedol, že zhruba v októbri 1944 prišli za ním traja malackí gardisti a odviekli ho na veliteľstvo HG. Tu mu mal Hollý ukázať rozkaz na zaistenie a oznámiť prevoz do väzenia v Bratislave, kde bol napokon asi mesiac zadržaný. Nevedel zdôvodniť svoje prepustenie, vyslovil iba domnienku, že za tým mohla stáť jeho manželka, ktorá mu zaistila potvrdenie o štátnej spoľahlivosti podpísané Eugenom Hollým.⁸⁷

K svojmu zaisteniu sa pred súdom vyjadril aj Ladislav Mešťan. Zatknutý bol 18. októbra 1944 pri vystupovaní z vlaku na železničnej stanici v Malackách. Na mieste mali byť prítomní dvaja gardisti a istý profesor Hanuš.⁸⁸ Odvedený bol na OV HG Malacky a v ten istý večer putoval do väzenia v Bratislave, kde zotrval štyri týždne. Keďže bol českej národnosti, bol prepustený pod podmienkou, že sa vysťahuje do Protektorátu Čechy a Morava. Na rozdiel od Ellingera Mešťan za svojím prepustením nevidel Eugena Hollého. Pre zmenu si však myslel, že jeho prepustenie zabezpečila iniciatíva špičiek HSLS v obci.

Zdôvodnil to predchádzajúcimi upozorneniami zo strany okresného náčelníka Ľudovíta Repáňa. Na druhej strane strojmi udania a následného zaistenia boli podľa Mešťana niektorí príslušníci HG. Svoje tvrdenie Mešťan založil na tom, že autori udania žiadali jeho zaistenie aj po návrate z bratislavského väzenia. Vo výpovedi Mešťan ešte poukázal na to, že len on a Ellinger boli po zaistení odvedení do Bratislavy. Zvyšok zaistených Malačanov skončil v Senici.⁸⁹

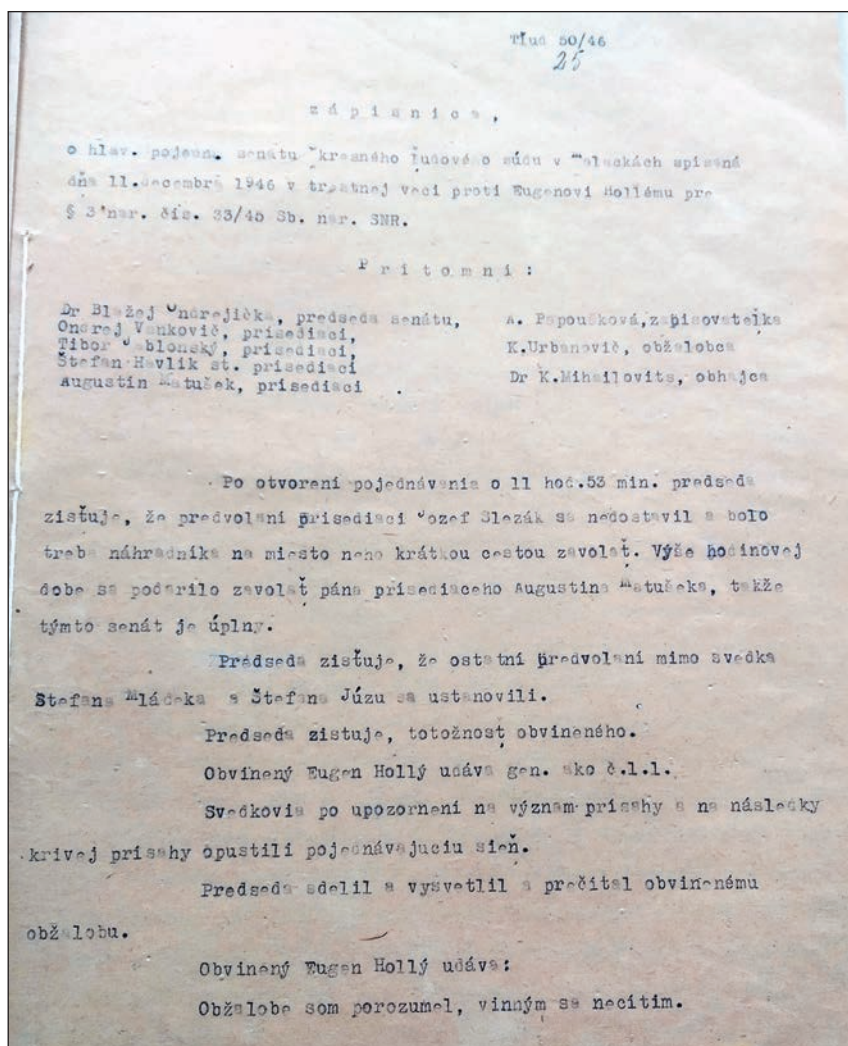
Dňa 18. novembra 1946 obžaloba OLS obžaloval Eugena Hollého. V prvej časti sa mu za vinu kládla účasť na výcvikovom kurze v Sennheime.

86 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Životopis.

87 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica napísaná dňa 14. novembra 1946 u obžalobcu pri okresnom ľud. súde v Malackách.

88 Mešťan neuviedol meno daného profesora. Na základe jeho výpovede a ďalších prameňov môžeme osobu profesora Hanuša stotožniť s profesorom telocviku na františkánskom gymnáziu v Malackách Fridrichom Hanušom, ktorý na okresnej úrovni pôsobil v HG a minimálne v októbri 1944 bol zástupcom veliteľa POHG v Malackách. SNA, f. Poverenie školstva, šk. č. 426, a. č. 58. XVII. výročná zpráva rehoľného slov. gymnázia františkánov v Malackách, s. 4, 11; A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-3. Rozkaz č. 35.

89 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica napísaná dňa 14. novembra 1946 u obžalobcu pri okresnom ľud. súde v Malackách.

Zápisnica z hlavného pojednávania 11. decembra 1946 (Zdroj: ŠA Bratislava)

Ďalším bodom obžaloby bolo podozrenie z aktívnej účasti na zaistení Augustína Ellingera a Ladislava Mešťana. Posledným bodom obžaloby bola organizácia výprav proti partizánom v Plaveckom Mikuláši.⁹⁰

Okresný ľudový súd určil 21. novembra 1946 dátum hlavného pojednávania na 11. decembra 1946. Pojednávanie

sa konalo v sále rímskokatolíckej školy v blízkosti kostola v Malackách.⁹¹ Na súd sa ako svedkovia mal dostaviť už zmienený Špirko, Ellinger s Mešťanom ako osoby, ktorých sa dotýkal bod obvinenia, a napokon Štefan Mládek. Sudcu doplnili ďalší štyria prísediaci.⁹²

Dňa 2. decembra 1946 súd prideľil Hollému ako obhajcu Konstantína

Mihajlovitza.⁹³ O deň neskôr požiadala obhajoba o predvolanie ďalších svedkov. Bývalý okresný veliteľ HG Augustín Gelling mal Hollému poskytnúť alibi, že do Sennheimu bol poslaný na rozkaz HG a nie po predchádzajúcej Hollého iniciatíve. V Hollého prospech vypovedali aj Mikuláš Weissman, Aladár Bílik a Ignác Havlík. Všetci traja mali uviesť, že Hollý po návrate z kurzu ako osoba zodpovedná za výcvik VJHG riešil iba výcvikové otázky a nešíril nacistickú ideológiu. Hollého kolegovia z VLP Ján Jakubovič a František Schnabel vypovedali, že do POHG Hollý narukoval z donútenia na základe povolávacieho rozkazu MNO. Šutovský, Štíftner, Raczko a Henrich Kleinedler v Hollého prospech uvádzali, že Hollý sa stal veliteľom POHG až týždeň po ustanovení útvaru v celkovo chaotickej situácii. Vyjadrili sa aj k zaisteniu Ellingera s Mešťanom. V zhode s Hollého predchádzajúcimi výpovedami povedali, že zaistenie bolo vykonané výhradne na rozkaz HV HG. Tiež sa v ich výpovediach objavilo už opakované tvrdenie, že malackí gardisti sa naopak snažili čo najviac osôb vyňať zo zaistenia. Podobné svedectvá dodali aj ďalšie osoby, ktoré sa pohybovali mimo štruktúr HG. Poslední dvaja svedkovia obhajoby, Štefan Júza a Rudolf Novák oproti pôvodným výpovediam doplnili, že členovia futbalového oddielu HG Malacky neboli nútení k vstupu do HG.⁹⁴

Jeden z navrhovaných svedkov František Iszer na súd neprišiel, ale poslal súdu písomné vyjadrenie. Uviedol, že Hollý využil chyby v zaistovaní rozkaze a jeho manželku nevydal úradom.⁹⁵ Ako druhý sa ospravedlnil Štefan Mládek, ktorý súdu oznámil, že ako základ stačí zobrať jeho skoršiu výpoveď pred OLS.⁹⁶ V spise sa

90 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Ofud 78/45.

91 Pôvodne sa pojednávanie malo uskutočniť v sokolovni v Malackách. V dokumente je však toto miesto konania preškrtnuté a ako náhrada sa uvádza sála rímskokatolíckej školy.

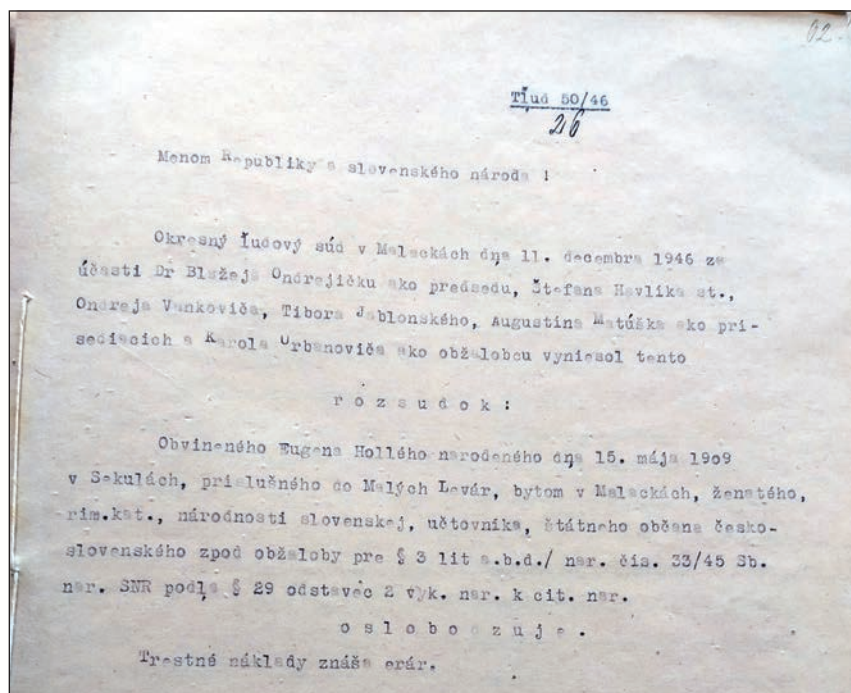
92 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Usnesenie.

93 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Usnesenie.

94 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Žiadosť obžalovaného.

95 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Slávny Okresný ľudový súd.

96 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Okresný ľudový súd v Malackách.

Rozsudok (Zdroj: ŠA Bratislava)

dochovalo aj dobrozdanie MNV v Plaveckom Mikuláši o tom, že Eugen Hollý nevykonával nič, čo by sa spájalo s prenasledovaním partizánov.⁹⁷

Hlavné pojednávanie sa začalo 11. decembra 1946 pár minút pred dvanástou hodinou. Súdny proces viedol predseda senátu Blažej Ondrejčka. Začiatok pojednávania sa oneskoril kvôli absencii jedného z prísediacich. Súd musel preto zháňať náhradu za absentujúceho prísediaceho. Neprítomný bol aj svedok Štefan Júza. Eugen Hollý zopakoval pôvodné výpovede, kde odmietal svoju vinu. Ohľadom kurzu HG v Sennheime dodal, že pri odmietnutí neúčasti by sa dostal do problémov v civilnom živote. V prípade zaistenia Augustína Ellingera sa hájil snahou o zaistenie potvrdenia o spoľahlivosti po komunikácii s Ellingerovou manželkou. Hollý jej ho pôvodne odmietol vydať s odvolaním sa na interný zákaz akýchkoľvek foriem intervencií.

Podobný rozkaz naozaj existoval, HV HG ho vydalo 6. novembra 1944.⁹⁸ Z vyššie uvedených dôvodov mal Hollý Ellingerovu manželku odkázať na spravodajského referenta HV HG Jána Slivku. Ten Ellingerovej manželke oznámil, že ak dostane potvrdenie o spoľahlivosti, manžela jej prepustí. Toto potvrdenie napokon Eugen Hollý spísal a na jeho základe sa Ellinger mal dostať domov. Ďalším vypovedajúcim svedkom bol Ľudovít Špirko. Tento tvrdil, že trestné oznámenie bolo koncipované v chaotickej povojnovej dobe a tomu zodpovedala aj schopnosť overovania Hollého vojnových aktivít. Ďalší zo svedkov, Karol Markovič, udal, že dostal od Hollého svedectvo spoľahlivosti. Iný svedok, Mikuláš Janeček, na pojednávaní vypovedal, že Hollý sa zasadil za prepustenie jeho syna.⁹⁹ Iné informácie o zaistení Janečkovho syna uviedol v máji 1958 pred vyšetrovateľmi Štátnej bezpečnosti Hollého podriadený Rudolf Zaťko.

Konkrétnejšie opísal dva prípady, keď dostal od Hollého rozkaz zaistiť niektorého z obyvateľov v blízkosti Malaciek. Tvrdil však, že Hollý dal zaistiť samotného Mikuláša Janečka a nie jeho syna. Zaťko po príchode na miesto Janečkovho bydliska objavil len jeho syna Augustína/Gustáva spolu s manželkou Mikuláša Janečka. Obaja mu tvrdili, že tento nie je doma. Zaťko ďalej dodal, že: „Ve skutečnosti JANEČKA byl doma a byl uschován pod postelí. Když mně toto bylo oběma sděleno odešel jsem zpět k oddílu a nadporučíku HOLÉMU jsem hlásil, že Janeček není doma. Za mého pobytu v Malackách jsem neviděl nikdy později zda byl JANEČKO předveden a nebo zda se mu podařilo uprchnout.“ Na výpovedi je však zvláštne, že Zaťko celý akt zasadil do júla 1944, keď útvar POHG ešte neexistoval.¹⁰⁰

Augustín Ellinger a Ladislav Mešťan zopakovali pôvodné výpovede. Ján Jakubovič a František Schnabel tvrdili, že Hollý do služby pre POHG Malacky nastúpil po udelení povolávacieho rozkazu od MNO. Vilma Schvarcová bola uväznená v Senici a Hollého hájila poukázaním na rovnaké svedectvo o spoľahlivosti, aké zmieňoval Ellinger. Weissman, Havlík a Bilík obvineného hájili, že po príchode zo Sennheimu medzi obyvateľstvom nešíril nacistické myšlienky, čo by však išlo úplne proti cieľom samotného sennheimského kurzu či vôbec výcviku elitných príslušníkov HG.¹⁰¹ Všetci traja svedkovia uviedli, že cvičenie sa zaoberalo len telovýchovou. Ako sme už uviedli vyššie, nebola to pravda. Pekař, Budinský, Podmajerský a Fronc vypovedali plne v súlade s predchádzajúcou výpoveďou. O vystavení svedectva o spoľahlivosti hovorili aj svedkovia Václav Vostrovský, Gašpar Baček, František Pospíšil či Štefan Červenka. Podľa ich slov im Hollý svedectvo o spoľahlivosti vypisoval buď z vlastného popudu, alebo po žiadosti

97 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tľud 50/1945. Potvrdenie.

98 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-54-3. Rozkaz č. 52.

99 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 1271. Protokol o výslechu ZAŤKO Rudolf, s. 2.

100 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 1271. Protokol o výslechu ZAŤKO Rudolf, s. 2.

101 SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova garda 1938 – 1945*, s. 284.

Okresné veliteľstvo NB Malacky.
Čís.jedn.332.dôv./47.

604-59-2 65

SOZNAM
exponovaných osôb/členov/ HG a HSLS, ktorí sa zvlášť exponovali z
obvodu okresného veliteľstva NB Malacky, za bývalý režim.

Por. čís.	Meno a priezvisko	Dátum a mie- sto narodenia	Zamestnanie	Terajšie bydlisko	Stručný ob- sah činnosti	Poznám- ka.
1	Gustav Gelinger	28.12.1898 Malacky.	Kpt.polície v.v.	Malacky	Okr.vel.HG v Malackách	
2	Ladislav Rietzer	25.4.1905 Bor.Sv.Jur.	úradník	Bratis- lava	Miestny veli- tel HG v Ma- lackách.	
3	Eugen Hollý	15.5.1909 Sekule	úradník	Malacky	Veliteľ HG a vel.POHG v Malackách.	
4	Štefan Banier	20.7.1907 Malacky.	súkromný úradník	Malacky	Zprávačský referent POHG v Malackách	
5	František Režný	22.12.1923 Malacky	Obchodný pomocník	Malacky	Člen POHG, zúčastňoval sa akcií proti partizánom.	
6	Jozef Jurkovič	31.1.1907 Malacky.	roľník	Malacky.	Člen vybranej jednotky HG bojoval proti partizánom.	
7	Ján Rozko	10.8.1897 Oreské	kominársky majster	Malacky	Člen HG a HSLS prenasledova- tel Židov.	
8	Michal Šmida	28.10.1906 Malacky	roľník	Malacky	Člen vybranej jednotky HG	
9	Štefan Denihel	29.3.1885 Plav.Štvrtok	roľník	Sološni- ca, okr. Malacky.	Býv.poslanec Slovenského snemu	
10	Martin Kittner	11.11.1923 Barbok	obchodník a pekar	Barbok Okr. Malacky	Bol funkcio- nárom HSLS a HG.	
11	Anton Kittner	18.6.1920 Barbok	úradník fon- du NO v Bratislave	Barbok, okr. Malacky	Funkcionár HG a konfident gestapa.	
12	Imrich Knápek	28.2.1910 Barbok	Obchodník	Barbok š.d.137 okr.Malack ky.	Funkcionár HSLS HG.	

-/-

Zoznam exponovaných osôb (členov) HG a HSLS, ktorí sa zvlášť exponovali z obvodu OV NB Malacky za bývalý režim (Zdroj: Archív ÚPN)

ich manželiek. Karol Pittner tvrdil, že Hollý zabezpečil, aby sa zaisteniu vyhla aspoň jeho rodina. Rudolf Novák zopakoval pôvodnú výpoveď na margo Hollého účinkovania v športovom odbore HG Malacky. Obhajoba následne upustila od výpovede niekoľkých svedkov. Nakoľko obžaloba nemala ďalšie pripomienky, nasledovali záverečné procesné úkony. Prečítané bolo trestné

oznámenie, žalobca predniesol obžalobu s dodatkom, že v 3. bode obžaloby sa Hollému nepodarilo preukázať vinu. Obhajoba a rovnako i Hollý v záverečnej reči požadovali oslobodenie. Senát následne vyniesol rozsudok.¹⁰² Súd oslobodil Eugena Hollého spod obžaloby. Svoj rozsudok zdôvodnil tým, že obžaloba nedokázala dokázať Hollého vinu. Svedkovia obžaloby

nedokázali uviesť „také konkrétne skutkové okolnosti, ktoré by obžalobu mohli podporiť“. To platilo napriek tomu, že Hollý členstvo v HG a HSLS priznal. Aj účasť na kurze v Sennheime bola vyhodnotená ako činnosť, v rámci ktorej Hollý nešíril akékoľvek „fašistické idey“. Súd rozhodol, že Eugen Hollý do POHG narukoval na základe povolávacieho rozkazu MNO, a teda nedobrovoľne. Pri zaistení Ellingera s Mešťanom sa nepreukázala Hollého iniciatíva. V prípade údajnej protipartizánskej výpravy sa súd oprel o už zmienené dobrozdanie MNV v Plaveckom Mikuláši z 12. septembra 1946. Ak aj Hollý pôsobil v POHG, podľa rozsudku sa snažil pomáhať, či už zaistencom v Bratislave/Senici, ale aj ľuďom, ktorí utiekali z partizánskeho územia či ďalším potenciálne ohrozeným osobám.¹⁰³

Hoci právne oslobodený, Eugen Hollý ako niekdajší miestny veliteľ HG a POHG nezmizol úplne z hľadáčika bezpečnostných zložiek. Už pred rokom 1948 sa objavoval v mennom zozname osôb, u ktorých bola známa ich činnosť medzi rokmi 1939 – 1945.¹⁰⁴ Okresné veliteľstvo Zboru národnej bezpečnosti (OV ZNB) Malacky dňa 29. marca 1951 žiadalo príslušníkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB) v Malackách o vyšetrovanie činnosti celkovo osemdesiatich osôb, u ktorých sa predpokladalo, že môžu žiť v okrese Malacky, a ktoré boli rôznym spôsobom spojené s mocenskými štruktúrami ľudáckeho režimu. V zozname sa objavilo aj meno Eugen Hollý. Vyšetrovanie sa malo sústrediť na vtedajšie miesto pobytu, pôsobenie v HG/HSLS, povojnové aktivity, ale aj postoj ku komunistickému režimu. Z menného zoznamu sa okrem iného dozvieme, že Hollý aj po skončení procesu naďalej pracoval vo VLP.¹⁰⁵ S výnimkou

102 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Zápisnica o hlavn. pojedná. senátu Okresného ľudového súdu.

103 ŠA BA, f. OLS 45-48, šk. č. 8, Tlud 50/1945. Menom republiky a slovenského národa.

104 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-59-2, č. j. 332 dôv./47. Soznam exponovaných osôb /členov/ HG a HSLS, ktorí sa zvlášť exponovali z obvodu okresného veliteľstva NB Malacky, za bývalý režim.

105 A ÚPN, f. 604 – HV HG, a. č. 604-59-2. HG-velitelia, funkcionári, dekorovaní gardisti a členovia – šetrenie.

úmrtia o ďalšom živote Eugena Hollého nemáme žiadne informácie. Zomrel 3. septembra 2006. Pochovaný je na cintoríne na Bratislavskej ceste v Piešťanoch.¹⁰⁶

Na príklade súdneho procesu s Eugenom Hollým môžeme v konkrétnostiach sledovať priebeh realizácie nariadenia SNR č. 33/1945 v podmienkach Okresného ľudového súdu v Malackách, ktorý v procese s Eugenom Hollým vyniesol oslobodzujúci rozsudok. Hoci išlo len o jeden z mnohých procesov v rámci činnosti OLS Malacky, vieme na základe dokumentov zo súdneho spisu aspoň čiastočne priblížiť situáciu a vzťahy miestnych elít v Malackách a ich bezprostrednom okolí v čase niekoľko mesiacov pred skončením druhej svetovej vojny a tiež niekoľko mesiacov po prechode

frontovej línie. K vyjadreniam jednotlivých protagonistov však treba pristupovať obozretne, či už kvôli motivácii jednotlivých strán súdneho konania, alebo samotnej povojnovej atmosfére. Ďalšou skutočnosťou je, že mnohé z vyjadrení, ktoré na súde zazneli, sa pri porovnaní s inými dokumentami ukázali byť minimálne prikrášené, ak nie úplne nepresné. Iné vyjadrenie pre zmenu nedokážeme podobným spôsobom overiť a možno ich brať v kontexte výpovede na súdnom procese. Do prvej kategórie patrí komentár Eugena Hollého k účasti na kurze HG v Sennheime, do druhej kategórie patria niekoľké vyjadrenia svedkov o pomoci osobám postihnutým perzekúciami po vypuknutí SNP. Aj z uvedených dôvodov možno pôsobenia Eugena Hollého rekonštruovať zatiaľ

len približne. Je zrejmé, že po vstupe do Hlinkovej gardy sa stal jej lojálnym príslušníkom. Bola to asi práve jeho lojalita, ktorá mu vyslúžila odvelenie do kurzu HG v Sennheime. Hoci nepatrí k najúspešnejším frekventantom, krátko po návrate z Nemecka sa stal miestnym veliteľom HG v Malackách. Druhým zlomovým bodom v jeho činnosti sa stalo vypuknutie SNP. Krátko po utvorení útvaru POHG v Malackách sa stal jeho veliteľom. Po vojne vypovedal, že z tejto funkcie pomáhal ohrozeným osobám, čo však bez iných prameňov nemožno s určitosťou potvrdiť. Inou otázkou je, či išlo o pomoc z nezištných dôvodov, alebo si Eugen Hollý uvedomoval pravdepodobnosť povojnových súdnych procesov, kde sa akákoľvek poľahčujúca okolnosť mohla hodiť.

Adam Bieleš • The Trial of Eugen Hollý, Commander of the Hlinka Guard Emergency Divisions in Malacky

The trial of Eugen Hollý serves as an example to illustrate the specifics of the implementation of the Slovak National Council Decree No. 33/1945 in the context of the activities of district people's courts. Documents from the court file reveal the relationships among local elites and their dynamics at the end of World War II and immediately after the restoration of Czechoslovakia. Despite some inaccuracies in the testimonies, the materials allow the reconstruction of Hollý's career in the Hlinka Slovak People's Party (HSLS) and the Hlinka Guard (HG). Testimonies from both the defence and prosecution witnesses, as well as Hollý himself, suggest a certain duality and raise questions since despite his continued loyalty to the Slovak Republic's regime, Eugen Hollý frequently helped imprisoned individuals from the opposing political camp. This aspect was one of the main reasons for his acquittal.

PhDr. Adam Bieleš, PhD. (1994)

Vyštudoval učiteľstvo výchovy k občianstvu a histórii na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského. Rigorózne konanie aj postgraduálne štúdium absolvoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje na Oddelení dokumentácie Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje prevažne rekonštrukcii mocenského aparátu najmä orgánov Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, dejinám regiónu Záhorie a dejinám školstva v rokoch 1939 až 1989.

Kontakt: bieleš@upn.gov.sk

106 Hollý Eugen [online]. [cit. 2024-03-11]. Dostupné na: <https://www.cintoriny.sk/src/index.php?simpleSearch=&type=home&surname=Hol-1%C3%BD&name=Eugen&cintorinId=153&hrobId=153002382&zosnulId=597655674>

SNP AKO SYMBOL KOMUNISTICKEJ PROPAGANDY (PLATIDLÁ A VYZNAMENANIA)

VOJTECH HAMI

História národov a štátov je neraz postavená na platforme zápasu, respektíve neustáleho konfliktu s cudzími mocnosťami a ideológiami ako zjednocujúceho prvku. Konflikt, či už vojenský alebo ideologický, sa v rukách propagandy stáva legitímačným nástrojom politického, prípadne spoločenského zriadenia. Obzvlášť nedemokratické režimy bývajú závislé na budovaní mýtu o neustálom ohrození spoločnosti a štátu. Režim sa v tomto prípade stavia do pozície jediného garanta, ktorý dokáže udržať status quo a ochrániť spoločnosť, prípadne národ, pred hrozbou zničenia či integrácie nebezpečných cudzích ideológií do spoločenského povedomia. Takáto forma propagandy sprevádza ľudské spoločenstvá prakticky od ich vzniku a je prítomná aj v súčasnej politickej kultúre.

Jedným z charakteristických prvkov komunistických režimov bol vlastný výklad dejín, z čoho vyplývala aj hlavná úloha historikov – potvrdzovať stranícky výklad vlastnou vedeckou autoritou. Slobodný výskum bolo potrebné doplniť aspoň o konštatovanie, že prirodzený dejinný vývoj smeroval vždy k vytvoreniu beztriednej spoločnosti, ktorú garantuje vládnuca strana. Objektívnejší výskum bol umožnený najmä historikom, ktorí sa zaoberali najstaršími obdobiami dejín. Už samotný charakter hmotných prameňov ideológom strany neumožňoval zásadnejší spôsobom deformovať svoju interpretáciu. V zásade postačovalo, keď vo svojich štúdiách používali marxistickú terminológiu, literatúru a dokázali aj v pravekých kultúrach či

v stredoveku „umelo“ rozpoznať formy triedneho boja. Výklad najnovších dejín však bol do značnej miery skreslený. Ako uvádza historik Roland Valčko, „stanoviská historikov nemohli byť v rozpore s oficiálnou politickou líniou, a to najmä z toho dôvodu, že mlyn perzekúcie mlel bezohľadne“.¹

V období komunistickej diktatúry v rokoch 1948 – 1989 sa výklad najnovších dejín odohrával v prísnej zhode s ideológiou Komunistickej strany Československa (KSČ). Po stabilizácii svojho mocenského postavenia si komunistická strana prisvojila zásadné historické udalosti dejín českého a slovenského národa. Udalosti, ktoré sa každoročne pripomínali aj pred februárovým prevratom, sa začali interpretovať z marxistického pohľadu

a premenili sa na manifest víťazstva KSČ. Takýmito udalosťami boli napríklad reformné hnutie Jana Husa, Slovenské povstanie v roku 1848, bojové vystúpenia husitov, jánošíkovská legenda a v neposlednom rade aj Slovenské národné povstanie.²

SOCIALISTICKÁ SYMBOLIKA

Po februárovom prevrate v roku 1948 nastal proces upevňovania mocenskej pozície vládnucej strany. Komunistická diktatúra nastolila okrem iného aj novú socialistickú symboliku,³ ktorá vychádzala z marxisticko-leninského svetonázoru, atribútov práce a symbolov importovaných zo Sovietskeho zväzu. Radikálna zmena československej štátnej symboliky a premenovanie štátu na socialistický prebehlo

1 VALKO, Roland. Deformácie výkladu SNP v rokoch 1949 – 1960. In: FILONENKO, Sergej Ivanovič a kolektív, ed. *Slovenské národné povstanie – medzi minulosťou a odkazom pre dnešok*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania v spolupráci s Katedrou histórie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, 2020, s. 37.

2 HLŔŠKOVÁ, Hana. Národný hrdina Juraj Jánošík. In: KREKOVÍČ, Eduard, MANNOVÁ, Elena, KREKOVÍČOVÁ, Eva, eds. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 94 – 104; KAMENEC, Ivan. Dvojsečnosť mýtov o Slovenskom národnom povstaní. In: KREKOVÍČ, Eduard, MANNOVÁ, Elena, KREKOVÍČOVÁ, Eva, eds. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 199 – 207; ZAVACKÁ, Marína. V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania komunizmu. In: KREKOVÍČ, Eduard, MANNOVÁ, Elena, KREKOVÍČOVÁ, Eva, eds. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 224 – 239.

3 V tomto kontexte musíme vnímať slovo symbol ako vonkajší zmyslami vnímateľný znak istej abstraktnej skutočnosti.

v roku 1960.⁴ V kodifikovaných symboloch československého socializmu je možné pozorovať tri základné okruhy symbolov: vizuálne, kultúrne a historické.

Do vizuálnej symboliky zaraďujeme štátne symboly, stranické insígnie a atribúty socializmu, ako napríklad červená hviezda, päťramenná hviezda, kosák a kladivo, pšeničné klasy, ozubené koleso, vatra, otvorená kniha a podobne. Ide teda o stranou zavedenú a štátom potvrdenú symboliku vnímateľnú zrakom, ktorá odkazuje na ideológiu marxizmu-leninizmu a na zbožštené atribúty socialistickej spoločnosti, akými sú práca, poľnohospodárstvo, priemysel či veda.

Kultúrna symbolika mala sofistikovanejšie podoby. Rovnako ako v predchádzajúcom prípade ide o implementáciu socialistickeho, respektíve komunistického svetonázoru do kultúrneho sveta, a to v rôznych oblastiach umenia, ako napríklad v literatúre, výtvarnom umení, hudbe, vo filme, prípadne v divadelnom umení. Infiltrácia ideových myšlienok komunizmu do jednotlivých kultúrnych oblastí a ich následné ovládnutie pre potreby propagandy sa ukázali ako veľmi efektívne. V školách sa vyučovala povinná literatúra propagujúca režim, na doskách divadiel mali úspech revolučné inscenácie, v televízii boli vysielané filmy s jasným socialistickým posolstvom a otvárali sa výstavy umeleckých diel, ktoré reflektovali nové spoločensko-politické

usporiadanie. Tieto symboly nutne nemuseli mať hmotnú podobu, stále však boli zmyslovo vnímateľné.

Podstata historickej symboliky spočívala najmä v nostrifikácii formujúcich historických udalostí štátu a národa. Konkrétne historická udalosť sa začala interpretovať v súlade s oficiálnym pohľadom strany (ktorý sa mohol v priebehu štyridsiatich rokov aj meniť), a to v rámci masívnej kultúrnej a mediálnej kampane. Zmenil sa aj pohľad na vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov, ktorý sa kládol do priamej spojitosti s Veľkou októbrovou socialisticou revolúciou.⁵ Tieto udalosti sa postupom času prezentovali ako čisto komunistické a ich premena na symbol bola dovŕšená krátko po februárovom prevrate v roku 1948.

V našom článku upriamime pozornosť na jeden z najvýraznejších a najviac zneužívaných historických symbolov, ktorý si komunistická strana prisvojila – Slovenské národné povstanie. Vzhľadom na rozsiahlosť problematiky⁶ sa zameriame na jeho oficiálnu interpretáciu, využitie aparátom propagandy v hotovostnom peňažnom styku a v podobe štátnych a stranických vyznamenaní.

INTERPRETÁCIA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA OPTIKOU KSČ

V procese vzniku SNP ako symbolu pozorujeme tri vývojové fázy, ktoré úzko súvisia s mocenským postavením

strany. Tie sú najjasnejšie pozorovateľné na oslavách výročí vyhlásenia povstania.

V prvej fáze ide o deklaratívne prihlásenie sa k povstaniu a zdôrazňovanie jeho významu. Ide o obdobie rokov 1945 až 1947, keď sa komunistická strana snažila o čo najširší spoločenský záber pri získavaní voličov. To znamenalo dočasné obmedzenie ofenzívnych akcií voči nekomunistickým aktérom SNP. Ako uvádza historik Miroslav Michela, „oslavý prvého výročia vyhlásenia SNP v roku 1945 znamenali veľkú demonštráciu jednoty a spolupráce víťazných síl“.⁷ Hlavnou myšlienkou bolo víťazstvo nad okupačnými silami a pietne uctenie si padlých v boji. Čestné miesta na tribúnach patrili významným aktérom domáceho, východného, ale aj západného odboja. Medzi nimi boli neraz prítomní aj mnohí legionári z prvej svetovej vojny s vyznamenaniami západných krajín na svojich uniformách. Druhé a tretie výročie povstania sa niesli v podobnom duchu, avšak na ich pozadí už rezonoval ideologický konflikt medzi KSČ a demokratickými silami.

Zásadnú zmenu vo výklade dejín SNP predstavuje rok 1948, keď KSČ prevzala moc v republike do svojich rúk. „V období 1945 – 1948 sa ešte pripúšťal fakt, že SNP bolo porazené, avšak po roku 1948 sa už o porážke hovoriť nesmelo, nanajvýš ak o vojenskej.“⁸ Od tohto obdobia sa SNP začalo prezentovať už ako komunistické

4 Stalo sa tak v oboch prípadoch prijatím novej ústavy Československej socialistickej republiky z 11. 7. 1960. NOVÁK, Jozef. *Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti*. Bratislava: Práca, 1990, s. 100 – 104; RAGAČ, Radoslav. Neznáme návrhy slovenskej časti československého štátneho znaku z roku 1960. *Pamäť národa*, roč. 1, 2005, č. 3, s. 85 – 91.

5 KRÍŽEK, Jurij, ŘÍHA, Oldřich. *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa: boj české a slovenské dělnické třídy za svobodu v letech 1917–1920*. Praha: Rovnost, 1951, 98 s.

6 Problematika SNP ako symbolu v období rokov 1948 – 1989 je mimoriadne rozsiahla. SNP vo svojom názve niesli podniky, ulice, námestia, vzdelávacie aj kultúrne inštitúcie. V našej práci sa preto zameriame na vybrané aspekty jeho propagácie v peňažnom obehú a jeho podoby vo forme štátnych vyznamenaní. K problematike deformácií výkladu SNP v období komunistickej diktatúry pozri: FILONENKO, Sergej Ivanovič a kolektív, ed. *Slovenské národné povstanie – medzi minulosťou a odkazom pre dnešok*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania v spolupráci s Katedrou histórie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, 2020, s. 136.

7 MICHELA, Miroslav. Oslavy výročí Slovenského národného povstania a utváranie novej socialistickej spoločnosti v 40. – 50. rokoch 20. storočia. In: FILONENKO, Sergej Ivanovič a kolektív, ed. *Slovenské národné povstanie – medzi minulosťou a odkazom pre dnešok*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania v spolupráci s Katedrou histórie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, 2020, s. 27.

8 MICHELA, M. Oslavy výročí Slovenského národného povstania a utváranie novej socialistickej spoločnosti v 40. – 50. rokoch 20. storočia, s. 33.

Prezident Klement Gottwald pri prejave vo Zvolene pri príležitosti 5. výročia SNP
(Zdroj: Archív TASR)

povstanie. Tento fakt konštatuje aj Miroslav Michela, keď tvrdí, že „z pôvodne pluralitného výkladu SNP sa zásahom zhora stalo povstanie s čisto triednym a ideologickým odkazom“.⁹ Ilustrujú to aj slová Klementa Gottwalda pri príležitosti osláv piateho výročia povstania: „Skutočnosť, že máme republiku novú, že máme štát rovnoprávných Čechov a Slovákov, štát pracujúceho ľudu, v ktorej pracujúci ľud je pánom osudov svojej krajiny a národa v nerozbornom spojeneckom zväzku s mohutným Sovietskym zväzom, pokladám za najväčší výdobytok

Slovenského národného povstania.“¹⁰ S touto ideovou líniou sa museli stotožniť aj historici. Roland Valko konštatuje, „že v historickej produkcii o odboji a SNP v rokoch 1949–1960 došlo k najhlbšiemu regresu slovenskej, ale aj českej historiografie. Historici sa stali poslušnými agitátormi komunistickej strany, ktorá využívala SNP a partizánske hnutie na svoju politickú propagandu.“¹¹ V tomto období si vládna moc bola istá svojím postavením a prestala tolerovať významné osobnosti povstania z nekomunistického prostredia, ktoré sa tak stali obeťami

perzekúcií. Zároveň sa ich snažila úplne vymazať z kolektívnej pamäti.¹²

Výklad dejín SNP v nasledujúcom období sa už iba analogicky odvodzoval od aktuálnych pomerov v strane. Tá si povstanie prisvojila a interpretovala podľa aktuálnych potrieb a požiadaviek Ústredného výboru KSČ. „Interpretácie priebehu a ideového odkazu SNP v období desiateho výročia povstania už iba ilustrujú monopol KSČ nad oficiálnym výkladom minulosti.“¹³ Nemenné boli základné tézy o KSČ ako hlavnej aktérke povstania, spontánnej účasti ľudu, sovietskej pomoci a význame pre budovanie socializmu. V období normalizácie sa oficiálny výklad SNP prikláňal k téze, že povstanie bolo základným predpokladom pre budúce budovanie socialistickej spoločnosti. To je pozorovateľné naprieč celou kultúrnou sférou. Andrej Švec vo svojom komentári k výstave umeleckých diel k 35. výročiu SNP konštatuje, že „Slovenské národné povstanie zohralo významnú úlohu v dejinách nášho národa. Socialistické usporiadanie našej spoločnosti je jedným z najdôležitejších výdobytkov protifašistického boja, a najmä Slovenského národného povstania.“¹⁴ V rovnakom duchu sa vyjadruje aj Rudolf Mrlan vo svojej publikácii *Zápas o socialistické divadlo*, keď uvádza že, „naše divadelné umenie je vo svojom hlavnom vývinovom smere poznačené ideovým odkazom Slovenského národného povstania a bude v ňom musieť vidieť aj naďalej studnicu podnetov pre tvorivé rozvíjanie obrazov o našej súčasnosti i budúcnosti. Tým si zachová svoju zdravú, socialistickú tvár. A to je to najdôležitejšie.“¹⁵ Významný

9 MICHELA, M. Oslavy výročí Slovenského národného povstania a utváranie novej socialistickej spoločnosti v 40. – 50. rokoch 20. storočia, s. 30.

10 GRACA, Bohuslav. *Slovenské národné povstanie*. Martin: Osveta, 1958, s. 28.

11 VALKO, R. Deformácie výkladu SNP v rokoch 1949 – 1960, s. 37 – 44.

12 Okrem známej *žingoriády* môže byť ďalším modelovým príkladom odstránenie pamätníka generálov Goliana a Viesta, odhaleného v roku 1947, z centra Zvolena krátko po roku 1948. KLUBERT, Tomáš, GABČO, Martin, eds. „V mene republiky“. *Spomienky Dušana Viesta ml.* Bratislava: Ústav pamäti národa, 2023, s. 430.

13 MICHELA, M. Oslavy výročí Slovenského národného povstania a utváranie novej socialistickej spoločnosti v 40. – 50. rokoch 20. storočia, s. 33.

14 ŠVEC, Andrej. *Slovenské národné povstanie vo výtvarnej tvorbe*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1979, s. 7.

15 MRLIAN, Rudolf. *Zápas o socialistické divadlo*. Bratislava: Pravda, 1976, s. 64.

vpływ na interpretáciu povstania v časoch normalizácie mal rehabilitovaný Gustáv Husák, podľa ktorého „*Slovenské národné povstanie patrí k najsvetlejším kapitolám novodobých československých dejín. Bolo historickou udalosťou, ktorá nezmazateľne vyjadrovala triedne, vlastenecké a internacionálne skúsenosti a túžby československého ľudu z predchádzajúcich zápasov a výrazne ovplyvnila perspektívy ďalšieho života našich národov.*“¹⁶ KSČ si teda nostrifikáciou SNP pretvorila historickú udalosť na udalosť mýticky socialistickú.

SNP V SYMBOLIKE PEŇAŽNÉHO OBEHU

Peniaze už od svojho vzniku zohrávali v dejinách ľudstva významnú úlohu. Okrem svojej základnej funkcie – zjednodušenie výmeny tovarov a služieb – slúžili aj ako propagačný nástroj. Okrem nominálnej hodnoty boli totiž aj nositeľmi symbolov, ktorými sa ich vydavateľ chcel prezentovať. Mince a bankovky sú dokonalou platformou na realizáciu štátnej propagandy smerom k vlastným obyvateľom. Môžu propagovať ideu štátu, národné symboly, hospodárske a ekonomické vízie či realie. Šírenie tejto formy propagandy je pritom jednoduché, keďže s ňou nevyhnutne príde do styku každý občan. Propagáciu prostredníctvom platidiel využíval aj komunistický režim v Československu, ktorý emitoval niekoľko pamätných

raziab a bankoviek s tematikou Slovenského národného povstania. Ikonografia týchto platidiel je odvodená od oficiálneho výkladu SNP v období, keď boli emitované.

Po druhej svetovej vojne a obnovení spoločného štátu Čechov a Slovákov bola menovou reformou obnovená aj spoločná mena. Tá bola nestabilná a snaha o vysporiadanie sa s následkami vojny a februárového prevratu postupne smerovala k realizácii ďalšej menovej reformy. Ako vonkajší prejav menovej stability začala Národná banka československá emitovať do peňažného obehu pamätné strieborné 50-koruny a 100-koruny. Išlo o propagandistický akt, ktorý mal občanom navodiť pocit stability meny.¹⁷ Do menovej reformy v roku 1953 tak bolo emitovaných 8 pamätných strieborných razieb v celkovom náklade osem miliónov kusov.

Ako prvá sa do obehu dostala pamätná 50-koruna k tretiemu výročiu SNP,¹⁸ ktorej obeh bol legalizovaný vyhláškou Ministerstva financií č. 151/1947 zo dňa 25. augusta 1947. Averzná strana zobrazuje štátny znak a názov štátu. Reverzná strana zobrazuje zahalenú ženskú postavu s kapucňou na hlave hľadiacu vpravo, ktorá v pravej ruke drží lipovú ratolesť a v ľavej zbraň (personifikácia povstania). Nominálna hodnota je vyjadrená vpravo vedľa lipovej ratolesti číslom 50. Na ľavom okraji mince za chrbtom ženy sa nachádza

datovanie v tvare: 1944*29.8*1947. Táto pamätná razba sa v obehu udržala iba necelých 6 rokov a jej platnosť ukončila menová reforma v roku 1953.¹⁹

Tesne po menovej reforme boli na desiate výročie povstania emitované nové pamätné mince. Ide o pamätné strieborné razby v nominálnych hodnotách 10 korún a 25 korún,²⁰ ktoré boli vydané v nízkych nákladoch.²¹ Pri vydávaní pamätných obehových mincí je zaužívaný zvyk, že významnejším udalostiam, prípadne osobnostiam či miestam, sa pridávajú vyššie nominálne hodnoty. Nominálne hodnoty 10 a 25 Kčs sa tak na prvý pohľad javia v porovnaní s 50-korunou z roku 1947 ako významovo devalvujúce. V tomto prípade však išlo o propagandisticko-legislatívnu nevyhnutnosť. V dôsledku menovej reformy prebehla okrem iného aj denominácia meny v pomere 5 : 1, čo zapríčinilo vznik nižších nominálnych hodnôt v peňažnom styku. Teoretickým pomerným výpočtom vidíme teda analógiu týchto razieb v pamätných obehových minciach z rokov 1947 – 1953 v nominálnych hodnotách 50 a 100 Kčs.²² Okrem toho vládne nariadenie č. 35/1954 zo dňa 3. augusta 1954 o pamätných minciach určovalo, že tie sa môžu vydávať iba v hodnotách, v ktorých sa podľa platných predpisov vydávajú bankovky.²³ Teda do úvahy pripadali iba nominálne hodnoty 1, 3, 5, 10, 25, 50 a 100 Kčs.

16 HUSÁK, Gustáv. 30. výročie Slovenského národného povstania. *Nové slovo*, roč. 16, 29. 8. 1974, č. 35, s. 1, 3.

17 Tieto razby umožnili obyvateľstvu sporenie peňazí v podobe zhromažďovania z obehu. Predstavovali istú formu návratnosti uloženého kapitálu, v prípade ak mena podľahla vysokej inflácii alebo v krátkom čase stratila platnosť. Z obehu sa preto rýchlo vytrhli.

18 CUHAJ, S. George et al. *Standard Catalog of World Coins, 1901-2000*. Iola: Krause Publications, 2010, 2255 s., č. 24.

19 K problematike menovej reformy v roku 1953 pozri: ŠUSTEK, Zbyšek. Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie. *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, s. 3 – 29.

20 Vyhláška ministerstva financií č. 36/1954 zo dňa 13. augusta 1954 o vydaní strieborných desaťkorunákov a päťadväťkorunákov na pamäť 10. výročia Slovenského národného povstania [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1954/36/>

21 Macho & Chlapovič, a.s. *Katalog mincí a medailí ČSR, ČR a SR 2020*. Bratislava: Aukčný dom Macho & Chlapovič, a.s., 2019, s. 94, číslo CSR2P-009 a CSR2P-010.

22 CUHAJ, S. G. et al. *Standard Catalog of World Coins, 1901-2000*, 2255 s. číslo 24 a 26.

23 Vládne nariadenia č. 35/1954 zo dňa 3. augusta 1954 o pamätných minciach [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1954/35/19540821.html>

Obe mince majú zhodnú ikonografiu s jediným rozdielom – nominálnou hodnotou. Averz zobrazuje štátny znak v ozdobnom ráme a názov štátu. Na reverze sa nachádza postava partizána v plášti so zbraňou. Na pozadí sa nachádza symbolické vyobrazenie žeriava, stavby a železničnej trate – atribútov socialistickej výstavby republiky. V dolnej časti mince sa nachádza dátovanie v tvare 1944*29.8*1954.

Ďalšia pamätaná minca s tematikou SNP bola vydaná k jeho 20. výročiu v nominálnej hodnote 10 Kčs.²⁴ Averz zobrazuje nový štátny znak ČSSR²⁵ a po obvode názov štátu. Na reverze „sú znázornené tri ruky so symbolmi priemyslu, poľnohospodárstva a pracujúcej inteligencie – ozubeného kola, obilného klasu a logaritmického pravítka s kružidlom, doplnenými lípovou ratoľou so stuhou. Vpravo hore je označenie hodnoty mince „10“, vľavo dole na stuhe letopočet „1944-1964“, vpravo dole tak isto na stuhe skratka Slovenského národného povstania SNP.“²⁶

Posledná pamätaná minca s tematikou SNP, ktorá bola vydaná komunistickým režimom, je z roku 1969 v symbolickej nominálnej hodnote 25 Kčs – 25. výročie SNP. Averz zobrazuje štylizovaný znak ČSSR, názov štátu a nominálnu hodnotu. „Na rube pamätnej striebornej dvadsaťpäťkorunáčky sú na pozadí slovenských vrchov zobrazené symbolické plamene rozhorievajúceho sa ľudového povstania. Pri ľavom okraji mince je umiestnený v kruhu nápis „SNP 1944“; letopočet „1969“ je vo vodorovnom riadku vpravo hore.“²⁷

Reverzy strieborných pamätných mincí na pamiatku Slovenského národného povstania
(Zdroj: SNM – Historické múzeum)

Uvedená ikonografia týchto pamätných razieb²⁸ reflektuje premenu

symbolických výrazových prostriedkov vo vzťahu k interpretácii povstania. V ikonografii päťdesiatkorunáka k 3. výročiu SNP absentuje socialistickej, respektíve komunistickej symbolika. Vyobrazenie reverzu je akousi umeleckou objektivitou reflektujúcou historickú udalosť. Razby k 10. výročiu povstania odrážajú jeho prisvojenie si komunistickou stranou. Ústrednou postavou síce je postava partizána – symbolu

24 CUHAJ, S. G. et al. *Standard Catalog of World Coins, 1901-2000*, 2255 s. číslo 56.

25 Ústava z roku 1960 zadefinovala aj nový štátny znak ČSSR. Ten mal podobu červeného husitského štítu s päťramennou hviezdou v hornej časti, na ktorom je biely dvojchvostý lev nesúci na hrudi červený štítok s modrou siluetou Kriváňa a vatrou zlatej farby. Kresba znaku je zlatá. Symbolika SNP bola teda prenesená aj do štátneho znaku v podobe Kriváňa a vatry, ktorá znázorňovala povstanie. Tento štítok na hrudi leva bol zároveň aj štátny znak Slovenskej socialistickej republiky.

26 Vyhláška ministra financií č. 164/1964 zo dňa 30. júla 1964 o vydaní pamätných strieborných desaťkorunáčkov k 20. výročiu Slovenského národného povstania [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/164/19640812.html>

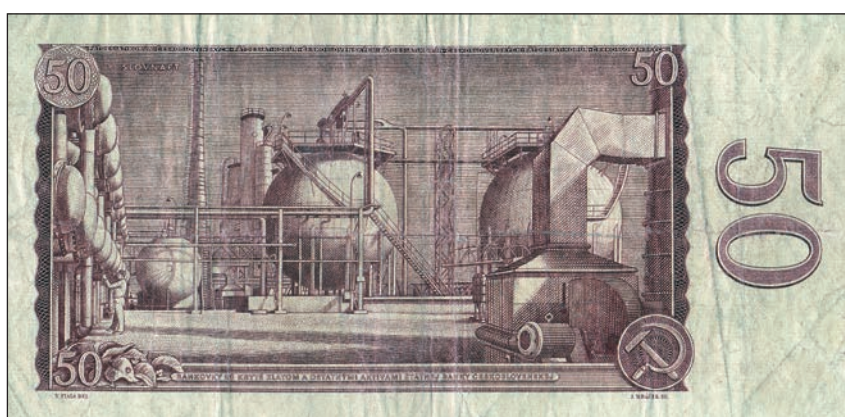
27 Vyhláška ministra financií Československej socialistickej republiky č. 101/1969 zo dňa 14. augusta 1969 o vydaní pamätnej striebornej dvadsaťpäťkorunáčky k 25. výročiu Slovenského národného povstania [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1969/101/19690827.html>

28 Legislatívne boli všetky pamätné razby emitované po menovej reforme v roku 1953 platné v Českej republike a Slovenskej republike až do roku 2000. Ich výskyt v obehu bol však takmer nulový.

povstania, no v pozadí sa však už nachádzajú atribúty socialistickej výstavby. Ide o umelecké vyjadrenie myšlienky, podľa ktorej bolo SNP základným kameňom budúcej socialistickej výstavby republiky. V kontraste s týmto stojí ikonografia desaťkorunáka z roku 1964 k 20. výročiu SNP. Hlavnou témou sú zbožštené atribúty socializmu v podobe typických symbolov – ozubené koleso, pravítko a pšeničný klas. Hlavné posolstvo tejto pamätnej razby je vyjadrené iba datovaním a skratkou v podobe „1944-1964 SNP“. Významové prvenstvo už teda preberá socializmus, na pozadí ktorého sa povstanie len pripomína. Posolstvo poslednej pamätnej razby k 25. výročiu je manifestom socialistickeho realizmu v podaní štylizovaných plameňov a hôr. SNP je teda ako historický symbol už priamo podriadený socialistickým výrazovým prostriedkom.

Tematika SNP je na bankovkách pozorovateľná v oveľa menšej miere, má však väčší propagandistický výtlak. Bankovky sú totiž platidlom obehovým a štandardným na rozdiel od pamätných razieb, ktoré sú mimoriadne a emitujú sa v nízkych nákladoch. Jedinou oficiálnou bankovkou, ktorá pripomína SNP, je bankovka v nominálnej hodnote 500 Kčs vydaná v roku 1973.²⁹ Ústredným motívom sú postavy dvoch partizánov v plášťoch so samopalmi v rukách. Na pozadí sa nachádza vyobrazenie hradu Strečno ako pripomienka bojov v Strečnianskej tiesňave. Pod hradom je štylizovaná skupina ozbrojených mužov – povstalcov.

Bankovka v nominálnej hodnote 50 Kčs z roku 1964³⁰ vo svojej ikonografii už spája myšlienku povstania a oslobodenia do jedného umeleckého stvárnenia. Ústrednými sú dve mužské postavy – sovietsky vojak so samopalom a kvetom v rukách, v uniforme s vyznamenaním a v zimnom plášti a postava partizána s puškou prevesenou cez plece s kvetom v ľavej ruke. Na pozadí sa nachádza vyobrazenie slovenských hôr a lesov. V dolnej časti

29 BAJER, Jan, KLIM, Martin, KOHOUT Aleš. *Papírová platidla Československa, České a Slovenské republiky 1918–2021*. Praha: Česká numismatická společnost, 2021, s. 170, číslo 101.

30 BAJER, J., KLIM, M., KOHOUT A. *Papírová platidla Československa, České a Slovenské republiky 1918–2021*, s. 168, číslo 99.

Bankovky s tematikou SNP (50 Kčs z roku 1964, 500 Kčs z roku 1973 a nevydaný návrh 500 Kčs z roku 1990 – reprint) (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

bankovky sa nachádza štylizovaný kosák a kladivo s prerastajúcou lipovou ratoľstou.

Emisný plán Štátnej banky československej rátať v roku 1990 s novou emisiou bankoviek v nominálnej hodnote 500 Kčs³¹ s tematikou SNP. Tie už pre obchod realizované neboli. Zachoval sa však výtvarný návrh, ktorého ústrednou postavou je žena so šatkou na hlave – personifikácia povstania. Na pozadí sa nachádza vyobrazenie ihličnatých stromov, slovenských hôr a dediny. Toto vyobrazenie je doplnené symbolickými povstaleckými plameňmi. Na rozdiel od predchádzajúcich bankoviek sa myšlienka SNP dostala aj na rubovú stranu, a to v podobe vyobrazenia hradu Strečno a mohutných plameňov.

Ikonografia papierových platidiel predstavuje predovšetkým vojenskú symboliku, ktorá je doplnená o insígnie socializmu. Bankovka v nominálnej hodnote 50 Kčs z roku 1964 síce nie je

venovaná priamo SNP, jej ikonografia a aj rok emisie (1964 – 20. výročie povstania) však danú historickú udalosť naznačujú. Bankovka v nominálnej hodnote 500 Kčs z roku 1973 vo svojej ikonografii predstavuje čisto vojenskú symboliku bez straníckych symbolov. Nevydaný výtvarný návrh bankovky v nominálnej hodnote 500 Kčs z roku 1990 vo svojej ikonografii zobrazuje povstanie v podobe ženskej postavy v šatke a kodifikovaných vizuálnych symbolov ako plamene povstania, hrad Strečno a lesy. Na základe uvedeného je teda zrejmé, že na rozdiel od kovových platidiel sa emitent snažil o nenásilnú propagáciu myšlienky SNP v podobe symbolov a personifikácie, zrejme z dôvodu masívneho a dlhodobého výskytu týchto platidiel v obehu. 50-korunová bankovka z roku 1964 bola v platnosti do 31. júna 1991. Bankovka v nominálnej hodnote 500 Kčs z roku 1973 bola v obehu v kolkovanej podobe až do

zavedenia vlastných národných mien Českej republiky a Slovenskej republiky.

Propaganda podsúvaná obyvateľstvu v malých dávkach, avšak dlhodobo, nemusí byť nutne agresívna. Výsledný efekt je pritom oveľa pozitívnejší ako pri masívnej agitácii spojenej s prepisovaním dejín.

SNP MEDZI ŠTÁTNYMI VYZNAMENANIAMÍ

Ak hovoríme o aparáte propagandy KSČ, nemožno opomenúť ani štátne vyznamenania, ktoré predstavujú veľmi efektívny nástroj v rukách vládnucej moci. Udeľovanie vyznamenaní je najmä v totalitných režimoch obzvlášť dôležitou udalosťou. Okrem ocenenia jednotlivcov za ich mimoriadne zásluhy ide aj o propagandistický akt na posilnenie pozitívneho postoja obyvateľstva k režimu. Inak tomu nebolo ani v komunistickom Československu. V prípade radov a pamätných medailí je ich ikonografia na rozdiel od platidiel druhoradá. Na prvom mieste je ocenenie vybraných osobností – zväčša známych širokej verejnosti. Odovzdanie štátneho vyznamenania počas slávnostného ceremoniálu následne využila stranická tlač k posilneniu pozitívneho postoja občanov k strane a režimu. Vyznamenania istým spôsobom dotvárajú historický obraz o dobovej propagande, ktorá ich používala ako nástroj svojej agitačnej kampane.

Historický symbol SNP bol v sústave štátnych a straníckych vyznamenaní využitý celkom štyrikrát. Bol ním pomenovaný jeden rad a tri pamätné medaily.³² Rad vznikol síce ešte pred februárovým prevratom, no po ňom sa stal efektívnym nástrojom propagandy v rukách KSČ.

Rad Slovenského národného povstania

Rad Slovenského národného povstania bol založený nariadením

31 BAJER, J., KLIM, M., KOHOUT A. *Papírová platidla Československa, České a Slovenské republiky 1918–2021*, s. 176.

32 V tomto prípade je nutné spomenúť aj Odznak československého partizána. Ten sa udeľoval ako pamiatka československým partizánom, ktorí spĺňali definíciu partizána podľa zákona č. 34/1946 zo dňa 14. februára 1946.

Slovenskej národnej rady č. 102/1945 zo dňa 23. augusta 1945.³³ Založený bol „ako vyznamenanie pre osoby, ktoré sa vynikajúcim spôsobom zaslúžili o odboj, zúčastnili sa príprav na odboj, aj samotného odboja a národného povstania, alebo prejavili v ňom vynikajúce úspešné činy veliteľské, organizačné alebo bojové, pri ktorých boli osobne vystavené nebezpečenstvu života alebo život obetovali.“³⁴ Legislatívna úprava z roku 1949 umožňovala rad udeliť aj „cudzím štátnym príslušníkom, vojenským a podobným útvarom, skupinám osôb a symbolom, znázorňujúcim skupinu osôb, ktoré sa zaslúžili o odboj“.³⁵ Rad bol prepožičiavaný Slovenskou národnou radou a od 15. apríla 1948 túto kompetenciu prebral prezident republiky.³⁶ Ide o prvý slovenský a československý rad povojnovej ČSR.³⁷

Rad Slovenského národného povstania bol zriadený v dvoch triedach, ktoré dopĺňala pamätná medaila. Ikonografia averzov bola zhodná a zobrazovala „postavu ženy v pohybe, zahalenú v štylizovanom antickom rúchu, so šatom na hornej časti tela rozhaleným a pred ňou postavou vejúcim. V pozdvihnutej pravej ruke drží meč. Za postavou je peň s dvoma lípovými konármi. Okolo reliéfu je kruhový nápis: SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE 29. VIII. 1944. Dátum je oddelený od nápisu dvoma päťramennými hviezdami.“³⁸ Na reverze je uvedený text podľa triedy: RAD SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA I./II. TRIEDA. V prípade pamätnej medaily je namiesto označenia triedy uvedený text: NA PAMÄŤ ZA ÚČASŤ NA

Dekrét o udelení pamätnej medaily Radu SNP Martinovi Lajčoovi (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

POVSTANÍ. Pod týmto textom sa nachádza matričné číslo.

Rad SNP bol prvýkrát udelený na prvé výročie povstania. V extrémnej

33 PULEC, Vladivoj. *Československá státní vyznamenání, státní čestná uznání a ceny*. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury ALFA, vydavatelstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1980, s. 82.

34 § 1 Nariadenia Slovenskej národnej rady č. 102/1945 zo dňa 23. augusta 1945 [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/11814/1/2/nariadenie-c-102-1945-zb-snr-o-zalozeni-radu-slovenskeho-narodneho-povstania/nariadenie-c-102-1945-zb-snr-o-zalozeni-radu-slovenskeho-narodneho-povstania>

35 *Vládne nariadenie č. 30/1949 zo dňa 18. januára 1949, ktorým sa doplňujú predpisy o niektorých vyznamenaniach* [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1949/30/19480415.html>

36 *Zákon číslo 55/1948 zo dňa 25. marca 1948, ktorým sa mení a doplňuje zákon zo dňa 21. októbra 1936, č. 268 Sb., o radoch a tituloch* [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/55/19480415.html>

37 KARÁSEK, Martin. *Rady a vyznamenanie SNR 1945 – 1948*. Kremnica: Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí, 2007, s. 5.

38 *Vyhláška predsedu Slovenskej národnej rady č. 912/1946 zo dňa 16. marca 1946, ktorou sa uverejňujú stanovy „Radu slovenského národného povstania“* [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/13169/1/2>

Rad Slovenského národného povstania II. triedy (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

časovej tiesni vyrobila kremnická mincovňa v spolupráci s podnikom Sandrik Hodruša-Hámre požadovaný počet radov, ktoré boli dodané deň pred vyznamenávaním. V nasledujúcom období bol udeľovaný pri príležitosti osláv výročí povstania, prípadne aj mimo týchto udalostí – „počas príprav osláv SNP sa rokovalo aj o tom, komu každému udeliť vyznamenanie za pomoc pri obnove mesta.“³⁹ Jeho udeľovanie sa ukončilo vládnym uznesením z 12. júla 1949, zrejme

s predpokladom, že za 5 rokov boli vyznamenaní všetci, ktorí si ho zaslúžili.

Martin Karásek uvádza, že celkovo bol „Rad SNP udelený v I. triede 1 236 osobám a 36 mestám a obciam, a II. triedu obdržalo 6 586 osôb a 43 miest a obcí. Pamätná medaila bola udeľovaná 31 356-krát.“⁴⁰ Najvyššou triedou boli vyznamenané aj osobnosti ako Klement Gottwald, Zdeněk Fierlinger, Ilja Erenburg či Josif Broz Tito. Rad s matričným číslom 1 obdržal prezident republiky Edvard Beneš.

Za zmienku stoja aj počty vyznamenaných cudzincov: „130 Francúzov, 5 Juhoslovanov, 16 Poliakov, 5 Rumunov, 225 občanov ZSSR, 84 Bulharov a 31 Američanov.“⁴¹ Tieto počty okrem iného reflektujú zahraničnú orientáciu Československa po roku 1948.

Pamätná medaila k 20. výročiu Slovenského národného povstania

Pri príležitosti 20. výročia SNP bola zriadená Pamätná medaila k 20. výročiu Slovenského národného povstania. „Bola zriadená ako čestné uznanie na ocenenie účasti v bojoch proti fašizmu v Slovenskom národnom povstaní, v ktorých sa upevnili zväzky bratských národov Čechov a Slovákov, ďalej prehĺbilo československo-sovietske priateľstvo i solidarita všetkých síl bojujúcich proti hitlerovskému fašizmu.“⁴² Podľa stanov bolo možné medailu „prepožičať príslušníkom armády a partizánskych oddielov, ktorí sa zúčastnili bojov v Slovenskom národnom povstaní, a ostatným občanom, ktorí v bezprostrednej súvislosti so Slovenským národným povstaním organizovanou a sústavnou bojovou činnosťou, prípadne inak prispeli k citelnému poškodeniu nepriateľa a k pomoci Slovenskému národnému povstaniu... ďalej vojenským útvarom, ktoré sú nositeľmi historických názvov a bojových tradícií Slovenského národného povstania, a obciam, ktoré sa ako celok zúčastnili Slovenského národného povstania alebo mu poskytli významnú pomoc.“⁴³ Vzhľadom na formuláciu stanov bola medaila udeľovaná⁴⁴ vysokému počtu jednotlivcov

39 MICHELA, M. Oslavy výročí Slovenského národného povstania a utváranie novej socialistickej spoločnosti v 40. – 50. rokoch 20. storočia, s. 27.

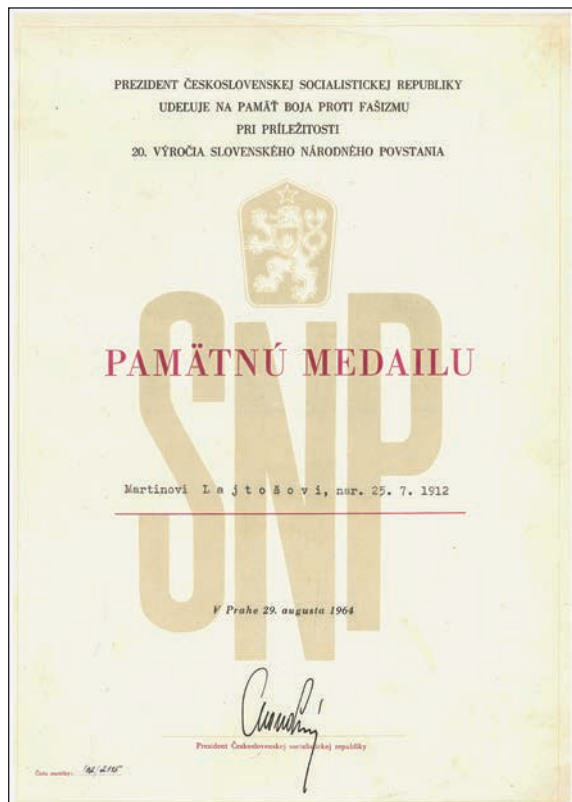
40 KARÁSEK, M. Rady a vyznamenanie SNR 1945 – 1948, s. 14.

41 KARÁSEK, M. Rady a vyznamenanie SNR 1945 – 1948, s. 14.

42 Zákonné opatrenie Predsedníctva Národného zhromaždenia č. 112/1964 zo dňa 17. júna 1964, ktorým sa zriaďuje Pamätná medaila k 20. výročiu Slovenského národného povstania [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/112/#prilohy.priloha-1.op-stanovy_pamatnej_medaily_k_20_vyrociu_slovenskeho_narodneho_povstania

43 Zákonné opatrenie Predsedníctva Národného zhromaždenia č. 112/1964 zo dňa 17. júna 1964, ktorým sa zriaďuje Pamätná medaila k 20. výročiu Slovenského národného povstania [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/112/#prilohy.priloha-1.op-stanovy_pamatnej_medaily_k_20_vyrociu_slovenskeho_narodneho_povstania

44 V zákonom opatrení aj stanovách sa uvádza pojem „prepožičiava“. Ide o politický slang, de facto boli všetky vyznamenania udeľované.

Dekrét o udelení pamätnej medaily k 20. výročiu SNP Martinovi Lajtošovi (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

Pamätná medaila k 20. výročiu Slovenského národného povstania (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

a útvarov. Obdržal ju prakticky každý účastník SNP bez straníckej alebo občianskej poškvrny. Udelenie tak veľkého počtu vyznamenaní k udalosti, ktorá sa odohrala pred dvadsiatimi rokmi, bol hlavne propagandistický akt. Prostredníctvom udelenia režim pripomínal významnú udalosť dejín, ktorú si v minulosti prisvojil a ktorá napomáhala jeho pozitívnemu obrazu v spoločnosti. Agendu pamätnej medaily spravovala Kancelária prezidenta ČSSR.⁴⁵

Averz zobrazuje reliéf ženskej postavy so samopalom v ruke, ktorá symbolizuje povstanie. Na pozadí sa nachádza silueta hôr a po obvode text: SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE. Vedľa neho je malé datovanie v podobe 1944-1964. Reverz má charakter skôr numizmatickej produkcie. Zobrazuje štátny znak ČSSR a názov štátu: ČESKOSLOVENSKÁ

SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA.

Pamätná medaila k 30. výročiu Slovenského národného povstania, májového povstania českého ľudu, a oslobodenia Československa sovietskou armádou

K tridsiatemu výročiu vyhlásenia SNP bola Ústredným výborom KSČ a Ústredným výborom Národného frontu zriadená pamätná medaila. Jej charakteristika a účel zriadenia boli rovnaké ako v prípade pamätnej medaily k 20. výročiu. Udeľovaná bola vo veľmi vysokom počte aj civilnému obyvateľstvu, a to každému, kto svojou činnosťou napomohol povstaniu.

Po troch dekádach od povstania sa však v oficiálnom výklade dejín pod patronátom KSČ stretávame s tendenciou spájania historických udalostí. Táto pamätná medaila je,

ako uvádza jej oficiálny názov, emitovaná k trom udalostiam. Snahy o spojenie dvoch historických symbolov – SNP a oslobodenie Československa sú priamym dôsledkom normalizácie. Vplyv Sovietskeho zväzu a jeho zásluhy na oslobodení republiky boli, samozrejme, propagandisticky vyzdvihované aj v období pred rokom 1968, jednotlivé historické symboly sa však oslavovali samostatne.

V centrálnej časti sa nachádza plastické vyobrazenie vojaka a partizána, ktorí sa držia zdvihnutými rukami a sú ozbrojení samopalmi. Nad vztýčenými rukami sa nachádza päťramenná hviezda. Po obvode sa tiahne kruhopis: SPOLEČNĚ V BOJI ZA VÍTĚZSTVÍ. Na reverznej časti je vyobrazená veľká päťramenná hviezda a pod ňou text: TRIDSIATE VÝROČIE OSLOBODENIA

45 PULEC, V. Československá státní vyznamenání, státní čestná uznání a ceny, s. 89.

Preukaz k pamätnej medaile udelenej Jánovi Schulczovi (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

Pamätná medaila udelená Jánovi Schulczovi (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

ČESKOSLOVENSKA SOVIETSKOU ARMÁDOU.

Pamätná medaila k 40. výročiu vyvrcholenia národnooslobodzovacieho boja československého ľudu a oslobodenia našej vlasti sovietskou armádou

Pamätná medaila bola zriadená v roku 1984 ako stranické vyznamenanie určené pre aktívnych účastníkov domáceho odboja, predvojnových členov Komunistickej strany Československa, členov Slovenskej národnej rady a ďalšie významné osobnosti celoštátneho a regionálneho charakteru. „Pamätné medaily boli udeľované Ústredným výborom Komunistickej strany Československa a Ústredným výborom Národného frontu ČSSR v dvoch etapách – v predvečer osláv 40. výročia SNP – 27. 8. 1984, a pri príležitosti osláv 40. výročia oslobodenia Československa v máji 1985.“⁴⁶

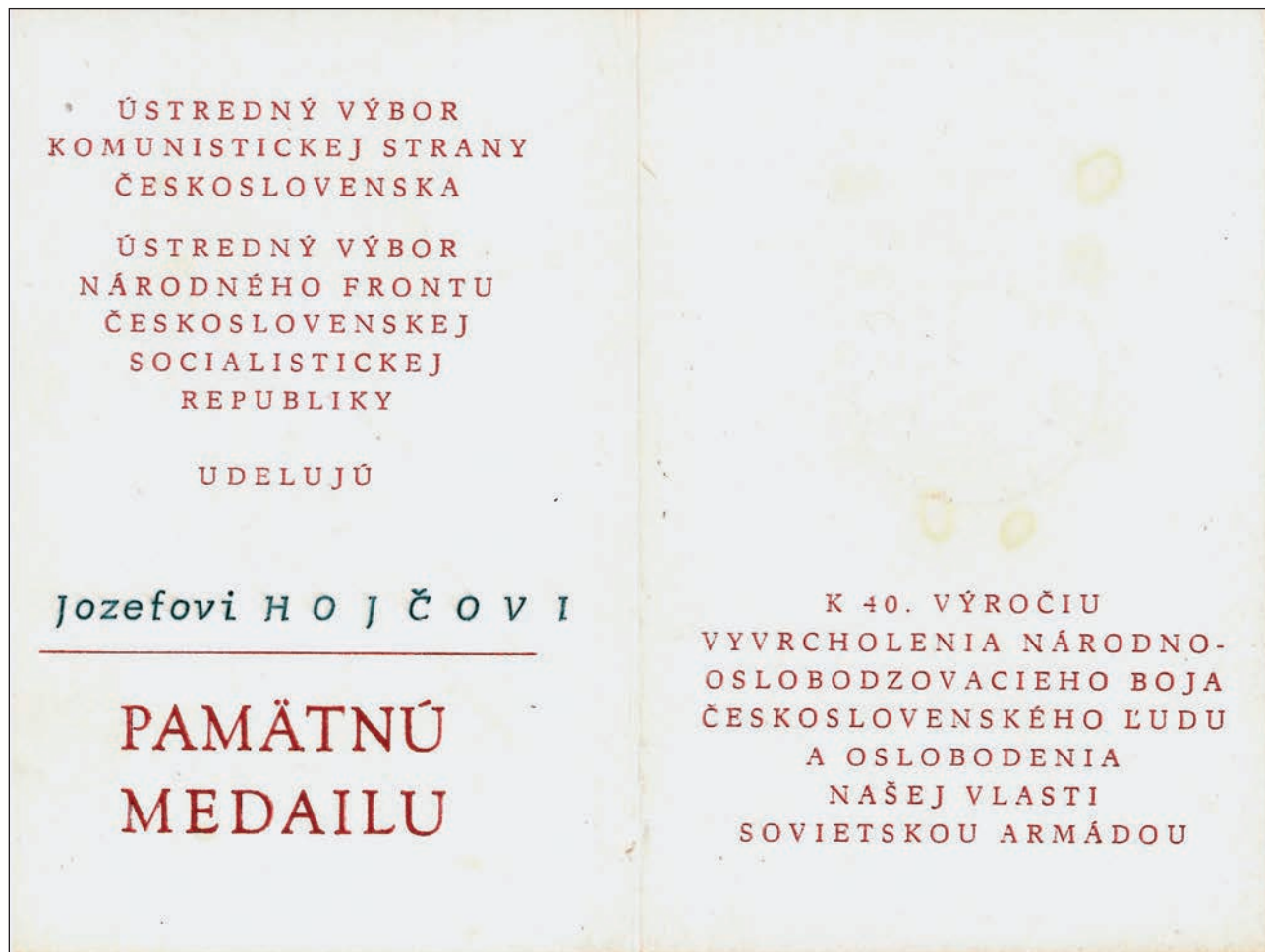
Centrom osláv 40. výročia SNP sa stala Banská Bystrica. Na oslavách sa zúčastnili najvyšší predstavitelia KSČ a delegácie zo zahraničia. Najväčšia pozornosť bola venovaná delegácii zo Sovietskeho zväzu, ktorú viedol Dmitrij Fjodorovič Ustinov. V rámci osláv bol mestu udelený Rad Klementa Gottwalda – Za budovanie socialistickej vlasti.⁴⁷ Rovnako boli udeľované aj ďalšie vysoké štátne vyznamenania. „Prvá etapa sa konala vo výstavnej sieni Múzea Slovenského národného povstania v rámci slávnostného spoločného zasadania Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, Ústredného výboru Národného frontu Slovenskej socialistickej republiky, Slovenskej národnej rady a vlády Slovenskej socialistickej republiky.“⁴⁸

Rovnako ako v prípade pamätnej medaily k 30. výročiu SNP aj v tomto

46 HAMI, Vojtech. Pamätná medaila k 40. výročiu vyvrcholenia národnooslobodzovacieho boja československého ľudu a oslobodenia našej vlasti sovietskou armádou. In: BUDAJ, Marek, ed. *Denarius 11*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2024, INPRINT.

47 Anonym. Rad Klementa Gottwalda mestu Banská Bystrica. *Smena*, roč. 37, 1984, č. 204, s. 1.

48 HAMI, V. Pamätná medaila k 40. výročiu vyvrcholenia národnooslobodzovacieho boja československého ľudu a oslobodenia našej vlasti sovietskou armádou.

Preukaz k pamätnej medaile udelenej Jozefovi Hojčovi (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

Pamätná medaila udelená Jozefovi Hojčovi (Zdroj: SNM – Historické múzeum)

prípade sa stretávame s tendenciou zlučovania historických symbolov pod jedným zastrešujúcim pojmom „vyvrcholenie národnooslobodzovacieho boja československého ľudu“.

Celému averzu dominuje vyobrazenie piatich mužských postáv v stoji. Všetky sú ozbrojené zbraňami typu PPŠ-41, alebo Mosin Nagant. Muž v popredí drží v pravej ruke samopal PPŠ-41 nad hlavou a v ľavej ruke kyticu. V dolnej časti sa nachádza veľké datovanie: 1945 · 1985. V hornej strednej časti reverzu sa nachádza plastická päťramenná hviezda a pod ňou v piatich riadkoch text: ČTYŘICÁTÉ VÝROČÍ OSVOBOZENÍ ČESKOSLOVENSKA SOVĚTSKOU ARMÁDOU.

V ikonografii uvedených štátnych a stranických vyznamenaní dominuje vojenská symbolika. Tá poukazuje na ozbrojený charakter povstania,

sovietsku intervenciu, ľudovosť a v neposlednom rade aj na „československo-sovietske priateľstvo“. Ak hovoríme o radoch a vyznamenaniach, z pohľadu propagandy je ikonografia až druhoradá. Prvenstvo v propagande má skôr charakter udelenia vyznamenaní a s tým spojený výber dekorovaných osobností. Vládna moc sa udelením vyznamenania osobe (ktorá je všeobecne známa pre svoje zásluhy) priživuje na jej popularite a snaží sa ju spojiť s režimom pre posilnenie svojho pozitívneho vnímania spoločnosťou.

ZÁVER

Slovenské národné povstanie predstavuje pre Slovensko bez pochyb jednu z najvýznamnejších udalostí 20. storočia. Aj vďaka tejto udalosti sa po skončení druhej svetovej vojny napokon slovenský národ postavil na stranu víťazných síl. Na jeho organizácii sa podieľali významné osobnosti a do bojov s okupačnými silami sa zapojilo množstvo domáceho obyvateľstva. SNP, hoc vojensky porazené, je symbolom morálneho víťazstva Slovenska. Snaha o jeho privlastnenie si komunistickým režimom preto nie je vôbec šokujúca,

keďže komunistický režim vo svojom výklade dejín nutne potreboval pozitívne historické symboly, ktoré boli významné pre národ a zároveň bolo možné ich výklad deformovať.

Náš článok prináša analogické prepojenia oficiálneho výkladu dejín SNP s formami jeho propagácie na platidlách a vyznamenaniach v rokoch 1945 až 1989. Poukazuje na to, ako ikonografia platidiel kopírovala oficiálny pohľad KSČ na túto udalosť a ako sa SNP stalo historickým symbolom prítomným aj v sústave štátnych a straníckych vyznamenaní.

Vojtech Hami • Slovak National Uprising as a Symbol of Communist Propaganda (Banknotes, Coins and State or Party Decorations)

This paper aims to provide insight into the issues surrounding the official interpretation of the Slovak National Uprising (SNP) history through the lens of the Communist Party of Czechoslovakia and its subsequent transformation into a historical symbol of state propaganda. Based on scholarly literature, the author interprets the official narrative of the SNP's history and its transformation from 1945 to 1989. The expressed theses are argumentatively supported by material research of banknotes, coins and state or party decorations issued within the given time range, with a critical evaluation of their iconography. The paper's contribution lies in the interpretation of the official view of the Communist Party of Czechoslovakia on the history of the SNP and in the interpretation of the propagandistic use of this historical symbol in the form of state decorations and currency iconography.

Mgr. Vojtech Hami (1994)

Vyštudoval na Prešovskej univerzite v Prešove, kde získal bakalársky a magisterský titul z histórie. V súčasnosti pôsobí ako kurátor v kabinete numizmatiky Slovenského národného múzea-Historického múzea v Bratislave, kde sa venuje odbornému spracovaniu a katalogizácii zbierkových predmetov. Jeho publikačná činnosť sa primárne zameriava na výsledky výskumu v oblasti numizmatiky a faleristiky.

Kontakt: vojtech.hami@snm.sk

ROZHOVOR O SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ

PROFESOR ALAIN SOUBIGOU, UNIVERSITÉ PARIS 1 – SORBONNE, PANTHÉON¹

RADOSLAV RAGAČ

Prečo ste si vybrali bádateľskú tému Slovenského národného povstania, ktorá je vo francúzskom kontexte dosť netradičná?

Je to historická téma ako každá iná. Pre mňa bol dôvod tejto voľby aj osobný. Moji dvaja starí otcovia boli totiž vo francúzskom odboji. Mám veľmi tradičné historické vzdelanie získané vo Francúzsku. Vo svojich štúdiách som pokračoval aj na univerzitách vo viacerých ďalších európskych krajinách, vrátane Čiech a Slovenska, vtedy ešte Československa. V tomto období som sa veľmi zaujímal o osobnosť Masaryka a osudy prvej Masarykovej republiky, ktorá vznikla v roku 1918 a existovala do obdobia rokov 1938 – 1939. Republika bola rozbitá a Česi a Slováci sa v roku 1939 ocitli na rôznych miestach. Venoval som sa otázke českého odboja a využitia atentátu na Heydricha, ktorý vyvolal (vyprovokoval) deštrukciu odboja v Čechách. Začal som sa aktívne venovať aj otázke protinacistického odboja na Slovensku, odvahe bojovníkov zo septembra – októbra 1944 a medzi nimi aj odvahe Francúzov, ktorí sa zapojili do Slovenského národného povstania. Od roku 1943, intenzívnejšie v lete

roku 1944, sa začalo formovanie skupiny 200 francúzskych bojovníkov. Mnohí z nich neskôr bojovali v Strečnianskej úžine na severozápade Slovenska, kadiaľ sa jednotky wehrmachtu snažili rýchlo preniknúť a zničiť tak Slovenské národné povstanie už v zárodku. Francúzi tam v tomto historickom momente zohrali dôležitú úlohu. A medzi nimi najmä ich veliteľ, ktorým bol mladý Bretónec, kapitán Georges Barazer de Lannurien, vtedy vo veku len 28 rokov.²

Georges Barazer de Lannurien bol typická *bretónska tvrdá hlava*, odolný voči alkoholu.³ Francúzska exilová vláda sa ho rozhodla vybrať spomedzi mužov, ktorých neskôr viedol, ako najenergiejšieho spomedzi francúzskych dôstojníkov, ktorí boli na prítomní v lete 1944 na Slovensku. Georges Barazer de Lannurien získal vojenské vzdelanie na prestížnej vojenskej akadémii Saint Cyr a bol veľmi dobre pripravený v taktike či v geografii. Výborná znalosť topografie mu umožnila rýchlo pochopiť doslova strategický význam slovenského hradu Strečno pochádzajúceho z obdobia stredoveku. Rýchlo pochopil, že prekonanie strečnianskej úžiny a samotného výškovo dominantného

Alain Soubigou (Foto: Radoslav Ragač)

priestoru hradu Strečno, je nevyhnutná cesta postupu obrnených jednotiek wehrmachtu. Neboli to len vojaci, ale aj vojnoví zajatci. Povstania sa zúčastnili aj nútene nasadení mladí Francúzi, ktorí pracovali v továrňach na území dnešného Nemecka a Rakúska, ale aj na Slovensku, na povinných nútených prácach v rámci inštitútu tzv. *Service du travail obligatoire (STO)*.⁴ Štvordňové boje proti postupujúcim

1 Rozhovor bol redakčne skrátený a doplnený o poznámkový aparát.

2 Georges Barazer de Lannurien (1915 – 1988).

3 Vo Francúzsku sú tradične Bretónci považovaní za akúsi paralelu našich „východniarov“ vrátane tradovaného pijanstva.

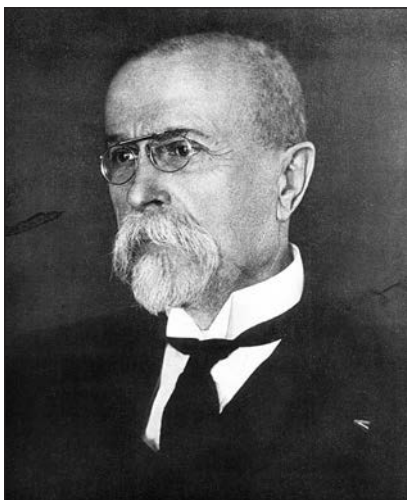
4 *Service du travail Obligatoire*, slovensky Úrad pre nútenú prácu, vznikol vo Francúzsku zákonom zo 4. 9. 1942. Nútené práce postihli v rokoch 1942 – 1943 státisíce mladých mužov, ročníky 1920 – 1922 (záverečné ročníky škôl 1940 – 1942) mali povinnosť odísť pracovať do Nemecka. Ich celkový počet bol 600 000. Pôvodne sa zákon týkal aj mladých žien, ale nálady vo francúzskej spoločnosti ich odchodu na prácu do Nemecka až na výnimky zabránili.

nemeckým obrneným kolónam, počas ktorých padli desiatky Francúzov, ukázali ich odvahu aj napriek nedostatkom v ich výzbroji.

V partizánskom prostredí na Slovensku boli časté komunistické myšlienky. Medzi Francúzmi však mnohí neboli nijako politicky aktívni. Ich veliteľ Georges Barazer de Lannurien, pôvodom drobný šľachtic, bol, ak to zjednodušíme, pravicovo konzervatívne orientovaný. Bol to jednoznačne antinacista, francúzski konzervatívci totiž nepodporovali nacizmus. Pochádzal z vojenskej rodiny. Len jeden jeho bratranec sa angažoval na druhej strane a kolaboroval s nacistami. Bol to istý François Barazer de Lannurien⁵ a až do konca života, keď sa stretli na ulici v Roscoff,⁶ rodnom mestečku v Bretónsku, prechádzal kvôli tomu na opačnú stranu chodníka. Takže Georges Barazer de Lannurien bol veľmi ďaleko od toho byť komunistom, bol antikomunista a zároveň antinacista.

Georges Barazer de Lannurien zo skupiniek Francúzov vytvoril v slovenských horách základ bojaschopnej francúzskej vojenskej jednotky, pre bojovníkov ktorej nebola v prvom rade dôležitá politika, ale boj proti nacizmu.⁷ Mali len málo zbraní, väčšinou pochádzajúcich zo skladov slovenskej armády, niektoré boli letecky doručené Sovietmi. Do boja sa Francúzi zapojili už v predvečer povstania 28. augusta 1944. Boli tak medzi prvými povstalcami, ktorí sa reálne zapojili do boja.

Generál Golian, ktorý na počiatku velil Slovenskému národnému povstaniu, mal okolo seba skupinu skúsených profesionálov, napríklad na otázku financií. Časť dôstojníckeho zboru, ktorá vtedy chcela zmeniť stranu, sa pridala na stranu povstania, iní dôstojníci zostali verní monsignorovi Tisovi. Povstanie pomohlo

Tomáš Garrigue Masaryk
(Zdroj: Wikimedia Commons)

zmeniť v tomto čase pozíciu Slovenska, ktoré dovtedy stálo na zlej strane, strane Hitlera a hroziacej porážky. Dostali sa na druhú stranu, stranu cti. Povstanie bolo vojensky riadené hlavne z Moskvy. Londýnska vláda však taktiež nechcela stratiť kontakt s povstaním. O niečo neskôr velenie posilnil skúsený generál Viest letecky vysadený londýnskou vládou a bol v boji veľmi skúsený veliteľ. Prijali po diskusii sériu zásadných vojensko-strategických rozhodnutí.

Generál Golian zveril kapitánovi de Lannurienovi veľmi dôležitú úlohu (misiu) spomaliť nemeckú armádu. Bola to malá skupina 200 bojovníkov. 56 z nich počas niekoľkých dní padlo. Francúzska jednotka v boji utrpela takmer 30-percentné straty. Viacerí francúzski bojovníci boli v nasledujúcich mesiacoch po potlačení povstania nacistami zaživa upálení vo vápenke (v obci Nemecká), popravení či umučení. V histórii druhej svetovej vojny to vo francúzskom kontexte nemá obdobu. Napríklad na porovnanie, francúzska jednotka, ktorá sa zapojila do bojov v prvý deň invázie

v Normandii v júni 1944, stratila desať mužov. Francúzi pri Strečne štyri dni blokovali nemecké pancierové kolóny, tento necelý týždeň, a to veľmi pomohlo povstaniu. Napriek spomínanému veľkému nedostatku zbraní, takmer žiadnym ťažkým zbraňam, hrdinsky pri Strečne odolávali nemeckému náporu. Pomocou bola naučená taktika spôsobu boja, ako zdola manuálne vyradiť (znehybniť) prvé vozidlá kolóny na jedinej úzkej prístupovej ceste, a tak sa znehybnené hrozivé mnohotonové nemecké tanky (panzery) stávali veľmi zraniteľnými.

Medzi sovietskymi vojakmi vysadenými letecky v lete 1944 na Slovensku bol aj istý plukovník Veličko, poverený vzťahmi s Francúzmi. Veliteľ plukovník Veličko mal vyššiu hodnosť ako de Lannurien. Vzájomné spolužitie na základniach v tyľe prinášalo v každodennom živote aj množstvo nevyhnutných situácií ako príprava stravy, šúpanie zemiakov či čistenie toaliet. Jedna malá anekdota. Raz sa stalo, že Francúzi mali odmietnuť čistiť zemiaky, že je to ženská práca atď. Veličko mal vraj vyhlásiť, že ak to nebudú robiť, postaví ich rovno k múru a zastrelí, popraví. Situácia bola v tomto momente veľmi napätá, plukovník Veličko bol neúprosný. De Lannurien navrhol vyriešiť veľmi nepríjemnú situáciu nie strieľaním odbojárov, ale iným súbojom, pričom zvolil vodku. Výsledkom tohoto stretu bol skvelý súboj v pití vodky s nepochybne v tejto veci so značne zoceleným Veličkom, ktorý malý tvrdohlavý Bretónek nakoniec vyhral. Francúzi boli potom od tohoto dňa oslobodení od čistenia zemiakov. Je to taká malá anekdota, jedna z mnohých ilustrujúcich vtedajšie neľahké spolužitie so Sovietmi, ktoré mi porozprávali preživší francúzski bojovníci. Plukovník Veličko nakoniec získal

5 François Philippe Barazer de Lannurien (1926 – 2006). Príslušník Waffen-SS.

6 Bretónske historické mesto Roscoff na nachádza na brehu mora v departemente Finistère.

7 Pre povstaleckú jednotku bojujúcu s francúzskymi výsostnými znakmi sa používa v domácom aj francúzskom kontexte aj označenie prápor Foch (Battalion Foch), ktorý však A. Soubigou v rozhovore nepoužíva.

Georges Barazer de Lannurien, veliteľ Francúzov, ktorí sa zúčastnili SNP (Zdroj: Archív TASR)

v kruhoch Červenej armády reputáciu profrancúzskeho človeka, ktorý k nim mal blízko, i keď v skutočnosti k Francúzom príliš láskavý nebol. Znamenalo to okrem alkoholu aj dosť smutný koniec jeho vojenskej kariéry po skončení vojny a návrate do stalinistického Sovietskeho zväzu, keďže bol z ich pohľadu týmito vzťahmi skompromitovaný.

Spolu s Nemcami sa na protipovstaleckých represáliách aktívne podieľali aj pomocné jednotky vytvorené z radov Hlinkovej gardy, nazvanej síce po Andrejovi Hlinkovi, ktorý však zomrel už v auguste 1938 a s týmto udalosťami nemal priamo nič spoločné, ale jeho menom sa zastrešovali domáci prívrženci nacizmu. Pozrite sa, Francúzsko má vypálený

svoj Oradour v regióne Limousin,⁸ Slovensko však má 120 svojich „Oradourov“, skutočne 120 svojich Lidíc, 120 slovenských obcí v horách vyrabovaných, vypálených a vyvraždených nacistami a ich domácimi pomáhačmi v rokoch 1944 – 1945. Z dôvodov aj psychologických sa Nemci cítili svoj blížiaci sa koniec a domáci kolaboranti z radov Hlinkovej gardy veľmi kruto mstili slovenskému civilnému obyvateľstvu, ktoré často nemalo nič spoločné s povstaním. Bolo to šokujúce. Dovtedy, až do vypuknutia povstania, bolo Slovensko napriek vojnovým časom 4 – 5 rokov relatívne pokojné, bez represálií. Po povstaní vypuklo násilie, nekončiacie sa represálie proti civilnému obyvateľstvu. Podľa všetkých svedectiev z rokov

Ján Golian (Zdroj: Wikimedia Commons, Mareček2000, CC BY-SA 4.0)

2000 – 2010, ktoré som ešte mohol zhromaždiť od posledných preživších, v nich hrala veľkú úlohu aj Hlinkova garda. Rozprával som sa nedávno ešte s pani Merhautovou z Kľaku, v blízkosti Žiaru nad Hronom. Povedala mi, pozrite sa, boli to Nemci, no často a predovšetkým domáci gardisti, ktorí sa zúčastňovali nielen prieskumov, ale aj masakrov. Aj susediaci Ostrý Grúň s viac ako šesťdesiatimi zavraždenými bol rovnako svedkom doslova nesutočného barbarstva nacistov a členov Hlinkovej gardy.

Ďalšia bojová anabáza Francúzov bola epopejou, počas ktorej v bojoch strácali ďalších bojovníkov. V októbri 1944 sa povstaleckí generáli rozhodli vyhlásiť Banskú Bystricu za otvorené mesto a rozptýliť vojenské jednotky v slovenských horách, aby sa tak vyhli ich zničeniu a zachránili čo najviac životov pre ďalšie boje. Nemci povstaleckých bojovníkov napriek uniformám nepovažovali za vojakov a mnohí boli jednoducho popravení bez súdu. Na konci povstania boli aj obaja povstaleckí generáli zajatí v malej

8 Obec Oradour-sur-Glane v departemente Limousin, francúzsky symbol nacistických vojnových zločinov. Jednotky Waffen-SS tam na rozkaz veliteľa 2. tankovej divízie SS Das Reich ako odvetu za útoky francúzskeho odboja spáchali vojnový zločin. Vyvraždili tam spolu 642 civilných obyvateľov.

Piotr Alexejevič Veličko, dôstojník Červenej armády, partizánsky veliteľ, tu v roku 1974 druhý sprava (Zdroj: Archív TASR)

obci⁹ Nemcami a cez Banskú Bystricu a Bratislavu boli odtransportovaní do Nemecka a v posledných dňoch vojny, v marci – apríli 1945, tam boli popravení.

Aj Francúzi sa po porážke povstania v malých skupinkách, po troch, piatich, rozptýlili v slovenských „tatranských a fatranských horách“. Francúzski bojovníci sa v nasledujúcich mesiacoch často skrývali na v tomto čase opustených pastierskych salašoch, ktoré sa nachádzali vysoko v horách. Rovnako ako Slováci veľmi živorili. Okrem skál a stromov bolo v horách veľmi málo možností ako získať jedlo. A sneh sa ešte nedá, viete veľmi dobre, čo nastane – črevné problémy. Bolo to v tomto období veľmi ťažké,

panovala tuhá zima a bolo veľa snehu. Mali preto k dispozícii veľmi málo jedla. Zároveň si často nemohli založiť ani oheň, dym zase mohol prilákať Nemcov alebo Hlinkovu gardu (Hlinkovcov). Bolo to pre nich preto veľmi komplikované. Kvôli potravinám zostupovali dolu do podhorských obcí alebo im ho prinášali miestni. Slovenské obyvateľstvo im v tomto veľmi ťažkom rozporení pomáhalo. Podľa svedectiev posledných preživších francúzskych bojovníkov to bolo všetko veľmi srdečné a zároveň veľmi nebezpečné pre slovenské obyvateľstvo, ktoré pri tom rovnako doslova riskovalo svoje životy a životy svojich blízkych. Napriek tomu pre nich domáci robili všetko možné aj

nemožné, a aj preto mohli prežiť tvrdú zimu. Príchod Červenej armády, ktorá po dobytí Dukly s veľkými stratami vstúpila a v nasledujúcich mesiacoch oslobodzovala Slovensko, priniesol na jar 1945 koniec týchto útrap. Netreba zabúdať ani na často opomínanú úlohu rumunskej kráľovskej armády pri oslobodzovaní najmä južných častí Slovenska po páde Antonescovej diktatúry, keď sa pridali na stranu Sovietov.

Francúzi boli po príchode Sovietskej armády postupne demobilizovaní. Na konci vojny boli po demobilizácii umiestnení v kasárňach v Budapešti a potom cez Bukurešť repatriovaní cez Čierne more loďou do Marseille. Boli veľmi hrdí na svoje bojové angažmán na Slovensku. Celú francúzsku vojenskú jednotku po skončení vojny výnimočne ocenil aj generál de Gaulle. Bola hromadne citovaná ako – „... výnimočná jednotka, ktorá vznikla z vôle skupiny francúzskych utečencov opätovne zobrať zbrane do rúk a bojovať v oslobodzovacích bojoch...“ v rozkaze *Radu národa* (fr. Ordre de la nation), čo je vo francúzskom prostredí ojedinelé.¹⁰

Aké boli de Lannurienove osudy po druhej svetovej vojne? Na Slovensku nie sú totiž príliš známe.

Georges Barazer de Lannurien bol po skončení druhej svetovej vojny považovaný za svoje predchádzajúce pôsobenie v rokoch 1944 – 1945 za špecialistu na východnú Európu. Okrem francúzskych získal aj sovietske a československé rady a vyznamenania. Od roku 1947 pôsobil tri roky ako vojenský atašé na Veľvyslanectve Francúzskej republiky v Maďarsku. Vykonával aj špionážnu činnosť. V roku 1950 bol za svoje aktivity z Maďarska vypovedaný.¹¹ V ďalších rokoch úspešne

9 Ide o Pohronský Bukovec.

10 „La groupe des partisans français en Slovaquie, magnifique unité, issue de la volonté de reprendre les armes et de participer aux combats libérateurs d'un groupe des Français évadés...“

11 V literatúre sa uvádza, že hlavným politickým dôvodom de Lannurienovho vypovedania koordinovaným so sovietskymi orgánmi z Maďarska bola pomoc prenasledovaným československým katolíckym hodnostárom.

Charles de Gaulle

(Zdroj: Wikimedia Commons)

Mestečko, z ktorého pochádzal de Lannurien (Zdroj: Wikimedia Commons, Calips, CC BY-SA 4.0)

pôsobil¹² a stal sa dokonca číslom dva vo francúzskej (kontra)špionáži (SDECE).¹³ Ide o klasickú špionáž, ale u nás vo Francúzsku oficiálne špionáž nemáme a tradične je nazývaná kontrašpionáž. Potom (v roku 1961, pozn. autora) plukovník de Lannurien slúžil v Alžírsku, kde velil 1. obrnenému pluku Cudzineckej légie.¹⁴ Potom sa vrátil do kontrašpionáže, konkrétne do jej africkej divízie. Pôsobil aj v ďalších veliteľských funkciách vo francúzskej armáde až do svojho odchodu do výslužby. Po svojom penzionovaní žil, zomrel a bol pochovaný v rodnom bretónskom mestečku Roscoff. Predstavte si, je tam malé námestíčko a má tam aj svoj pamätník. Jeho pamätne tabule existujú aj vo viacerých obciach a mestách.¹⁵

V múzeu Radu oslobodenia v Invalidovni v Paríži je vystavená aj československá vojenská blúza s nášivkou „slovenský partizán“ a s lotrinským dvojkrížom.

Francúzi boli vždy hrdí na svoj boj proti nacistom po boku spolubojovníkov, protinacistických bojovníkov, partizánov z radov Slovákov. Vzťahy a pevné osobné priateľstvá pretrvali až do ich posledných dní. Dve veci sú veľmi významné vo vzťahu k Slovenskému národnému povstaniu a Francúzom. Máte Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, krásnu budovu pochádzajúcu z roku 1969, na ktoré môžete byť právom veľmi hrdí. Je to sochársky stvorená budova. Jej súčasťou je aj veľmi expresívna socha.¹⁶ Múzeum ako

inštitúcia funguje veľmi dobre, s riaditeľom na vysokej úrovni, s medzinárodnou reputáciou, má veľmi dobré expozície, podujatia a publikácie. Druhým symbolom a najvýrečnejším svedectvom bojov a preliatej krvi je pamätník Francúzov stojaci na návrší pri Strečne. Krásny monument – obelisk z bieleho mramoru a s pamätnou tabuľou, s 58 menami padlých, ktorý dominuje návršiu a okoliu s hradom, viditeľný na kilometre ďaleko. Samozrejme, sú vedecké otázky koľko presne Francúzov, asi do päťdesiatky, v súčasnosti odpočívajú v krypte umiestnenej pod pamätníkom. Niektorých si neskôr totiž vyžiadali ich príbuzní a boli pochovaní vo Francúzsku. Veľmi dôležité a symbolické je každoročné pripomínanie si padlých

12 Jedným z jeho najväčších úspechov počas pôsobenia na čele úradovne SDECE v egyptskej Káhire bolo v roku 1956 riadenie zacytenia lode Athos vyslanej egyptskou tajnou službou s nákladom zbraní určených protifrancúzskemu Frontu národného oslobodenia v Alžírsku francúzskym námorníctvom v Stredozemnom mori.

13 Service de documentation extérieure et de contre-espionnage (SDECE), v slovenskom preklade *Služba zahraničného spravodajstva (dokumentácie) a kontrašpionáže*.

14 1er régiment étranger de cavalerie (1er REC) bol vytvorený v roku 1921 v meste Sousse v Tunisku. Do tohto časového obdobia nemala Cudzinecká légia vo svojej organizačnej štruktúre vytvorené žiadne obrnené jednotky. Tradične je súčasťou 6. ľahkej obrnenej brigády Francúzskej pozemnej armády (6e brigade légère blindée - 6e BLB).

15 Napríklad Krupina, Sliač, Sklabiňa či Žilina.

16 Ide o umelecké dielo *Obete varujú* významného slovenského sochára Jozefa Jankoviča, ktoré dal v normalizačnom období komunistický režim z pamätníka fyzicky odstrániť. Na svoje pôvodné miesto sa socha vrátila až po Nežnej revolúcii.

každého 29. augusta s účasťou ministerstva obrany Slovenskej republiky, francúzskeho ambasádora, miestnych predstaviteľov, ktorého som sa sám opakovane zúčastnil, a tým pádom aj úlohy Francúzov v povstaní a spoločného priateľstva. Je to veľmi dôležité aj v kontexte pestovania francúzsko-slovenských vzťahov. Tu symbolicky zdieľame aj trikolóry našich národných vlajok. Je potrebné podčiarknuť aj osobnosť posledného žijúceho francúzskeho veterána povstaleckých bojov, taktiež Bretónca, Rogera Naëla, ktorý zomrel v roku 2020. Strečno opakovane navštevoval, 20- či 30-krát sa vrátil na Slovensko, kým mu ešte jeho fyzické sily stačili. Roger Naël bol posledný žijúci člen francúzskej jednotky, veľmi hrdý na ich bojové vystúpenie po boku Slovákov.¹⁷ V roku 2017 získal slovenský rad, Rad bieleho dvojkríža, najvyššie ocenenie určené pre cudzincov¹⁸ a obec Strečno mu zároveň udelila aj čestné občianstvo. Na toto svoje dvojité ocenenie bol Roger Naël vždy veľmi hrdý.

V tomto kontexte je si potrebné pripomenúť aj neskoršie symptomatické osudy s nimi spojeného odbojára, prekladateľa Francúzov (Vladimíra Jonoviča) Jeršova. Z fotografií na nás pozerá intelektuál v okuliarech, v ktorom by ste na prvý pohľad vôbec nehľadali odbojára. Pretože bol blízky Francúzom, bol preto neskôr

Pamätník padlých Francúzov pri Strečne (Zdroj: Zdeněk Beliančin)

komunistami prenasledovaný. Výsledkom bolo, že po februári 1948 bol odsúdený a uväznený.¹⁹ Jeho manželka²⁰ mu v odbojovej činnosti obetavo pomáhala a neskôr po vojne ona zhromaždila mnohé dôležité písomné materiály, čo sa týkali partizánskeho pôsobenia, a to veľmi precízne.

Na Slovensku je pripomínanie si Slovenského národného povstania súčasťou kolektívnej pamäti

– spoločenské hnutie, od médií, škôl až po divadlo, nedajú sa opísať všetky aktivity mojich slovenských kolegov – historikov. História nie je určená len na spomínanie, ale aj ako podklad pre naše ďalšie konanie. Aj vojna je niekedy nevyhnutná, ako napríklad dnes vojenská obrana Ukrajiny. Pripomínanie významu Slovenského povstania rôznymi spôsobmi je aj preto veľmi dôležité, v dnešnej komplikovanej dobe osobitne.

- 17 Roger Naël (1924 – 2020). Po sabotáži v továrni vo Francúzsku nútene nasadený v Dubnici nad Váhom. Po úspešnom úteku z továrne sa zapojil do Slovenského národného povstania vrátane spomínaných bojov pri Strečne.
- 18 Rad bieleho dvojkríža III. stupňa odbojárovi Rogerovi Naëlovi slávnostne odovzdal v bretónskej obci Malestroit 20. 9. 2017 v mene prezidenta Slovenskej republiky Andreja Kisku osobne mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Slovenskej republiky vo Francúzsku Igor Slobodník. Súčasne mu odovzdal diplom o udelení čestného občianstva obce Strečno jej starosta Dušan Šťadáni.
- 19 Vladimír Jonovič Jeršov (1895 – 1968). Ruský emigrant, rodák z Moskvy. Dendrológ, orientalista, polyglot. Odbojár, ukrýval sovietskych zajatcov. Profesor na Priemyselnej škole v Martine, súkromný učiteľ. Člen štábu 1. československej partizánskej brigády generála Milana Rastislava Štefánika a prekladateľ a zástupca veliteľa oddielu francúzskych bojovníkov. Zúčastnil sa bojov pri Strečne, Kremnici a Krupine. Upadol do nemeckého zajatia a bol prevezený do koncentračného tábora v Nemecku. Po roku 1948 politický väzeň komunistického režimu – zatknutý a odsúdený (za urážku K. Gottwalda) na sedem rokov odňatia slobody. V roku 1969 posmrtné súdne rehabilitovaný. S Pim Dulovou v roku 1947 spoluautor práce *Francúzski bojovníci v Slovenskom národnom povstaní*.
- 20 Mária Jeršová Opočenská (1899 – 1978). Pražská rodáčka bola vzdelaním historička a archivárka (Univerzita Karlova, Státní archivní škola) a od roku 1929 stála na čele Archívu Slovenského národného múzea v Turčianskom Svätom Martine. Zapojila sa s manželom do príprav SNP, počas povstania evakuovala historické archívne súbory archívu na viaceré bezpečné miesta, po skončení vojny zozbierala a vytvorila zbierku materiálov, tlačí a fotografií o SNP a oslobodzovaní Slovenska. MACHAJDÍKOVÁ, Elena. K počiatkom archívu Slovenského národného múzea. Príspevok k životu a dielu Márie Jeršovej Opočenskej. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia*, roč. 72, 2018, č. 3 – 4, s. 10.

OTTO ŠIMKO

LUKÁŠ GLESK

„Vadila mi tá vnútorná nesloboda, že som si nemohol povedať, čo chcem. No a konečne po Nežnej revolúcii som sa oslobodil nielen navonok, ale aj vnútorne. Takže pre mňa to bolo také uľahčenie. Politická skúsenosť je u mňa jasná. Nestačí tá vonkajšia sloboda, že môžeš cestovať a môžeš študovať, ale je potrebná vnútorná sloboda. Môžeš si povedať, čo chceš. Musíš mať pocit, že sa môžeš slobodne prejavovať. Pre mňa je vnútorná sloboda veľmi dôležitá hodnota. Takže u mladých nezáleží len na materiálnych možnostiach, ale aj na vnútornej slobode, ktorú každý považuje úplne za samozrejmu, lebo v demokracii je to prirodzené. Pritom to samozrejme nie je, mám s tým skúsenosti. Viem dobre, ako sa Hitler dostal k moci, aké sú metódy tých ľudí, ktorí chcú demokraciu demontovať.“¹

Otto Šimko² sa narodil v Topoľčanoch 1. júna 1924. Jeho otec Artúr Šimko pôsobil ako advokát a neskôr ako sudca. Matka bola domáca a v spoločnej domácnosti okrem neho a rodičov žil ešte brat Ivan a Ottova babička, otcova matka. „Meno Otto som dostal po strýkovi, bratovi môjho otca, ktorý zomrel v prvej vojne a moja babka, ktorá bola stále súčasťou našej rodiny, videla vo mne svojho syna, ktorý padol vo vojne. Šimkovci boli rodina, ktorá sa pôvodne prisťahovala z Haliče z Poľska, vtedy to bolo Rakúsko-Uhorsko, ale usídlili sa môj prapraotec v Dolných Chlebanoch, Rajčanoch v okrese Topoľčany, kde sa narodil aj môj otec. Zaujímavé je, že naše meno nie je vôbec židovské (...) Ja, židovského pôvodu som s týmto menom nikdy nemal problémy. Mnohí si menili meno kvôli tomu, aby sa mohli ukryť alebo zachrániť. U mňa to meno bolo veľmi priaznivé aj počas Slovenského štátu.“

Kvôli otcovmu povolaniu sudcu sa musela rodina viackrát presťahovať: „Otec bol sudca a bol potom preložený do Nových Zámkov. Tam som býval do troch rokov. Hlavné detstvo som prežil v Nitre od mojich šiestich rokov, kde som chodil do ľudovej školy, do

Otto Šimko (Foto: ÚPN)

židovskej školy na Párovciach. Párovce boli taká židovská štvrť, kde bola aj tá škola. A potom som išiel do gymnázia, piaristické gymnázium. Tie prvé roky boli veľmi príjemné aj v tom gymnáziu. Mali sme českých profesorov. Doteraz si pamätám na všetkých tých výborných profesorov (...) No a potom ten obrat alebo ten zvrät, ktorý sa prejavil aj v gymnáziu, nastal nástupom autonómie, keď Slovensko dostalo autonómiu.

To bolo v roku 1938. Už českí profesori museli pomaly odísť a nastupovala slovenská inteligencia, kde už aj to celé ovzdušie, aj čo sa týka Židov v tom gymnáziu, sme to pocítili. Prišli sme do triedy a naraz na tabuli boli napísané dlhé litánie, že ako Židia škodia slovenskému národu. Ja som sedel s jedným Nemcom, ktorý sa tiež náhodou volal Otto a naraz Židia museli sedieť spolu. Príjemné bolo, že náš profesor zemepisu

1 Prepis vyjadrení pamätníka bol upravený podľa jazykových noriem. Celý audiovizuálny záznam je uložený v audiovizuálnom archíve ÚPN.

2 Svedectvo pamätníka bolo zaznamenané v roku 2023 a je súčasťou audiovizuálneho archívu ÚPN.

a dejepisu Mendlík, ktorý bol náš triedny učiteľ, išiel hneď za riaditeľom a povedal, že nie je ochotný byť naďalej triednym učiteľom za takýchto podmienok, čím voči nám prejavil solidaritu.“

Zakrátko po vyhlásení Slovenského štátu Otto vylúčili zo štúdia. Keďže nemohol ostať bez zamestnania, rozhodol sa, že sa vyučí za kníhviazača a do učenia ho prijala firma Halecius. Potom však prišli deportácie a sám verí, že ho prvý strážny anjel zachránil v roku 1942, keď si poňho prišli v čase odchodu transportov mladých ľudí. V ich nitrianskom byte sa ale v tej dobe nezdržoval, pretože pracoval pri kopaní kanála v Svätom Jure ako zaradenec židovského pracovného strediska. Otec skončil vo väzení v Ilave. Nie však z dôvodu, že bol Žid, ale ako sociálny demokrat. „Otec ako veľmi aktívny sociálny demokrat mal mnoho známych aj komunistov, ktorí ako dobrovoľníci bojovali v Španielsku počas občianskej vojny v roku 1937.“ Nasledujúci pokus o deportáciu Ottovej rodiny bol už úspešný, keď 1. septembra 1942 prišli do ich bytu žandári a matku, brata, Otta, ale aj starú mamu transportovali do zberného tábora v Žiline: „Bola to vlastne taká predsieň Osvienčimu. To bol koniec. Bol to zberný tábor pre tie deportácie, ktoré vtedy bežali.“ Otca medzitým tiež premiestnili do Žiliny. Pred osudnou cestou do nacistického tábora ich zachránil ujo Rezső, ktorý všetkým zadovážil falošné krstné listy. Podľa nich boli pokrstení už pred rokom 1938. „No a naraz to bol október 1942, prestali deportácie. Boli intervencie z Vatikánu. Rôzne dôvody. Takže čo s nami? Tak už sme do Osvienčimu nešli.“

Pracovný tábor vo Vyhniach vznikol na mieste bývalých kúpeľov v ťažšie dostupnej lokalite. Zvláštnosťou bolo, že tábor nebol ohradený plotom. „Namiesto do Osvienčimu sme išli do pracovného tábora Vyhne. Boli tri také hlavné tábory. Nováky, Sered' a Vyhne. Vyhne boli najmenší tábor, taký privilegovaný, lebo tam mali ísť tí, ktorí mali zmiešané manželstvo a ktorí boli prekrstení pred rokom 1938.“ Ottovej rodine prideliť jednu izbu, celkové

životné podmienky však boli znesiteľné, mohli si dokonca sami variť a došávať balíky. „Tam sme pobudli asi rok. No a potom otec dostal takzvanú hospodársku výnimku. Vtedy existovali aj vo vedení Slovenského štátu krídla. Dá sa povedať radikálne krídlo Tuka a Mach. A potom bolo také umiernené krídlo, ku ktorému patrili niektorí ministri, minister školstva Jozef Sivák, minister pravosúdia Gejza Fritz, ktorý otca poznal a ten mu dal takú výnimku.“ Otto si zaistil árijské papiere, rodný list, v ktorom sa zmenilo jediné – náboženstvo, z izraelitského na rímskokatolícke. Po prepustení z tábora vo Vyhniach odišiel do Liptovského Mikulášu, kde si vďaka inzerátu našiel zamestnanie ako kníhviazač vo firme Hlaviš, kde ho zastihlo aj povstanie. „Z Ružomberka prišla Mikuláš oslobodiť taká skupina partizánov. To bol ohromný zážitok, na ktorý nezabudnem celý život. Na námestí v Liptovskom Mikuláši sa vztýčila československá vlajka, hrala sa československá hymna. Po piatich rokoch tohoto prenasledovania a útlaku som sa naraz ocitol v Československu, na ktoré som si veľmi dobre od tinedžerských rokov pamätal ako na určitý raj (...) Samozrejme, neskôr už potom boli boje a ešte všetko počkalo do oslobodenia. Ale ten moment toho Československa som ja zažil predčasne v tom Mikuláši. A potom som sa, samozrejme, prihlásil do armády v Bobrovci k partizánom. Tam bol politický komisár Jano Galisa a stal som sa príslušníkom 9. liptovského partizánskeho oddielu. Päť židovských chlapcov tam bolo. Nám dali jeden osobitný stan. Takže som sa konečne cítil rovnocenný. Dokonca som mal aj pušku a mohol som sa cítiť ako Zorro pomstiteľ, hoci to tak nebolo. Tam som mal tiež zaujímavé zážitky. Jeden z takých momentov pre mňa bol, keď jeden náš kamarát, Gabi Eichler, priviedol zajatého príslušníka SS a bolo rozhodnuté, že ho popravia. Do popravej čaty nás naši velitelia vybrali troch, a tak sme popravili toho príslušníka SS, ktorého zajal ten náš kamarát. Mal som pred sebou bezbranného človeka. V živote som nikoho nepopravoval, lenže

tam mi trochu pomohla tá nemčina. Už vtedy som vedel dobre po nemecky. Povedal som mu, prečo musí zomrieť. Bol dozorca v Dachau, veľmi zapálený mladý SS-ák, ktorý hovoril, že nikdy nezradí Hitlera. Hitler vraj robil dobre aj s tými Židmi, že on rád zomrie za Hitlera a tak ďalej.“ Neskôr ich partizánsky oddiel napadli na Žiarskej chate Nemci a jeho členovia museli ustúpiť smerom na Roháče. Otto pomáhal zranenému kamarátovi, počas pochodu cez kopce sa im jednotka stratila a oni boli nútení nájsť si úkryt v Pribyline. Odtiaľ sa Otto vybral do Liptovského Mikulášu s cieľom vyhľadať riaditeľa nemocnice, ktorý ukrýval partizánov aj Židov: „Mal som za úlohu umiestniť jedného zraneného kamaráta. No a tam ma chytil gardista Kružliak, legitimoval ma a ja som sa legitimoval tým rodným listom, čo bola taká blbosť. Strašná. Ktorý normálny človek sa legitimizuje rodným listom? Hneď mu to bolo podozrivé. Nohavice dole! Identifikoval ma, tak hneď do väzenia. No potom ma zachránil svrab. Červený kríž, delegácia prišla, vlastne kontrola a ja som mal svrab. To bola nákazlivá choroba, tak som musel ísť na kúru pod bodákom dvoch domobrancov do Palúdzky, do nemocnice a tam som z tej nemocnice ušiel. Takže mi ten svrab našťastie zachránil život a ja som odišiel do Nitry, kde sa ma ujalo podzemné hnutie. Otca vtedy poznali. Ukryl som sa tam a tam som prežil aj oslobodenie.“

Ottovi najbližší mali zväčša šťastie, otec prežil v horách, matka a babka boli ukryté v Nitre. Tu sa spočiatku skrýval aj mladší brat Ivan, kým ho v roku 1944 nechtyli a z koncentračného tábora v Seredi nedeportovali. Mal len 17 rokov. „Ten ruský dôstojník, ktorý prišiel do nášho úkrytu, kde som bol, tak pre mňa bol Pán Boh, lebo pre mňa to bolo veľké oslobodenie.“

Po vojne sa Otto presťahoval do Bratislavy, kde si rýchlokurzom urobil maturitu a zapísal sa na Právnickú fakultu na Univerzite Komenského. Štúdium práva ukončil v roku 1949. Po získaní diplomu sa zamestnal na

Otto Šimko pri preberaní štátneho vyznamenania, Radu Ľudovíta Štúra II. triedy, v januári 2018 (Zdroj: TASR)

povereníctve sociálnej starostlivosti na právnom a neskôr na školskom oddelení. Postupne začal chápať, že jeho zidealizované predstavy o komunistickom režime boli len ilúziou. V čase vykonštruovaných procesov ho ako Žida a politicky nespoľahlivého človeka zbavili funkcie a preradili do výroby. Stal sa sústružníkom v Martine. „Musím tu spomenúť, že mňa prijali do komunistickej strany ešte za Povstania a bol som veľmi nadšeným komunistom, lebo som v nich videl všetko. Výborné heslá, všetko malo riešenie aj židovská otázka. Žiadne rozdiely nerobili. A ja som bol veľký komunist, zo začiatku nadšený a veľmi rýchlo som začal otvárať oči a triezviť z toho celého. Potom ma ako doktora

práv prehodili do výroby, aby som sa zbližil s robotníckou triedou. (...) Predtým som bol nepriateľ slovenského národa za Slovenského štátu a potom som sa stal triednym nepriateľom. Tak som potom už vytriezvel aj z toho komunizmu, hoci som ostal ešte radovým členom. Žiadne previerky neboli. Tie prišli neskôr a stal som sa nepriateľom socializmu, až keď prišli Rusi.“

Po smrti Josifa Stalina a Klementa Gottwalda nastalo „uvolňovanie“, vďaka ktorému mohol Otto skončiť s prácou sústružníka a stal sa vychovávateľom učilišta pracovných záloh. „Už som bol niekedy veľký nepriateľ, ale ešte som bol stále radový člen strany. Takže to mi pomohlo, že som už mohol ísť za toho vychovávateľa.“

Ako vychovávateľ založil časopis *Záhlohy mieru* a pôsobil ako robotnícky korešpondent, vďaka čomu mu bolo v roku 1954 ponúknuté miesto v redakcii *Smeny*. „Prežil som aj počas toho komunizmu jedno veľmi svetlé obdobie v redakcii *Smena* v zahraničnej rubrike, ovládal som reči, tak som využil to uvoľňovanie.“

Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 a nastolení normalizácie ho v roku 1971 z redakcie *Smeny* prepustili a bol vylúčený zo strany. Následne na to sa vrátil k povolaniu právnika a získal pracovnú pozíciu podnikového právnika v stavebnom závode v Bratislave, kde pôsobil až do svojho odchodu do dôchodku vo veku 68 rokov.

MEDZINÁRODNÝ DEŇ PAMIATKY OBETÍ HOLOKAUSTU

Organizácia Spojených národov 1. novembra 2005 vyhlásila 27. január za Medzinárodný deň pamiatky obetí holokaustu. Pri tejto príležitosti zástupcovia Ústavu pamäti národa položili veniec k Pamätníku holokaustu na Rybnom námestí v Bratislave.

V tento deň bol v roku 1945 oslobodený nacistický vyhladzovací tábor Auschwitz-Birkenau ležiaci pri meste Osvienčim, ktorý sa stal symbolom holokaustu a ďalších zločinov, ktoré spáchalo hitlerovské Nemecko.

Tábor vznikol na jar 1940 a pôvodne bol určený pre poľských vojnových zajatcov. Zakrátko sa však začalo s jeho rozširovaním, ktoré pokračovalo až do augusta 1944. Po vstupe Červenej armády na územie dnešného Poľska začali Nemci s postupnou likvidáciou a evakuáciou tábora. Vraždenie Židov napriek tomu pokračovalo až do novembra 1944.

Definitívny rozkaz na opustenie tábora bol vydaný 17. januára 1945. Asi 56 000 väzňov bolo vyhnaných do mesta Gliwice. Počas týchto tzv. pochodov smrti bolo približne 15 000 väzňov zastrelených dozorcami alebo zomrelo v dôsledku chladu

Pamätník holokaustu na Rybnom námestí v Bratislave (Foto: Ján Endrődi)

a vyčerpania. V dňoch 20. a 26. januára 1945 vyhodili Nemci do povetria osvienčimské krematóriá a plynové komory. V táborovom komplexe pritom stále zostávalo vyše 8 000 väzňov. Preživší väzni dokázali v tejto situácii zorganizovať svojpomocnú zdravotnú starostlivosť a distribúciu oblečenia a potravín z otvorených skladov.

Okolo 15. hodiny v sobotu 27. januára 1945 vstúpili do komplexu Auschwitz-Birkenau prví sovietski vojaci, príslušníci 60. armády 1. ukrajinského frontu. Krátko po nich dorazili do tábora sovietske a poľské filmové štáby. Vďaka nim sa celý svet dozvedel úplnú pravdu o osvienčimskom pekle.

FRANCÚZSKY VEĽVYSLANEC NAVŠTÍVIL ARCHÍV ÚPN

V utorok 23. januára 2024 navštívil Archív Ústavu pamäti národa veľvyslanec Francúzska na Slovensku Pascal Le Deunff. Počas návštevy ho sprevádzali predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš, podpredsedníčka Marína Zavacká, člen Správnej rady ÚPN Matej Medvecký a riaditeľ Archívu ÚPN Peter Mikle a oboznámili ho s úlohami a činnosťou ústavu a s archívnymi dokumentmi, ktoré archív spravuje.

V diskusii veľvyslanec ocenil činnosť Ústavu pamäti národa a dôležitosť sprístupňovania archívnych dokumentov verejnosti. Zároveň v roku 80. výročia Slovenského národného povstania komunikoval možnosti pripomínania spoločného úsilia Slovákov a Francúzov v boji proti fašizmu.

Veľvyslanec Francúzska na Slovensku Pascal Le Deunff a riaditeľ Archívu ÚPN Peter Mikle (Foto: Ľubomír Ďurina)

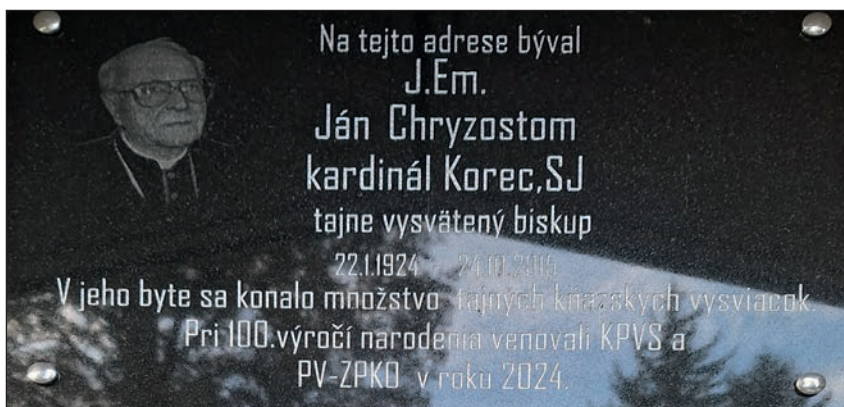
STO ROKOV OD NARODENIA JÁNA CHRYZOSTOMA KARDINÁLA KORCA

Pri príležitosti 100 rokov od narodenia Jána Chryzostoma kardinála Korca (22. januára 1924) sa uskutočnili viaceré podujatia.

Samizdatové dielo a prenasledovanie tajného biskupa Jána Chryzostoma Korca si mohla verejnosť pripomenúť vďaka výstave Knižnice samizdatu Múzea obetí komunizmu v Košiciach od 20. januára 2024 v átriu Teologickej fakulty v Košiciach. Neskôr bola výstava k dispozícii v Univerzitnej knižnici Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Nová pamätná tabuľa venovaná pôsobeniu Jána Chryzostoma Korca bola odhalená na vstupe do bytového domu na Vilovej 7 v Bratislave, kde v rokoch 1971 až 1989 býval a vykonával tajné kňazské vysviacky.

Osobnosť kardinála Korca pripomenula v pondelok 22. januára 2024 aj medzinárodná vedecká konferencia, ktorá sa uskutočnila v Kňazskom seminári sv. Gorazda v Nitre a tiež diskusný večer Ústavu pamäti národa, ktorý sa konal v priestoroch Poľského inštitútu vo štvrtok 25. januára 2024. Odpovede na rôzne otázky o živote kardinála v diskusii hľadali kňaz a publicista Mons. ThLic. Marián Gavenda, historici prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. z Pedagogickej fakulty

Pamätná tabuľa na vstupe do bytového domu na Vilovej 7 v Bratislave (Foto: Pavol Janoviak)

Účastníci diskusie Ján Chryzostom kardinál Korec (1924 – 2015) (Foto: Branislav Kinčok)

Univerzity Komenského v Bratislave pamäti národa. Diskusiu moderoval a František Neupauer, PhD. z Ústavu Mgr. Peter Jašek, PhD.

ROKOVANIE S VEĽVYSLANCOM UKRAJINY NA SLOVENSKU

Predseda Správnej rady ÚPN Jeruš Sivoš a veľvyslanec Ukrajiny na Slovensku Myroslav Kastran rokovali v utorok 16. januára 2024 o možnostiach spolupráce medzi ukrajinskými pamäťovými inštitúciami a Ústavom pamäti národa.

V období neslobody 1939 až 1989 sú stále nedostatočne prebádané témy, ku ktorým sa nové informácie môžeme dozvedieť z ukrajinských archívov, napríklad účasť na protifašistickom odboji, pôsobenie sovietskych tajných služieb na území Slovenska či invázia vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968.

Veľvyslanec Ukrajiny na Slovensku Myroslav Kastran s predsedom Správnej rady ÚPN Jerušom Sivošom na spoločnom rokovaní (Foto: ÚPN)

VERNISÁŽ VÝSTAVY MEDZI ŽIVOTOM A SMRŤOU. PRÍBEHY ZÁCHRANY POČAS HOLOKAUSTU

V pondelok 25. marca 2024 sa v priestoroch Ministerstva kultúry SR na Námestí SNP v Bratislave uskutočnila vernisáž putovnej výstavy *Medzi životom a smrťou. Príbehy záchrany počas holokaustu*, ktorú pripravil Ústav pamäti národa v spolupráci s Európskou sieťou Pamäť a solidarita (ENRS). Výstava sa venuje téme holokaustu prostredníctvom príbehov preživších a hrdinov, ktorí pomáhali prenasledovaným osobám. Na 15 paneloch prezentuje osudy ľudí z 12 európskych krajín – Chorvátska, Dánska, Francúzska, Nemecka, Maďarska, Litvy, Holandska, Poľska, Rumunska, Talianska, Ukrajiny a Slovenska. Osudy záchrancov aj zachránených

Inštalácia výstavy v priestoroch Ministerstva kultúry SR (Foto: ÚPN)

sú zasadené do širšieho historického kontextu, zároveň však zohľadňujú špecifické okolnosti, ktorým čelili a pripomína ich úsilie, odvahu a vôľu žiť. Mnohí z tých, ktorým odvážni ľudia poskytli pomoc, vojnu neprežili. A tí, ktorí prežili, dlhé roky o svojich vojnových skúsenostiach hovorili len zriedkavo. Z rôznych dôvodov

o svojej pomoci nehovorili ani mnohí záchrancovia.

Od roku 1963 Jad Vašem – izraelský pamätník obetí a hrdinov holokaustu – oceňuje nežidovské osoby, ktoré nezištne pomáhali Židom, udelením titulu Spravodliví medzi národmi. Toto vyznamenanie má korene v židovskej tradícii. V Talmude

sa uvádza: „Kto zachráni jeden život, akoby zachránil celý svet.“ Toto krédo je na medaile udeľovanej Spravodlivým. K dnešnému dňu bolo vyznamenaných týmto titulom viac ako 26 000 osôb a toto číslo neustále rastie. Mnohé príbehy záchrany však napriek veľkému úsiliu zostanú navždy neznáme.

PN 1/2023

NA ÚVOD

ŠUSTOVÁ DRELOVÁ, Agáta

ŠTÚDIE

HALADOVÁ, Silvia. Reflexie kolektivizačnej propagandy na stránkach denníka Pravda od roku 1951 po zahájenie Akcie „K“ („Kulak“), s. 3 – 27.

DOKUMENTY

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Protikomunistický spravodajský odboj v prepojení na slovenský exil v rokoch 1946 – 1950. Prípád Alexandra Matúša v dokumentoch, s. 28 – 49.

MATERIÁLY

TRIZULJAK, Samuel. „Môžem vám zaspievať...“: Pilotné spracovanie orálno-historických materiálov k fenoménu katolíckych mládežníckych speváckych zborov v Bratislave v období normalizácie, s. 50 – 70.

ROZHOVORY

LUPRICHOVÁ, Zuzana. „Nepozerala som do výkladov s odevmi alebo topánkami, ale po papiernictvách, či nemajú náhodou letecký papier.“ Rozhovor s Emiliou Gazárkovou o jej účasti na aktivitách tajnej cirkvi a prepisovaní textov pre tajného biskupa Jána Chryzostoma Korca, s. 71 – 84.

ANOTÁCIE

BIELESZ, Adam. Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan – Magocsi, Paul Robert. Dějiny Ukrajiny, s. 85.
KLUBERT, Tomáš. Hlavička, Lubomír – Kolář, Ondřej. Sbor národní bezpečnosti ve Slezsku a jeho podíl na řešení poválečných problémů regionu 1945–1948, s. 85 – 86.

ÚPN INTERNE

s. 86 – 89.

PREHLAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2022

s. 90.

PN 3/2023

NA ÚVOD

KATUNINEC, Milan

ŠTÚDIE

DUBOVSKÝ, Patrik. Spor o legitimitu združenia katolíckych duchovných Pacem in terris na Slovensku po vydaní prehlásenia Quidam Episcopi, s. 3 – 29.
GAREK, Martin. Vzbura v Borskom Svätom Mikuláši v kontexte štátnej Katolíckej akcie na Záhori, s. 30 – 51.

DOKUMENTY

KOPČÁNI, Silvia. Perzekúcie roľníckeho stavu v prvých rokoch kolektivizácie (na príklade trestného stíhania roľníka Vendelína Branišu), s. 52 – 65.

MATERIÁLY

BAUER, Zdeněk – PETRAKOVIČ, Michal. Úkryt Na jamách nad Bratislavou. Ako bol pred deportáciou zachránený budúci československo-izraelský filmár Peter Freistadt, s. 66 – 80.

ÚPN INTERNE

s. 81 – 90.

PN 2/2023

NA ÚVOD

TOMEK, Prokop

ŠTÚDIE

MAKYNA, Pavol. Evanjelický farár Peter Škodáček v zápase za slobodu, s. 3 – 13.
HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej. Arnošt Krpec – interbrigadista, partyzán a dôstojník Sboru národní bezpečnosti, s. 14 – 25.

DOKUMENTY

GABČO, Martin. „Žiť slobodne pod Tatrami!“ Pokus o letákovú akciu protikomunistickej odbojovej skupiny Mladá garda slobody na jar 1952, s. 26 – 52.

V SLUŽBÁCH REŽIMU

HALMO, Martin. Daniel Futej. Zo „zväzackého“ funkcionára na stranického aparátника, s. 53 – 65.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

BABÁL, Michal. Príbeh pamätníka Martina Čulena, s. 66 – 67.

ROZHOVORY

ČERNÁKOVÁ, Ivana. Osudy, na ktoré nesmieme zabudnúť. Rozhovor s Pavlom Hricom, riaditeľom Múzea obetí komunizmu, s. 68 – 72.

RECENZIE

GABČO, Martin. Fitzpatricková, Sheila. Stručné dějiny Sovětského svazu, s. 73 – 82.

ÚPN INTERNE

s. 83 – 89.

SPOMÍNAME

LABJAK, Stanislav. Za Petrom Chromým, s. 90.

PN 4/2023

NA ÚVOD

VANĚK, Pavel

ŠTÚDIE

BÁRTA, Milan. Vysunutá agenturní stanoviště československé rozvědky, s. 3 – 15.
BIELESZ, Adam – HAML, Vojtěch. Životné osudy manželů Jozefa a Lily Hojčovcov, s. 16 – 34.

DOKUMENTY

KINČOK, Branislav. Menová reforma 1953 na Slovensku v dokumentoch Krajských správ Štátnej bezpečnosti, s. 35 – 59.

MATERIÁLY

PÁLENÍK, Viliam. Československá menová reforma v roku 1953 – bola z pohľadu ekonóma nevyhnutná?, s. 60 – 71.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

PASTIEROVÁ, Ľudmila – JAŠEK, Peter. Disent pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. Výstava organizovaná v spolupráci so Stredoeurópskym domom fotografie, Bratislava, s. 72 – 79.

ÚPN INTERNE

s. 80 – 88.

SPOMÍNAME

LABJAK, Stanislav. Za Jozefom Halmom, s. 89.
GULA, Marian. Za Jánom Bickom, s. 90.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA NA FACEBOOKU

Ústav pamäti národa (ÚPN) je od roku 2009 súčasťou najväčšej sociálnej siete na svete Facebook. Na jeho stránke sa môžete napríklad zoznámiť s najnovším dianím v oblasti pamäťových inštitúcií, informovať o pripravovaných podujatiach ÚPN, spolupráci so zahraničnými partnerskými inštitúciami a zoznámiť sa so zaujímavými a málo známymi historickými príbehmi z obdobia neslobody. Záujemcovia tu taktiež nájdu informácie o blížiacich sa historických výročiach a významných osobnostiach, ktoré zanechali výraznú stopu v slovenských dejinách 20. storočia. Označením našej stránky „Páči sa mi to“ budete o všetkom podstatnom informovaní na pravidelnej báze.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2024
ISBN 978-80-8257-015-4

Deň samizdatu

Zborník zo seminára

Bratislava 12. október 2023

Ľudmila Pastierová

Zborník Deň samizdatu 2023 s podtitulom Literárny a neperiodický samizdat predstavuje prí spevky, príhovory, prednášky, ktoré odznali na seminári, organizovanom ku Dňu samizdatu 12. októbra 2023. Aby sme hlbšie pochopili rozsah a význam samizdatu, musíme pokračovať v jeho výskume v prospech objasňovania tohto podstatného fenoménu našich novodobých dejín a odkrývania ľudských príbehov, z ktorých sa môžeme poučiť aj dnes. Ústav pamäti národa v tento deň oceňuje prácu autorov, vydavateľov a distribútorov samizdatu pamätnou medailou za odpor proti totalitnému režimu. V roku 2023 ocenil prácu tlačiarov, v zborníku sú uverejnené aj laudácia laureátov.